

T.C.
İZMİR KÂTİP ÇELEBİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI POLİTİK EKONOMİ ANABİLİM DALI

XIX. YÜZYILDA JAPONYA VE OSMANLI
DEVLETİ'NİN MODERNLEŞME ÇABALARININ
KARŞILAŞTIRMALI ANALİZİ

Yüksek Lisans Tezi

SERDAR SUBAY

İZMİR - 2017

T.C.
İZMİR KÂTİP ÇELEBİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI POLİTİK EKONOMİ ANABİLİM DALI

XIX. YÜZYILDA JAPONYA VE OSMANLI
DEVLETİ'NİN MODERNLEŞME ÇABALARININ
KARŞILAŞTIRMALI ANALİZİ

Yüksek Lisans Tezi

SERDAR SUBAY

DANIŞMAN: PROF. DR. MEHMET BÜLENT ULUDAĞ

İZMİR - 2017

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “XIX. yüzyılda Japonya ve Osmanlı Devleti’nin Modernleşme Çabalarının Karşılaştırmalı Analizi” adlı çalışmanın, tarafımdan, akademik kurallara ve etik değerlere uygun olarak yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

.....2017

Serdar SUBAY

T.C.
İZMİR KÂTİP ÇELEBİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
TEZ/PROJE SINAVI TUTANAK FORMU

GÖNDEREN : Uluslararası Politik Ekonomi Ana Bilim Dalı Başkanlığı
GÖNDERİLEN : Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Anabilim Dalımız Yüksek Lisans / Doktora Programı öğrencisi Serdar Subay ile ilgili Tez/Proje Sınav Tutanağı aşağıdadır.

Tarih:
Sayı :

Uluslararası Politik Ekonomi Ana Bilim Dalı Başkanı

İmza

Prof. Dr. Mehmet Bülent Uludağ

SINAV TUTANAĞI

Tez/Proje Sınav Jürimiz tarafından incelenen XIX. yüzyılda Japonya ve Osmanlı Devleti'nin Modernleşme Çabalarının Karşılaştırmalı Analizi başlıklı yüksek lisans / doktora tezi ile ilgili olarak jürimiz 16.08.2017 tarihinde toplanmış ve adı geçen öğrenciyi Tez/Proje Sınavına tabi tutmuştur. Sınav sonucunda adayın tezi hakkında OYÇOKLUĞU/OYBİRLİĞİ ile aşağıdaki karar verilmiştir.

KABUL

Kabul Edilen Yüksek Lisans / Doktora tezi:

- i) Bilime yenilik getirmiştir
ii) Yeni bir bilimsel yöntem geliştirmiştir
iii) Bilinen bir yöntemi yeni bir alana uygulamıştır
iv) Uygulama yapmıştır (sadece Yüksek Lisans'ta geçerlidir)

RED

DÜZELTME *

Tez Sınav Jürisi	Unvanı ve Adı Soyadı	İmza
Tez Danışmanı	<u>Prof. Dr. Mehmet Bülent Uludağ</u>	<u>[İmza]</u>
Üye	<u>Yrd. Doç. Dr. Uğur Bure Yıldız</u>	<u>[İmza]</u>
Üye	<u>Yrd. Doç. Dr. Fuat UGAR</u>	<u>[İmza]</u>
Üye		
Üye		

Ek1 : Tez Değerlendirme Formu (Her bir jüri için).

* Tez sınavında düzeltme kararı verilmesi halinde jüri tarafından öngörülen düzeltmelere ilişkin bir jüri raporu eklenmelidir. Düzeltmeler için Ek süre her defasında en fazla yüksek lisans öğrencileri için 3 ay, doktora öğrencileri için 6 aydır.

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi

XIX. YÜZYILDA JAPONYA VE OSMANLI DEVLETİ'NİN MODERNLEŞME ÇABALARININ KARŞILAŞTIRMALI ANALİZİ

SERDAR SUBAY

İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Uluslararası Politik Ekonomi Anabilim Dalı

Modernleşme, yüzyıllardan beri dünya tarihini şekillendiren bir kavramdır. Osmanlı Devleti ve Japonya iki farklı devlet yapısı ve kültür olarak 19. yüzyılda modernleşme sürecine girdiler. Osmanlı Devleti'nde II. Mahmut ve Japonya'da da İmparator Meiji ile modern reformları gerçekleştirmeye başladılar. Tarihsel olarak Osmanlı Devleti Japonya'ya göre yarım yüzyıl önce modern reformları uygulamaya başlamasına rağmen yıkılmaktan kurtulamadı. Ancak Japonya, modern reformları yaklaşık 40 yıl (1868-1912) gibi kısa sürede uygulayarak Avrupa devletleri seviyesine ulaştı ve bir dünya gücü haline geldi.

Japonya ve Osmanlı Devleti 19. yüzyıldaki modernleşme çabalarında karşılaştıkları zorluklar ve uluslararası konumlarının etkileri sürecin sonucunu etkilemektedir. Osmanlı Devleti'nin iç ve dış dinamikleriyle bağlantılı olarak siyasi istikrarsızlık meydana geldi bu yüzden modern reformlar başarıyla uygulayamadı. Ancak modernleşme bir süreçtir ve bir sonucu yoktur. Osmanlıların başlattığı süreci Türkiye Cumhuriyeti farklı bir bakış açısıyla sürdürmüştür. Japonya ise kısa süredeki verimli bir modernleşme süreci geçirdi; kısa vadede Uzak Doğu, uzun vadede dünyayı etki edecek güce ulaştı. Japonya, Osmanlılardan daha avantajlı bir konumda süreci geçirmiştir.

Bu alışmada, Japonya ve Osmanlı Devleti'nin idari yapıları, ekonomik sistemleri ve eğitim politikalarındaki uygulama farklıları ile modernleşme sürecindeki gelişimlerin ortaya konulması amaçlanmıştır. Ayrıca, iki ülkenin modern öncesi dönemlerinden aldıkları miras, modern reformların başarısını etkilediği vurgulanmaktadır. Bu tezde betimleyici, tarihsel ve karşılaştırmalı yöntemler kullanılmıştır. Ayrıca yöntem bakış açısı olarak yorumlayıcı sosyal bilim yaklaşımı kullanılmıştır. Son olarak, tez kaynakları toplanırken ikincil bilgi analizinden yararlanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Devleti, Japonya, Tokugawa Bakufu, Tanzimat Fermanı, Meiji Restorasyonu

ABSTRACT

Master Thesis

COMPARATIVE ANALYSIS OF THE MODERNIZATIONAL EFFORTS OF JAPAN AND THE OTTOMAN EMPIRE IN THE 19TH CENTURY

Serdar SUBAY

Izmir Katip Çelebi University

Graduate School of Social Sciences

Department of International Political Economy Program

Modernization has been a concept that has shaped world history since centuries. The Ottoman Empire and Japan entered the modernization process in the 19th century as two different state structures and cultures. Mahmud the II in the Ottoman Empire and Emperor Meiji in Japan began to perform modern reforms. Historically, the Ottoman Empire was destroyed though it began to implement modern reforms half a century ago according to Japan. However, Japan reached the level of the European states and became a world power by implementing modern reforms in approximately 40 years (1868-1912) as short time.

In the 19th century, Japan and the Ottoman Empire's modernization efforts were affected from the effects of international locations and political difficulties. The Ottoman Empire's internal and external dynamics occur political instability, so it did not successfully implement modern reforms. However, modernization is a process, so there is no end. This process that the Ottomans initiated has maintained the Republic of Turkey from a different perspective. Japan reached to political power in short term Far East and in long term world with efficient modernization process. Japan has been in a more advantageous geographical location than the Ottomans.

In this study it is aimed to reveal the progress of the modernization process with the application differences in the administrative structures economic systems and educational polices of Japan and the Ottoman Empire. Also, it is emphasized that the inheritance of two countries in their premodern periods affected the success of the modern reforms. The descriptive, the historical and the comparative methods were used in this thesis. Also, the interpretive social science approach was used as a methodological approach in thesis. Finally, secondary data analysis was used while thesis resources were collected.

Keywords: Ottoman Empire, Japan, Tokugawa Bakufu, the Rescript of Gülhane, Meiji Restoration

İÇİNDEKİLER

YEMİN METNİ	ii
TEZ SINAV TUTANAĞI.....	iii
ÖZET.....	iv
ABSTRACT	vi
İÇİNDEKİLER	viii
RESİMLER, TABLOLAR VE HARİTALAR.....	xii
ÖNSÖZ.....	xiii
GİRİŞ	14
1. XIX. YÜZYILDA JAPONYA VE OSMANLI İDARİ MODERNLEŞMESİ	18
1.1. JAPONYA İDARİ MODERNLEŞMESİ.....	18
1.1.1. Edo Dönemi Japon İdaresi	18
1.1.1.1. Tokugawa Yönetim Sistemi.....	20
1.1.1.2. Devlet Felsefesi.....	23
1.1.1.3. Tokugawa İdaresinde Samuraylar.....	24
1.1.1.4. Tokugawa Yönetimdeki Hiyerarşi	24
1.1.2. Meiji Dönemi İdari Modernleşme.....	26
1.1.2.1. Modern Devlet Sisteminin İnşası.....	27
1.1.2.2. Anayasa Yapım Süreci.....	30
1.1.2.3. 1889 Meiji Anayasası.....	31
1.2. OSMANLI İDARİ MODERNLEŞMESİ.....	34
1.2.1. Osmanlı Klasik Dönem İdare Sistemi.....	34

1.2.1.1. Merkez Teşkilatı.....	35
1.2.1.2. Yerel Yönetim.....	38
1.2.2. Osmanlı İdari Modernleşmesi.....	39
1.2.2.1. Osmanlı Klasik Düzeninin Bozulması.....	39
1.2.2.2. III. Selim ve Nizam-ı Cedit.....	41
1.2.2.3. II. Mahmut Dönemi.....	42
1.2.2.4. Tanzimat ve Islahat Dönemi.....	44
1.2.2.5. Anayasa Yapım Süreci.....	47
1.2.2.6. Kanun-i Esas-i ve II. Abdülhamit Dönemi.....	48
1.3. XIX. YÜZYILDA JAPON VE OSMANLI İDARELERİNDE MODERNLEŞME ÇABALARININ KARŞILAŞTIRILMASI.....	53
2. XIX. YÜZYILDA JAPONYA VE OSMANLI İKTİSADİ MODERNLEŞME.....	63
2.1. JAPONYA İKTİSADİ MODERNLEŞMESİ.....	63
2.1.1. Edo Dönemi Japon Ekonomisi.....	63
2.1.1.1. Tarım.....	64
2.1.1.2. Ticaret.....	66
2.1.1.3. Ulaşım ve Nakliye.....	68
2.1.1.4. Sanayi.....	69
2.1.2. Japon Ekonomisinde Modernleşme.....	69
2.1.2.1. Tarım.....	70
2.1.2.2. Ticaret.....	71
2.1.2.3. Sanayi.....	71
2.2. OSMANLI İKTİSADİ MODERNLEŞMESİ.....	75
2.2.1. Klasik Dönem Osmanlı İktisadı.....	75
2.2.1.1. Toprak Sistemi.....	75
2.2.1.2. Esnaf Teşkilatları.....	76
2.2.1.3. İktisadi Anlayış.....	78
2.2.2. Osmanlı Modern Dönem İktisadı.....	81
2.2.2.1. Tarım.....	81

2.2.2.2.	Sanayi	85
2.2.2.3.	Ticaret	88
2.3.	XIX. YÜZYILDA JAPON VE OSMANLI İKTİSADINDAN MODERNLEŞME ÇABALARININ KARŞILAŞTIRILMASI.....	92
3.	XIX. YÜZYILDA JAPONYA VE OSMANLI EĞİTİM MODERNLEŞMESİ.....	97
3.1.	JAPONYA EĞİTİM MODERNLEŞMESİ	97
3.1.1.	Edo Döneminde Eğitim.....	97
3.1.1.1.	Terakoya.....	99
3.1.1.2.	Han Okulları.....	100
3.1.1.3.	Özel Okullar	101
3.1.2.	Meiji Dönemi Japon Eğitimi.....	103
3.1.2.1.	Amerikan Modeli	104
3.1.2.2.	Milli Eğitim.....	105
3.2.	OSMANLI EĞİTİM MODERNLEŞMESİ	108
3.2.1.	Osmanlı Klasik Dönem Eğitimi	108
3.2.1.1.	Sıbyan Mektebi	108
3.2.1.2.	Medreseler.....	109
3.2.1.3.	Enderun Mektebi.....	112
3.2.1.4.	Askeri Mektepler.....	113
3.2.1.5.	Diğer Eğitim Kurumları	113
3.2.2.	Osmanlı Modern Dönem Eğitimi.....	114
3.2.2.1.	Osmanlı Eğitim Sistemindeki Sorunlar.....	114
3.2.2.1.1.	Medreselerin Bozulması.....	114
3.2.2.1.2.	Avrupa'daki Gelişmeler	117
3.2.2.2.	Osmanlı Devletinde Batı Tarzı Eğitim.....	118
3.2.2.2.1.	Tanzimat Fermanı Öncesi Eğitim	118
3.2.2.2.1.1.	Mühendishane-i Bahr-i Humayun.....	119
3.2.2.2.1.2.	Mühendishane-i Berr-i Humayun	121
3.2.2.2.1.3.	Mekteb-i Tıbbiye.....	121

3.2.2.2.1.4. Mekteb-i Harbiye	122
3.2.2.2.1.5. Tanzimat Öncesi Sivil Okullar.....	123
3.2.2.2.2. Tanzimat Sonrası Osmanlı Eğitimi	124
3.2.2.2.2.1. Tanzimat Sonrası Modern Eğitim Kurumları	124
3.2.2.2.2.2. Tanzimat Sonrası Klasik Eğitim Kurumları.....	128
3.3. XIX. YÜZYILDA JAPON VE OSMANLI EĞİTİMİNDE MODERNLEŞME ÇABALARININ KARŞILAŞTIRILMASI.....	132
SONUÇ.....	137
KAYNAKÇA	143
DİZİN	153

RESİMLER, TABLOLAR VE HARİTALAR

Resim I: Ertuğrul Firkateyni	59
Resim II: Ertuğrul Firkateyni Japonya'da.....	60
Resim III: Ertuğrul Firkateyni ve güzergâhını gösteren bir resim	60
Tablo I: Osmanlı Devleti'nde 1897 yılı istatistiklerine göre okul sayısı.....	130
Tablo II: Osmanlı Devleti'nde 1897 yılı istatistiklerine göre öğrenci sayısı.....	131
Harita I: Osmanlı Devleti'nin en geniş sınırları.....	34
Harita II: 19. Yüzyıla kadar Osmanlı Devleti'nin kaybettiği topraklar	52
Harita III: 1868-1919 yılları arası Japonya'nın genişlemesi.....	62

ÖNSÖZ

Bu tez çalışmasında Japonya ve Osmanlı Devleti'nin 19. yüzyılda modernleşme çabalarını incelenmiştir. Japonya günümüzün en güçlü ekonomik güçlerinden bir olarak ortaya çıkmaktadır. İki ülkenin tarihsel birikimleriyle modernleşmeye bakış açıları ve idari, iktisadi ve eğitim alanlarındaki politikalarındaki farklılıklar ülkelerin geleceklerini etkilemektedir. Modernleşme süreci devamında Japonya günümüzde dâhil olmak üzere dünyanın önemli ekonomik güçlerinden biri oldu. Asya'nın ilk sanayileşen ülkesi ve Batının kurumlarına en kısa süre de adapte olması ilgi çekicidir. Osmanlı Devleti'nin ise uzun yıllar modernleşme süreci içinde olmasına rağmen Japonya kadar etkili bir süreç geçiremedi. Osmanlı Devleti yerine kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin süreci devam ettirmesi ilgi çekicidir. Temel olarak, iki ülkenin modernleşme süreçlerinde ne gibi farklılıklar olduğu, ne için modernleşmeye çalışıldığı ve hangi koşullarda bu sürecin sürdürüldüğü gibi soruların cevaplarını aramak bu konuyu araştırmamdaki motivasyonumdur.

Bu çalışmamda beni yalnız bırakmayan Prof. Dr. Mehmet Bülent Uludağ ile lisans yıllarımdan beri beni destekleyen Doç. Dr. Çiğdem Üstün, Doç. Dr. Sait Akşit, Yrd. Doç. Dr. Mete Ulaş Aksoy, , Yrd. Doç. Dr. Can Zeyrek hocalarıma teşekkürü borç bilirim. Başta babam olmak üzere tüm aile fertlerine beni bu zorluk çalışmada destekleri için teşekkür ederim.

GİRİŞ

19. yüzyıl birçok devlet için bir başlangıç veya sona hazırlık oldu. Osmanlı Devleti ve Japonya bu dönemde de bir var oluş mücadelesi vermek zorunda kalmışlardı. Bu nedenle dönemin siyasi, sosyal ve ekonomik Avrupası'na benzemek veya örnek almak çağın gereği haline gelmiştir. Avrupa gerek siyasi kurumları gerekse ekonomik zenginlikleri ile dünyanın merkezindedir. Ayrıca tüm bunları destekleyen teknik ve askeri gücü elinde bulundurarak dünyaya yönetmektedir. Bu durum gelişmekte olan ve gelişmemiş ülkeler için hedef haline gelmiştir. Avrupa'nın geçirdiği toplumsal, siyasi, ekonomik, kültürel ve sanatsal değişiklere modernleşme denmektedir.

Avrupa bu konuma nasıl ulaşmıştı? Kısaca göz atalım. Ortaçağ'da Avrupa'nın siyasi ve dini lideri Katolik Kilisesiydi. Kilise Avrupa'daki siyasi liderler üzerinde güçlü etkiler barındıran bir kurum oldu. Ancak 15. yüzyıl ile birlikte hareketlenmeye başlayan bilim, sanat ve edebiyattaki gelişimler toplumu şekillendirmeye başladı. Buna Rönesans (yeniden doğuş) denilmektedir. Değişen ve gelişen toplumun çehresi hali hazırdaki iktidar olan kiliseyi sorgulamaya başlamış ve dini otoritenin karşısında siyasi otoritelerin güçlenmesine olanak sağladı. Bu güç değişimi 16. yüzyılda Reform Hareketlerine dönüştü. Reform Hareketleri ile Hristiyanlık parçalara ayrıldı ve Katolik Kilisesi krallıklar üzerindeki otoritesini kaybetti. Böylece Avrupa'da ulus devletleri oluşturan bir süreç başlamış oldu. Din siyasi hayattan çıkarıldı. Eğitim laikleşmeye başladı. Avrupa toplumlarında aydınlanma meydana geldi. Bilim ve teknik gelişim göstermeye başladı. Rönesans ve Reform Hareketlerini getirdiği hümanist ortamda dünya tarihini değiştirecek "coğrafi keşifler" adı altında önemli gelişmeler yaşanmaktaydı. Keşfedilen yeni kıtalardaki zenginlikler Avrupa'ya ulaştı. Bu durum feodal Avrupa'nın ekonomik yapısını değiştirdi. Tüccar sınıf zenginleşmeye başladı. Avrupalı devletler refah içinde yaşamaya başladılar. Kilise ile mücadeleden galip çıkan krallar için zengin tüccarların oluşturduğu burjuvazi sınıfı ortaya çıktı. Böylece modernleşmenin safhaları meydana gelmeye başladı. Burjuvazi ile elde edilen sermaye birikimi bilim ve teknolojiyi finansmanı oldu. Tarım devriminden sonraki en büyük gelişim göstererek 18. yüzyılda İngiltere'de Sanayi Devrimi gerçekleşti. Makinelerin hâkim olduğu bir ekonomik yapıya

geçilmiştir. Ancak bu ekonomik yapının sürdürülebilmesi için demir ve kömür gibi madenlere ihtiyacı doğurdu. Ayrıca Sanayi Devriminin ilk örnekleri dokumacılıkta verilmişti. Bu nedenle pamuk ve ipek gibi hammaddelerin elde edilmesi devletlerin başlıca görevleri olmuş ve sanayileşen Avrupalı Devletler sömürgecilik yarışına girişmişti. Böylece merkantilist ekonomik sistem dünya ekonomine hâkim olmuştur. Avrupa'nın sahip olduğu güç diğer devletler tarafından da ilgi uyandırdı ve modern Avrupa hedef haline geldi.

Aynı zamanda Japonya ise kendisini bilinçli olarak dış dünyaya kapatmış bir ülkeydi. 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren dış baskılara dayanamayan Japonya açılmak zorunda kaldı ve sömürgeleşmemek için Avrupalıların yolu izlemeyi tercih etti. Japonya'da Osmanlı Devleti gibi bir modern reform süreci geçirdi. Ancak ortaya iki farklı modernleşme yolu ve sonucu ortaya çıktı.

Avrupa bu devirlerde büyük değişim ve dönüşüm gösterirken, Osmanlı Devleti eski gücünden uzak bir imparatorluktu. Gelişen Avrupa karşısında sürekli güç kaybeden Osmanlı Devleti 18. Yüzyıldan itibaren modernleşme belirtileri göstermiş, ancak ülkenin iç dinamiklerini nedeniyle başarısızlıkla sonuçlanmıştı. Son başarısız hareket olan III. Selim'in Nizam-ı Cedit reformları II. Mahmut tarafından hayata geçirildi. II. Mahmut Döneminde askeri, idari, ekonomik ve eğitim alanında reformlar yapılarak Osmanlı Devleti'nin son yüzyılı şekillendi. Modernleşme çabaları Osmanlı Devleti'ni Tanzimat ve Islahat Fermanlarını yayınlamasına, iki sefer Meşrutiyet ilan ederek anayasal bir yapı için mücadele eden bir seçkin sınıf oluştu. Ancak Osmanlı Devleti çöküşmekten kurtarılamadı ve parçalara ayrıldı. Bu serüveni Osmanlı Devleti'nin yerine gelen Türkiye Cumhuriyeti devralmış ve modernleşme sürecini devam ettirmiştir.

Niyazi Berkes (2014, s. 17;23) ise modernleşmeyi batılılaşma ve çağdaşlaşma açısından değerlendirmiştir. Bu değerlendirmede Avrupa ile Osmanlı açısından farklarını ele alan Niyazi Berkes, din-devlet ilişkisine vurgu yapmaktadır. Avrupa'da gerçekleşen kilise ve devlet rekabetinin Osmanlı'da olmadığını vurgulamaktadır. Bu nedenle Osmanlı Modernleşmesi laikleşme ile ilgili değildir. Laikleşme yerine sekülerleşme kavramını daha uygun bulan Berkes, sekülerleşmeyi çağdaşlaşma ile ilişkilendirmektedir. Osmanlı'da din-devlet ilişkisinin Avrupa'daki durumu

yansıtmadığından çağdaşlaşma kavramı Osmanlı Devleti'ne değil de daha çok Türkiye Cumhuriyeti'nin reformlarını karşılamaktadır. Ancak Osmanlı dönemi reformlarını Batılılaşma kavramı altında değerlendirmemiz daha doğru olacaktır. Açıkçası Japonya'da tarih boyunca din-devlet ilişkisi Avrupa'daki gibi olmamıştır. Bu nedenle Osmanlı ve Japonya din ve devlet ilişkileri konusunda birbirine benzemektedir. Bu nedenle iki ülkenin de modernleşme olarak ele aldık, ancak Batılılaşma da denilebilirdi. Japonlarında restorasyon olarak adlandırdıkları süreçte modernleşme daha genel bir kavram olduğu için kullanılmıştır.

Avrupalı devletlerin sömürgecilik ve misyonerlik faaliyetleri 16. Yüzyılda tüm dünyayı sarmıştı. Bu dönemde Avrupalılar ile tanışan Japonya komşuları gibi (Çin, Filipinler, Endonezya) sömürülmemek için dış dünyaya kapalı bir hayat tercih etmişti. Sınırlı derece dış dünya bağlantısı ile 19. yüzyıla kadar ulaşan Japonya ülkedeki feodal yapı nedeniyle iç karışıklıklara sürüklenmiş ve 1850'lilerden itibaren yabancıların baskılarına maruz kalmıştır. Siyasi ve askeri açıdan Batılılar ile mücadele edecek durumu olmayan Japonya daha fazla direnememiş ve birçok Batılı Devlet ile eşit olmayan anlaşmalar imzalamak zorunda kalmıştı. Bu durum iç karışıklıkları bir isyana dönüştürdü ve yaklaşık 250 yıldır Japonya'yı yöneten Tokugawa Bakufu sona erdi. Bu tarihten itibaren yönetime gelen İmparator Meiji ve hükümeti modernleşme sürecine girdi. Meiji Hükümeti tarafından gerçekleştirdiği idari, ekonomik ve eğitim alanındaki reformlar Japonya'nın çehresini değiştirdi. 40 yıl gibi kısa bir sürede Batı'nın seviyesine ulaşmış ve dünya siyasetine yön veren bir güç haline gelmişti.

Bu tezin amacı 19. yüzyılda Osmanlı Devleti ve Japonya'nın modernleşme süreçlerinde hedefledikleri ve uyguladıkları reformları ortaya koymaktır. İki farklı idari, iktisadi ve eğitim sistemine sahip devletin hangi yolları takip ederek modernleşmeye çalıştıklarını amaçlamaktayız. Bu nedenle araştırmayı idari, iktisadi ve eğitim olmak üzere üç bölümde inceliyoruz. İlk olarak, Osmanlı Devleti ve Japonya'nın idari alandaki reformları arasındaki benzerlikler ve farklılıkları ortaya koymaya çalışacağız. Ayrıca İki ülkenin idari reformlarına yön veren iç ve dış dinamiklere odaklanacağız. İkinci olarak, Osmanlı Devleti ve Japonya'nın iktisadi reformlarını ele alacağız. Özellikle iktisadi modernleşmenin önemli yapı taşları olan

sanayileşme ve tarımın ticarileşmesi gibi konuların üzerinde duracağız. Diğer bir yandan modernleşme sürecinden önce Osmanlı Devleti Klasik Dönemi ile Japonya'nın Edo Dönemi'ndeki ekonomik yapının incelenerek modern döneme katkılarını araştıracağız. Son olarak, İki ülkenin eğitimde ne derece önem verdiklerini, iç ve dış dinamikleri eğitim kurumlarındaki etkisini tespit edeceğiz. Ayrıca İki devletin modern öncesi dönemde ne tür eğitim sisteme sahip olduklarını ve bu sistemin modernleşmeye sürecine ne gibi katkıda bulduklarını araştıracağız. Sonuç olarak, 19.yüzyılda Osmanlı Devleti ve Japonya'nın modernleşmeden ne anladıkların ve nasıl cevap verdiklerinin ortaya koyacağız.

Osmanlı Devleti ile ilgili bölümlerde Türkçe kaynaklardan; Japonya ile ilgili bölümlerde ise çoğunluğu İngilizce olmak üzere Türkçe kaynaklardan araştırılarak bu çalışma ortaya konulmaktadır. Bu çalışma 19. yüzyılda Osmanlı Devleti ve Japonya'daki modernleşmeye yönelik reformlar üzerinde durulmaktadır. Modern reformların nasıl bir tarihsel süreçten etkilenerek oluştuğunu açıklayabilmemiz için Osmanlı Devletinin Klasik Dönemi'ni ve Japonya'nın Edo Dönemi'ni de araştırmanın kapsamı içine eklenmektedir. Bu dönemleri modernleşme ile ilgili olan konularla inceleyeceğiz. Modern öncesi ve modern dönemler arasında bağlantı kurmaya çalışacağız. Ayrıca Osmanlı Devleti ve Japonya'nın modern süreçler sonunda farklı siyasi olay yaşaması nedeniyle bu tezde Birinci Dünya Savaşı sınır kabul etmektedir.

1. XIX. YÜZYILDA JAPONYA VE OSMANLI İDARİ MODERNLEŞMESİ

1.1. JAPONYA İDARİ MODERNLEŞMESİ

1.1.1. Edo Dönemi Japon İdaresi

Japonya, tarihinde uzun yıllar feodal beyliklere bölünmüş ve birbiri ile savaşan beyliklerin oluşturduğu kargaşa ile yaşamak zorunda kaldı. Nara Dönemi'nden (710-794) Edo Dönemi (1603-1868)'ne kadar merkezden yönetilen bir devlet kurulamadı. Edo Döneminde bile daimyolar hanlarında hüküm sürdü. Kısmen de olsa Tokugawa Bakufu daimyoları dizginlemiş ve 260 yıl süren sükûnet ortamı "Tokugawa Barışı" olarak adlandırılmıştır.

Tokugawa Bakufu'yu kuran Tokugawa İeyasu, Japonya'nın birleştirme hareketinde son halkayı oluşturmaktaydı. Oda Nobunaga ile başlayan ve Totoyomi Hideyoşi ile devam eden birleşme hareketi Tokugawa İeyasu ile nihayete kavuşmuştu. Oda Nobunaga'nın bölgesel bir güç haline geldiği dönemde Japonya'da yaklaşık 120 ile 160 arasında değişen daimyo bulunmaktaydı. Sengoku Dönemi'ndeki (1467-1603) Bakufu'yu elinde bulunduran Aşikaga ailesi ülkeyi yönetecek kudretini kaybetmiş, tüm daimyolar bağımsız devletler gibi hareket etmeye başladılar. Dönemin büyük daimyoları olan Takeda Şingen (1521-1573), Date Masamune (1566-1636), Uesugi Kenşin (1530-1578) kurdukları koalisyonlar ile bölgesel güçler haline geldiler. Ancak hiçbiri Oda Nobunaga kadar başarılı olmadı (Brown, 2007, s. 70) (Holcombe, 2016, s. 216). Ateşli silahları savaş alanında ilk defa aktif kullanan Oda Nobunaga diğer daimyolardan ayrılmıştır. Oda Nobunaga öldüğünde ülkenin en güçlü daimyosuydu. Onun halefi olan Oda Orduları başkomutanı olan Totoyomi Hideyoşi ülkenin üçte ikisini kontrol altına almıştır. Hideyoşi daimyolar özgür hareket hakkı verdi ve dini mezheplere bağımsızlık tanıdı. Ayrıca kendinden sonra gelecek bir varis seçimi konusunda büyük hatalar yaptı. Totoyomi Hideyoşi'nin ölümünden sonra daimyolar arasında kısa süreli kargaşa ortaya çıkmıştır. Oda Nobunaga ve Totoyomi Hideyoşi'den sonraki en güçlü daimyo olan Tokugawa İeyasu miraslarını devraldı (Mason & Caiger, 1997, s. 192,

193). Tokugawa İeyasu devrin son büyük savaşı olan 1603'teki Sekigahara Savaşı'nı kazanarak son muhalif daimyoları dize getirdi. Böylece Tokugawa Bakufu kuruldu (Brown, 2007, s. 70).

Portekiz, İspanya ve Hollanda ticaret ağının Uzakdoğu'ya kadar uzaması ve yeni kolonilere yerleşmesi Tokugawa Şogunlarını da tedirgin etmekteydi. Totoyomi Hideyoşi zamanındaki Kore Seferleri'nde verilen ağır kayıplar Japonların savaş gücünü düşürmüştür. Japonya askeri olarak savunma pozisyonunu tercih etti ve bölgedeki olayları yakından takip etmeye başladı. Tokugawa İemitsu 1635 yılında Sakoku Fermanı ilan ederek ülkeyi dışarı ile iletişime kapadı. Bu kapalılık politikasında ticari ilişkiler de dâhil edilmiştir. Portekiz ve İspanyolların Katolik Hristiyanlardı. Bu nedenle Cizvit ve Fransisken misyonerleri destekliyorlardı. Bu durum önemlidir. Çünkü İspanyollar, koloni kuracağı bir yeri Hristiyanlaştırdıktan sonra direnişle karşılaşmadan ele geçirmektedirler. Bu nedenle şogunlar tarafından tehlikeli görülmüş ve savunma tedbirleri olarak bu ülkelerle ticari ilişkiler tamamen kesilmiştir. Hollandalıların ise Protestan olması ve misyonerlik faaliyetleri ile ilgilenmemeleri Japonlardan ticari imtiyaz almalarını kolaylaştırdı. Kapalı dönemde Hollandalılar, şogunları dış dünya hakkında bilgilendirdi ve ticaretin devam edebilmesi için onları memnun etmeye çalıştılar. Bunun için Hollandalılar Avrupa'dan bilimsel kitaplar ve teknolojik aletler getirmişlerdi. Böylece Japonlar Felemenkçe öğrenimi yaygınlaşmaya başlamıştır. Japonya'da Rangaku (蘭学 - Dutch Learning – Western Learning) düşüncesi ortaya çıkmıştır. Edo Döneminde birçok teknolojik ve bilimsel çalışmalar yapıldı. Japonya'nın modern öncesi dönemdeki atılımları Batı Dünyası tarafından tam bilinmemiştir. Ancak Japonya kapalı olmasına rağmen ciddi bir entelektüel seviyeye ulaşmıştır. Eğitim bölümünde bu konu üzerinde duracağız. Çin ile ticaret Ryukyu Adaları gibi Japonya bağlı bölgelerden sürdürülmüştür. Sakoku Fermanı sadece yabancılar için değil Japonlar içinde geçerlidir. Fermanın içeriğinde şunlar yer almaktadır. Japonlar ülkeden çıkamaz ve ticari faaliyette bulunamazlar. Eğer bir Japon bu kurala uymazsa cezası idamdır. Fermanın ilanından sonra Japonya'ya dönmeye çalışan Japonlar ülkeye giremeyeceklerdir ve zorla girmeye çalışanlar idam edilecektir. Hristiyanların yaşadığı bölgeler olan genellikle Kyushu adası sürekli kontrol edilecektir. Hristiyan papazlar görüldüğü yerde cezalandırılacaklardır. Yabancı gemilerin giriş ve çıkışları

Edo'ya bildirilecektir. Daha birçok yasak vardı ancak bu yasakları diğer bölümlerde daha ayrıntılı inceleyeceğiz. Japonya'da Küçük bir imtiyaza sahip olan Hollandalılar bile oldukça izole bir hayat yaşamaktaydı. Nagazaki'deki Dejima adası Hollandalılar için bir serbest bölge oluşturulmuştu. Ancak Hollandalıları bu adadan çıkması yasaktı. Ancak filo kaptanları da nadiren çıkabiliyorlardı (Laver, 2011, s. 16,17). Bu şartlar altında Tokugawa hanesi Japonya'ya yaklaşık 260 yıl yönetmiştir.

1.1.1.1. Tokugawa Yönetim Sistemi

Tokugawa hanesi daimyoları kontrol altında tutabilmek için çeşitli politikalar geliştirdi. Aynı zamanda imparator, şogun, daimyo arasında bir siyasi üçgen oluşmuştu. Tokugawa Döneminde “imparator (Tennō - 天皇)” makamının sembolik bir yeri vardı. İmparator ülkeyi dini yönden birleştiren kişiydi. İmparator şogunu atama gibi bir yetkisi olsa da şogun olacak kişinin buna ihtiyacı yoktu (Gordon, 2003, s. 14). Çünkü tarih boyunca şogun olan büyük komutanlar askeri güçleriyle yönetimi ele geçirmişlerdi.

Japon tarihine yön veren en önemli makamlarından ve unvanlarından biri şogun (将軍) oldu. İlk defa Kamakura Dönemi'nde (1185-1336) Minamoto hanesinin kullanımı ile resmi bir anlam kazanmıştır. Diğer şogunlarda da Minamoto hanesinin soyundan gelme şartı aranmıştı ki Oda Nobunaga ve Totoyomi Hideyoşi bu hane ile bağları olmadığı için şogun olamadılar. Tokugawa hanesi Minamoto soyundan gelmekteydi ve bu nedenle Tokugawalar şogun olabilmişlerdi (Mason & Caiger, 1997, s. 192). Şunu belirtmemiz gerekir ki ülkeyi yönetmek için şogun olmak şart değildir. Örneğin, gücü elinde bulunduran daimyo, Oda Nobunaga gibi, ülkeyi yönetebilmektedir. Şogun unvanı ilk zamanlar “eşitler arasındaki birinci” anlamını taşımaktayken zamanla bir hükümdar niteliği kazanmıştı (Brown, 2007, s. 70). Bazı tarihçiler tarafından askeri diktatör olarak da adlandırılmıştır. Kurulan askeri hükümete veya şogunluk (shogunate) kavramının Japoncadaki karşılığı Bakufu (幕府) idi. Tokugawa Bakufu'yu (Tokugawa Shogunate - 徳川幕府) kuran Tokugawa İeyasu ve ardılları Tokugawa Hidetada (1616-23) ve Tokugawa Iemitsu (1623-51) Tokugawa siyasi temellerini atmış ve Japonya'yı modern döneme hazırlamışlardı.

Tokugawa Ieyasu Totoyomi Hideyoşi'nin yaptığı hataları yapmayarak şogun ve daimyolar arasında siyasi-hiyerarşik ilişkileri düzenlemiştir.

Daimyo (大名) Japonya'da feodal beylere verilen isimdi. Daimyoların yönettiği etkin bölgelerine han (藩) denilmekteydi. Tokugawa döneminde daimyolar şogunun vasalları idi. Ancak Daimyoların hepsi Tokugawa'ya bağlı değildi. Tokugawa Şogunları daimyoları bağlılıklarına göre üç gruba ayırdı. En az güvenilen ve her an isyan edebilecek daimyolara Tozama Daimyo (外様大名) adı verildi. Dışlanmış daimyolar olarak da bilinen grupta Maeda, Satsuma, Mori, Date, Haçisuka ve Uesugi gibi büyük aileler yer almıştı. Tokugawa ailesinden sonra ülkenin büyük bölümü tozama daimyolarının elindeydi. Bu ailelerin çoğu Sekigahara Savaşında Tokugawa'ya karşı savaşmışlardı. Sekigahara Savaşında Tokugawa yanında savaşanlara Fudai Daimyo (譜代大名) denmekteydi. Fudai Daimyolar sadakatlerini ispatlamış ailelerden oluşuyordu. Sahip oldukları için kendilerini Tokugawa'ya borçlu görmekteydiler (Beasley, 1963, s. 13, 14, 16) (Jansen, 2002, s. 37, 38). Ayrıca Tokugawa yönetiminde önemli makamlara getirilmişlerdi. Diğer bir grup ise Tokugawa ailesi ile kan bağı olan Şimpan (親藩) adı verilen daimyolardı. Tokugawa bu bölgeleri kendi toprağı olarak görürdü ve yönetirdi. Tokugawa Ieyasu Edo kasabasını kendisine merkez olarak seçti. Osaka (大阪), Shizuoka (静岡) ve Kyoto'daki (京都) Nijo Kalesi (二条城) Tokugawa'ya bağlı idi. Tokugawa yönetimi ülkenin önemli stratejik alanlarında askeri bölgeler oluşturarak kendisi güvenceye almıştı.

Bakufu, şogun ve daimyo arasında problem oluşmaması için kanunlar çıkartırdı. Kanunların amacı daimyoların güç kazanıp bütünlüğü bozmalarını engellemekti. Bu nedenle daimyoların sadece bir kaleye sahip olmaları kararlaştırıldı. Kalenin tamiri için Bakufu'dan izin alması şarttı. Daimyo ordularının asker sayıları kısıtlandı. Büyük gemilerin yapımı yasaklandı. Bakufu'yu tehdit edebilecek daimyolar arası evlilikleri için izin almaları gerekmekteydi. Böylece her şogun zaman geçtikçe güçlerini korudu ve arttırdı. Varisi olmayan daimyoların evlat edinmeleri yasaklandı. Vârissiz kalan han arazilerini müsadere edildi. (Mason & Caiger, 1997, s. 196). Japonya'da "koku (石高)" adı verilen hacim ölçü birine göre

Tokugawa, arazilerinden 6,8 milyon kokuluk pirinç gelirin e sahipti. Ayrıca Tokugawa ÷lkedeki askeri yerleşimleri genellikle ticaret ve maden yönünden zengin yerlere kurdu. Bu yüzden Osaka, Kyoto ve Nagasaki gibi şehirlerde hâkimiyetlerini sürekli hale getirdiler. Tokugawa Dönemi'nin ortalarında yaklaşık değerler ile “shimpan daimyoları” 2,6 milyon koku, “Fudai daimyoları” 6,7 milyon koku, “Tozama daimyoları” 9,8 milyon kokuluk gelirleri bulunmaktaydı. Din kurumları ise 600 bin kokuluk pirinç gelirin e sahipti. (Totman, 1988, s. 33). Bakufu'nun kısıtlamaları dışında kalan yetkileri ile daimyolar hanlarını yönetmekteydi. Bakufu ÷lkenin dörtte birini elinde bulundurarak askeri kontrol ile Japonya'yı kısmen merkezi bir devlet haline getirmeyi başardı.

Tokugawa Bakufu'nun aldığı önemler ve daimyoların merkez ile ilişkileri Bakuhan sistemi (幕藩) ile düzenledi. Feodal bir ÷lkede iktidarda kalabilmek için yerel güçleri sıkı kontrol mekanizmaları gerekiyordu. Daimyolar ekonomik ve yerel politikalarla ilgilenmeye devam ettiler. Ancak gücü büyük ölçüde sınırlandırılmış, gözetleyen ve denetleyen şogun müfettişleri bulunmaktaydı. Daimyoların şogun karşısında sürekli güç kaybetmelerinin en büyük nedeni Edo'da şogunun gözetimi altında bulunmasıydı. Bazı kaynaklarda yılın altı ayını, bazı kaynaklarda da her iki yılda bir yıl Edo'da ikamet ettikleri belirtilmektedir. Daimyolar Edo'dan hanlarına döndüklerinde geride eşini ve çocuklarını rehin bırakıyorlardı. Böylece daimyolar hanlarında tam bir hâkimiyet sağlayamıyor ve Bakufu'ya karşı bir isyan başlatamıyorlardı. “Sankin koutai (参勤交代 - Alternate Attendance – Değişimli Katılım)” olarak adlandırılan tecrit sistemi daimyoların güçlenmişinin önüne geçen yegâne önlemlerin başında gelmekteydi. Daimyoların Edo'da bulunma zorunluluğu Edo'yu ÷lkenin başkenti haline getirmişti ki ÷lkedeki tüm soylu aileler Edo'da bulunuyordu. Şogun ve daimyolar bir arada bulunuyorlar ve şogun kendisinin imparatorun vekili ve askeri hiyerarşinin en üstündeki komutan olduğunu gösteriyordu (Schirokauer, Brown, Lurie, & Gay, 2013, s. 335) (Mason & Caiger, 1997, s. 197) (Totman, 1988, s. 35,36) (Beasley, 1963, s. 17) . Şogunun daimyolar üzerindeki kısıtlamaları ilk üç şogundan sonra azalarak devam etti. Sankin Koutai 1862 yılına kadar yürürlükte kalmıştı (Beasley, 1963, s. 18). Bakufu'nun çöküşü de bu yıllarda başlamıştı.

1.1.1.2. Devlet Felsefesi

Bakufu, Konfüçyüs ahlakı çerçevesinde bir toplum inşası hedefledi. Konfüçyüs çalışmalarının yanında Edo Sarayı, Çin düşüncesi ve Budizm'in bilimsel merkezi haline geldi. Hayashi Razan (1583-1657) tarafından şekillendirilen Neo-Konfüçyüsçü öğretiler ile Edo Dönemi Japon toplumu sırasıyla samuraylar (askeri aristokrasi), çiftçiler, zanaatkârlar ve tüccarlardan oluşan bir kast sistemi ile sınıflandırıldı. Hayashi Razan'ın Tokugawa İeyasu'dan aldığı destek ile kurduğu Shōhei-zaka Gakumonjo (昌平坂学問所) veya Shōheikō (昌平黌) Konfüçyüs akademisi, Bakufu'nun resmi eğitim kurumu haline geldi. Savaşçı samurayların ahlak eğitimi ile ehlileştirilmenin bir yolu olarak görüldü. Bu eğitimin hedefi Konfüçyüs ahlakı ile savaşçı erdemlerini birleştirmektir. Hayashi Razan'ın öğrencisi Yamaga Soko (1622-95) “savaşçının yolu –bushido (武士道)” sloganının isim babasıydı. Konfüçyüs eğitimi Japon toplumuna önemli nitelikler kazandırmıştı (Jansen, 2002, s. 192,203). 1800'li yıllara gelindiğinde Japon erkeklerinin %40 ile 50'si okuryazardı. Bakufu'nun ülke genelindeki eğitim faaliyetleri halkta samuray, çiftçi, zanaatkâr ve tüccarlar arasındaki ayrımı pekiştirdi (Beasley, 1963, s. 22) (Schirokauer, Brown, Lurie, & Gay, 2013, s. 340). Tokugawa Barışı olarak adlandırılan sükûnet döneminde samuraylar idari ve bürokratik görevler üstlenmeye başladı. Ayrıca bilim ve teknik çalışmalar ile toplumsal gelişime katkıda bulundular. Bakufu bilimsel faaliyetleri büyük ölçüde desteklemiştir.

Japonya'daki dinlerin ve mezheplerin sarsılmaz otoriteleri vardı. Oda Nobunaga ile Budist Mezhebi İkkō-İkki tarikatı arasındaki mücadele sürecinde dinin gücü sarsıldı (Holcombe, 2016, s. 217). Tokugawa döneminde Budistler sadece dini görevler ile yetkilendirildiler. Saldırgan propagandalar yasaklandı. Bakufu tapınak mülklerinin yönetimi ve vergilendirmesini denetim altına aldı. Bakufu, böylece Budizm ve Şintoizm'i kontrol altına aldı. Kyoto'daki imparator ve saray hizmetlilerinin özgürlükleri kısıtlandı. İmparatorun diğer daimyolar ile bağlantı kurması engellendi. Bakufu imparatorun siyasette aktif bir role sahip olmamasını istemektedir (Mason & Caiger, 1997, s. 195). Önceki bölümlerde de bahsettiğimiz gibi 1635 yılında Sakoku Fermanı ile Hristiyanlık yasaklandı. Oda Nobunaga döneminde kendilerine özgür bir ortam bulan Cizvit misyonerlerin yaptıkları

faaliyetler Tokugawa döneminde olumsuz karşılandı. Portekiz ve İspanya'nın çevre ülkeleri istila etmesi şogunlar tarafından tehdit olarak algılandı. Kyushu adasındaki halk arasında yayılan Hristiyanlığın oluşturduğu kaygıyla, Japonya'nın da ilerde istila edilebileceğini düşünen Bakufu yönetimi ülkenin dış dünya ile ilişkileri kesti (Katō, 1991, s. 44, 45) (Mason & Caiger, 1997, s. 203). Alınan tedbirlerin başında ticaret etkinlikleri geliyordu.

1.1.1.3. Tokugawa İdaresinde Samuraylar

Edo döneminde bürokrasi güç kazandı. Devlet yönetiminde bürokrasinin baş unsuru samuraylardı. Devletin başı olan şogun, samuray sınıfının lideriydi. Ülkeyi askeri gücü ile yöneten şogun devlet kademelerini samuraylardan oluşturdu. Önceki devirlerde de samuraylar devlet kademelerinde önemli görevler almış olsalar da Tokugawa Döneminde samuray sınıf askeri görevlerinin yanında idari görevler de üstlendiği görülmektedir. Tokugawa yönetimindeki barış yıllarında askeri görevleri azalan ve kalabalık samuray sınıfının idari alanda istihdamı sağlanmış oldu. Tokugawa idaresinin en önemli özelliğinden biri dışa açılma ve aşırı milliyetçilik gibi davranışların gözlenmemiştir. En kutsal görev Japonya'nın korunmasıdır. Tokugawa yönetimini bu tavrında Konfüçyüs anlayışı yer aldığını söylememiz gerekmektedir. Bakufu, kurduğu okulların desteği ile Konfüçyüs anlayışını samuraylar üzerine odakladı. Samuraylar ülkenin hem askeri hem idari alanda memurları oldu. Hanlarda daimyolarına, Edo'da şoguna hizmet ettiler (Mason & Caiger, 1997, s. 209 ,212). Samuraylar Tokugawa'nın barış yılları sırasında asker-filozof olarak da büyük hizmetlerde bulundular. Ayrıca aldıkları eğitim ile ülkenin entelektüel çalışmalarında yer aldılar. Modern öncesi Japonya'nın bilim ve teknolojik gelişimine ön ayak olmuşlardır (Hane & Perez, 2009, s. 22,23).

1.1.1.4. Tokugawa Yönetimdeki Hiyerarşi

Edo sarayında şogunun merkez teşkilatını oluşturan konseyler bulunmaktaydı. Bu konseylerin başında Tairo (大老 – Great Councilor) gelmekteydi. Tairo baş danışmanların yer aldığı bir konseydi. Tairo'nun üyeleri büyük fudai daimyoların arasından seçilirler ve görevleri şoguna tavsiyede bulunmaktır. İlerleyen zamanlarda

şogunlara rehberlik etmişlerdi. Tairo'da olağan dışı konular görüşülür ve karara bağlanır. Tokugawa İeyasu da Totoyomi Hideyoşi döneminde Tairo üyesiydi.

Tairo'nun altında diğer danışmanların yer aldığı Roju (老中 – Senior Counsilors) konseyi bulunur. Fudai Daimyolar arasından seçilir ve dört veya beş kişiden oluşur. Roju'nun yetkileri 1634 yılında düzenlenmiştir. Siyasi işler ile ilgilenirler. 10.000 koku ve üzeri tımara sahip daimyoları denetler. Ayrıca resmi evrakların düzenlenmesi ile görevlendirilmiştir. Şogunun hâkim olduğu bölgelerin iç işlerini düzenlerler. Altın ve gümüş sikkelerin basımını, kamu işlerini, arazilerin düzenlenmesini ile ilgilenir. Manastır ve tapınaklar rojunun kontrolü altındadır. Haritaları ve çizelgelerin düzenlenmesi ile de ilgilemektedirler. Tokugawa hiyerarşisindeki üçüncü danışma konseyi Wakadoshiyori (若年寄) idi. Wakadoshiyori üyeleri Roju üyelerine yardımcı olurlar. Ayrıca ülkedeki ticaret, sanat, sağlık ve bayındırlık işlerini denetlerler. Wakadoshiyori'nin altında Metsukeler (目付 - Müfettiş) bulunur. Metsukeler daimyoları denetler ve yerelde istihbarat toplamaktadır. Elde ettiği bilgileri Roju ile paylaşır. Bakufu'nun bugyo (奉行) adında idari, adli ve mali yetkilere sahip memurlar atardı. Machi Bugyolar (町奉行,) özellikle Bakufu hâkim olduğu Edo, Nagasaki, Kyoto, Sunpu, Osaka, Nikkou şehirlerin yönetiminden ve güvenliğinden sorumludur. Diğer yandan Kanjo Bugyolar (勘定奉行), altın, gümüş ve bakır madenlerin çıkarılması, tarım depolarının denetimi ve para basımı gibi mali işlerden sorumlu yüksek bürokratları. Dini işler ile ilgilenen Jisha Bugyolar (寺社奉行) bulunur ve bunun gibi birçok alanda uzmanlaşmış bugyolar görev yaparlardı. Örneğin, Gaikoku bugyō (外国 奉行) dış ülkeler ile ticaret ve diplomasi ile ilgilenir ve bir müsteşar niteliğindedir. Roju üyeleri, Machi Bugyo, Jisha Bugyo, Kanjo Bugyo ve O-Metsuke'nin (Baş Müfettiş) yer aldığı adli işlerden sorumlu Hyojosho (評定所) adında yüksek mahkeme bulunmaktaydı (Sansom, 1990, s. 22-24).

Sonuç olarak, Tokugawa Bakufu idare sistemini korumacılık üzerine kurulmuştur. Bakufu daimyolar ve sınıflar arası dengeyi sağlamaya çalıştılar. Bakufu ülkenin iç dengelerini kontrol etmek için daimyo-samuray, daimyo-çiftçi, daimyo-tüccar ve hatta daimyolar arası mücadeleleri engellemeye oldukça çaba sarf etti. Bu

sayede büyük isyanlar önlendi. Ancak feodal sistem sürmüş ve merkezi bir devlete geçiş yapılamamıştır. Bu nedenle Bakufu ancak 19. yüzyıla kadar dayanabildi.

1.1.2. Meiji Dönemi İdari Modernleşme

Japonya Tokugawa yönetiminde pasifleşti ve aşırı bürokratikleşti. Bakufu'yu yıllarca etkin kılan meritokratik sistem sonunda çöktü. Tokugawa döneminde ülkeyi gerçek anlamda birleştirecek ve merkezi yönetimi hâkim kılacak bir lider bulunamadı. Bakufu, daimyoları baskı altında olsa da feodal düzeni kıramayarak ülkeyi birleştirecek hamleleri yapamamıştır. Tokugawa yönetiminin çıkmazı ne tam merkezi ne de tam feodal bir ülke olamamasından kaynaklanmaktadır. Daimyolar idari yapılarını, ordularını ve mali yapılarını muhafaza etmiş, ancak 19. yüzyılın ortasına kadar Tokugawa hanesine karşı ciddi bir direniş başlatamamışlardı. Yaklaşık 250 yıl dışarıya kapalı olan ülkede, 1850'lerdeki ilk dış müdahale Bakufu ve Tozama Daimyoları arasında bir merkez-çevre mücadelesine dönüşmüştür. 17. yüzyılda ilk üç şogunun kanunları ile daimyolar üzerinde ciddi baskı kurmayı başaran Bakufu devamını getirememiştir. Diğer bir deyişle dış müdahaleler iç tehditlere ortam hazırlamıştır. Böylece 18. yüzyılda daimyolar üzerindeki baskı kırılması ile Tokugawa kurumları siyasi birleşmeyi gerçekleştirememiştir. Ancak ülke de ekonomik bütünleşme ve yaygın eğitim kurumları modern dönem için önemli bir atlama taşı oldu. Tokugawa Barışı, Batı'nın Japonya'ya ulaşması, ticaret ve iletişim araçlarının gelişmesi ile yerini Bakumatsu (幕末) olarak adlandırılan kargaşa dönemine bırakmıştır. Açıkçası Tokugawa Bakufu Batı'nın gücü ile karşılaştığı ilk olayda yerle bir oldu. Satsuma, Çoşu, Tosa hanlarının öncülüğünde ayaklanan Tozama Daimyolar Tokugawa hâkimiyetine son verdi. Şogun karşıtı ittifakın, imparatoru yeniden siyasi karar alma mekanizmasına dâhil edecek gücü elde etmiştir.

Avrupalılar Japonya'yı hammadde bakımından yetersiz olduğu için önemsememişlerdi. Özellikle İngiltere ve Fransa Çin üzerine odaklanmışlardı. Ülkede ekonomik ve siyasi gerginlik Batılı ülkelerin dış müdahaleleri ile had safhaya ulaştı. 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren ülkede yaşanan idari ve sosyal sorunlar dış sorunları da beraberinde getirdi. 1853 yılında Amerikalı Amiral Perry'nin Japonya'ya gelmesi ile Tokugawa politik sisteminin sorunları gün yüzüne çıktı.

Amiral Perry'nin temsil ettiği Amerikan heyeti ile Japonya'yı temsil eden şogun heyeti arasında 1854 yılında Kanagawa Anlaşması'nı imzalamaya zorlandı. Çin'deki Afyon Savaşlarından ders çıkaran Bakufu Amerikalılara sert müdahalede bulunmadı. Tokugawa Bakufu'nun Batılılar ile mücadele edecek askeri gücü yoktu. 1858 yılında Harris Anlaşması, Amerika ile imzalandı. Amerika bu anlaşmalar ile ticari ve diplomatik imtiyazlar elde etti. Bu anlaşmalar sonrasında Rusya, Fransa, Birleşik Krallık ve Hollanda gibi emperyalist Avrupalı devletler de aynı imtiyazları talep ettiler ve aldılar (Henshall, 2004, s. 68) (Jansen, 1989, s. 317) (Ohno, 2006, s. 40)

Böylece Tozama Damiyoların tepkisini çeken Tokugawa Bakufu yabancılara boyun eğmekle suçlandı. 18. yüzyıldan itibaren Japon milli uyanışına odaklanan Kokugaku düşünce akımı yükselişe geçti (Fairbank, Reischauer, & Craig, 1965, s. 194). Bu öğreti ile imparatora saygının ön plan çıkması ve yabancılara karşı gösterilen zayıflık büyük bir huzursuzluk yarattı. Başta Satsuma, Çoşu ve Tosa gibi güçlü Tozama Daimyolarının da destekliğini alan “imparatora saygılı ol, barbarları kov (sonno joi - 尊皇攘夷)” sloganı ülke genelinde büyük taraftar kitlesi yaratmıştı. Bakufu 1860'ların başında daimyolar üzerinde etkisini kaybetti. 1862 yılına gelindiğinde sankin kotai adı verilen damiyoların Edo'da zorunlu ikameti kaldırıldı. Kendi hanlarına dönen Satsuma, Çosu ve Tosa daimyoları Tokugawa Bakufu'ya karşı ittifak kurdu (Beasley, 1963, s. 8) (Holcombe, 2016, s. 255, 256) (Ohno, 2006, s. 42). Ülkede 1866 ile 1868 yılları arası büyük bir kargaşa ortaya çıktı. Kokugaku anlayışında verdiği güç ile Satsuma, Çoşu ve Tosa hanları ittifaklarına lider olarak İmpartor Meiji'yi konumlandırdı. İsyan ordusunun adı İmparatorluk Ordusu oldu. Kyoto yakınlarındaki Toba-Fushimi Muharebesi sonucunda Tokugawa kuvvetleri yenildi. Edo'ya çekilen Tokugawa kuvvetleri teslim oldu ve 260 yıllık Tokugawa hâkimiyeti son buldu (Hane & Perez, 2009, s. 79) (Jansen, 2002, s. 330).

1.1.2.1. Modern Devlet Sisteminin İnşası

Tokugawa Bakufu'nun sona ermesi ile İmparator Meiji 1868 yılında devletin başına geçti. Bu tarihten itibaren yabancı ülke temsilcileri İmparator Meiji ile görüşmelere başladılar. Daijokan (太政官) adında devlet konseyi kuruldu. Ancak Batı tarzı bir hükümet oluşumu olarak görülmemektedir. Bir hükümet olarak çalışan

konsey İçişleri (Naimusho-内務省), Dışişleri (Gaimusho-外務省), Maliye (Okurasho-大蔵省), Harbiye (Hyobusho-兵部卿), Donanma (Kaigunsho-海軍省), İmparatorluk Hizmetleri (Kunaisho-宮内省), Adalet (司法省-Shihosho), Kamu Hizmetleri (Kobusho -) ve Eğitim (Monbusho-文部省) bakanlıkları kuruldu. Hükmet modelli ancak 1880’li yılların sonunda ideal halini alacaktı. Hükümet genellikle Meiji oligarşisi olarak adlandırılmıştır (Henshall, 2004, s. 140) (Beasley, 1963, s. 127). 1868’de başkent Kyoto’dan Bakufu merkezi Edo’ya taşındı. Edo’nun adı “Doğu’nun Başkenti” anlamını taşıyan Tokyo (東京) olarak değiştirildi (Huffman, 2004, s. 58). 1871 yılında Bakuhan sistemi kaldırıldı, böylece Japonya’da feodalizm sona erdi. Eski daimyolar han valileri olarak atandılar. Merkezi yönetim tahsis edilmeye başlandı. 72 il ile 3 şehir bölgesi şeklinde yeni bir idari sistem belirlendi (Beasley, 1963, s. 8) (Craig, 1986, s. 57). İwakura Tomomi’nin 1871 yılında başlayan 1873 yılında sona eren Amerika ve Avrupa gezilerine çıktı. Bu geziler sırasında eğitim, idari, askeri ve ekonomi alanında önemli incelemeler yapıldı. Bu gezilerde elde edilen bilgiler ve reform tavsiyeleri Meiji hükümetine aktarıldı ve Meiji reformlarının kaynağını oluşturdu.

Yeni bir düzen inşa etmeye çalışan Meiji hükümet liderlerini arasında Okubo Toshimichi, Kido Takayoshi ve Saigo Takamori’nin önemli yerleri vardı. Konfüçyüs değerleri üzerine eğitim alan Meiji liderleri büyük ölçüde Yoshida Shouin’den etkilenmişlerdi. İto Hirobumi, Yamagata Aritomo, Kido Takayoshi, Inoue Kaoru, Takasugi Shinsaku gibi düşük seviyeli samuraylar yeni düzenin liderleri oldu. Bunun yanında Okubo Toshimichi Rangaku, Konfüçyüs değerleri ve Zen Budizmi üzerine eğitim almıştı. Bu liderler ağırlıklı olarak Satsuma ve Çoşu’dan gelip Meiji hükümetinde görev almışlardı. Bu nedenle oligarşik bir hükümet meydana geldi (Tipton, 2003, s. 38) (Henshall, 2004, s. 86) (Beasley, 1963, s. 9). Açıkçası Meiji hükümeti demokratik bir oluşum değildi. Bir nevi yürütme konseyi görevini yerine getirir. Avrupa tarzı hükümet sistemi ilerleyen yıllarda gelecekti. Ancak bu durum sistemde sorunlar oluşmasına yol açtı ve ilk anlaşmazlıklar başladı. Yeni kurulacak ordunun samuraylardan mı halktan mı oluşacak sorunu belirdi. Ayrıca Kore’nin Japon İmparatoru’nu siyasi bir otorite olarak tanımaması, Saigo Takamori ve İtagaki Taisuke gibi restorasyonun önemli karakterlerinin Kore’yi cezalandırmak istemesi

olaylara yeni bir boyut kazandırdı. Bu iki büyük samuray Kore'ye askeri harekât yapılmasını istediler, ancak hükümette isteklerine karşı cevap alamadılar. Bunun üzerine istifa ettiler. Saigo Takamori kendi memleketi olan Satsuma'ya geri döndü (Tipton, 2003, s. 39, 51) (Jansen, 2002, s. 363). İstifalar sonrasında üç siyasi grup ortaya çıktı. İto Hirobumi başkanlığındaki hükümet daha merkezi bir devlet için çalıştı ve halktan oluşan ulusal bir ordu kurdu. Ayrıca Meiji hükümetinin samuray maaşları altında ezilmesi önlenmeye çalışıldı. Ulusal ordunun kurulması ile samuray sınıfı kaldırıldı. Bu durumdan memnun olmayan samuraylar Saigo Takamori liderliğinde birleşerek bir diğer grubu oluşturdu. İtagaki Taisuki liderliğindeki üçüncü grup özellikle feodal yapıyı kaldırılması konusunda hükümeti dışarıdan desteklemeye devam etti. Ancak hükümetin Satsuma ve Çoşu çoğunluğunun elinde olmasından memnun değillerdi. Diğer eski daimyoların samurayları da üçüncü grubun etrafında toplandılar. Hükümetle iktidar mücadelesinde İtagaki barışçıl bir politika benimsedi. 1875'te taraftarları hükümete bir bildiri yayınlayarak seçilmiş bir siyasi meclis kurulmasını istedi. Parlamento ile hükümet ve halkın birleşeceklerini savunuyorlardı. Ayrıca, Meiji hükümeti halka askerlik görevi verdiğinden beri halk, devletten siyasi güç talep etme hakkına sahipti. 1875'ten 1881'e kadar, İtagaki anayasal hükümet hareketini ulusal bir mesele haline getirmeyi başardı. Anayasal bir hükümetin vergileri azaltacağı ve zorunlu askerlik masraflarını geri çekeceğine inandıkları için köylüler hareketi desteklediler. Ayrıca parlamento kurulması yönünde hükümete çağrıda bulunuyorlardı. Bunu da Risshisha (Self-Help Society) adındaki sivil toplum örgütü ile isteklerini İmparatora ilettiler. Bu grup içinde Saigo Takamori'yi destekleyen olsa da İtagaki Taisuke ve Risshisha ılımlı bir muhalefet yapmaya devam ettiler. 1877 yılında Saigo Takamori Satsuma'da ayaklandı. Ancak isyanı, yeni kurulan ulusal ordunun zaferi ile sonuçlandı (Beasley, 1963, s. 9) (Anderssen, 2002, s. 98) (Huffman, 2004, s. 64, 65) (Jansen, 2002, s. 379) (Tipton, 2003, s. 50, 51). Samuray sınıfı tarih oldu. Meiji hükümeti gücünü kanıtladı ancak hükümetin oluşacak muhalefete karşı bir kaynağa ihtiyaç duydu. Bir anayasanın gerekli olduğu gündeme geldi.

1.1.2.2. Anayasa Yapım Süreci

1881 yılında Meiji Hükümeti anayasa oluşturmak için çalışmalara başladı. Avrupa devletlerin güçlü olmalarının nedenlerinin anayasadan kaynaklandığına ve bir anayasanın modern bir devlete işaret ettiğine inanan hükümet Batı ile iletişim kurdu. Gerçekleştirilen reformların tavandan tabana inmesi yönünde sıkıntı yaşayan hükümet, bir anayasa ile kendini hala ispat etmek niyetindeydi. Sonuçta imparator, hükümet ve halk anayasada bir araya gelerek güçlü bir devlet oluşturulacaktı. Aynı zamanda Batılıların gözüne girmek için önemli detaydı. Bu sayede imtiyazlı ticaret anlaşmalarından kurtulmayı düşünüyorlardı. Meiji liderleri anayasanın İmparator'un konumunu yükseltmesini ve bunun Japon ulusal kimliğini güçlendireceğini umuyordu. 1870'lerin başında hükümet, bazı yetkililere danışarak anayasa tasarıları hazırlamalarını istedi. Yetkililerden biri olan Okuma Shigenobu (Saga klanından), doğrudan siyasi partilerin temel oluşturduğu bir İngiliz hükümet sistemini öneren ve ertesi yıl seçilmiş bir parlamentonun açılmasını hedefleyen tasarısı İmparator'a 1880'de iletildi. Başta Ito Hirobumi ve Iwakura Tomomi olmak üzere diğer Meiji liderleri bunu çok liberal kabul ederek Okuma Shigenobu'yu hükümetten istifaya zorladı (Kazuhiro, 2008, s. 152) (Doak, 2007, s. 90) (Jansen, 2002, s. 381). Liberal bir anayasa Meiji hükümetini güçlendirdiği gibi muhalefeti de güçlendirecekti. Itagaki Taisuke ve Okuma Shigenobu gibi siyasiler, anayasa ile güçlenmek ve Meiji hükümetinin yönetimini sınırlandırmak istiyorlardı. İktidar sahipleri ve muhalefet Batı dünyasını hedefleyen bir anayasada anlaştılar. Ancak hazırlanması öngörülen anayasanın, hükümeti ve imparatorun yetkileri koruması istenmekteydi. İmparator anayasanın olmalıydı. Kurulacak parlamento imparatorun yetkilerine müdahale edemeyecekti. İmparator mülklerini arttırılabilir, mali kontrolden uzak ve sınırsız bir ekonomik faaliyet alanı sahip olmalıydı. Kamu sistemi Alman modeline göre düzenlendi. Üst düzey devlet memurlarının üzerinde sıkı devlet kontrollü oluşturuldu. Bu memurlar Meiji Hükümeti tarafından seçilmekteydi. Devlet memuru olmak için imparatora sadakat şarttı. 1884'te, 1870'lerin başında kaldırılmış olan soyluluk yeniden kuruldu. Soylular, eski daimyo ve eski saray asillerinden oluşan bir parlamentoda yerlerini alacaktı. Ito Hirobumi başkanlığında ve İmparator doğrudan

sorumlu olan ilk Japon kabinesi 1885'te kuruldu. (Jansen, 2002, s. 371, 392, 393) (Tipton, 2003, s. 56, 57).

1882'de Ito Hirobumi, Avrupa anayasalarını incelemek üzere kurul başkanlığına getirildi. Avrupa'ya gittikten sonra Ito Hirobumi, Fransa'ya başka bir grup gönderdi; kendisi de Almanya'ya gitti. Nedeni en başından beri Meiji liderleri demokratik olmayan Prusya tarzı bir anayasayı kabul etmeye karar vermişti. Almanya'da tanınmış bir jüri üyesi Rudolf von Gneist'in konferanslarına katılan Ito Hirobumi muhafazakâr bir anayasanın tercih edilmesi yönünde tavsiyeler aldı. 1883'te komisyon Japonya'ya döndü. 1886'da imparatorun kişisel denetimi altında Ito Hirobumi, Prusyalı Dr. Roessler ile birlikte bir anayasayı hazırlamaya başladı. Dr. Roessler 1850 Prusya Anayasasındaki muhafazakârlığı destekleyen biriydi. Açıkçası Meiji liderlerinden Aritomo Yamagata'nın daha bürokratik ve askeri bir düzene izin veren bir anayasa üzerine yoğunlaşması, anayasa çalışmalarını daha da muhafazakârlaştırdı. İşler sıkı bir gizlilik içinde yürütülüyordu. 1888'de anayasa taslakları tamamlandı. Onları onay için halka sunmak yerine, Ito Hirobumi anayasa tasarılarını düzeltme için imparator tarafından 1888 yılında Danışma Konseyi - Privy Council (kendisinin başkanlığında ve tamamen muhafazakâr yetkililerden) kuruldu. 1889'da Meiji Anayasası yürürlüğe girdi. Ancak o zaman halk, içeriğini ve şartlarını öğrenebilme imkânı buldu. Çünkü ülkede bir anayasanın olması uygar ve Batılı olmanın sembolü niteliğindedir (Lehmbruch, 1997, s. 39, 40) (Kazuhiro, 2008, s. 158, 172) (Siemes, 1968, s. 29) (Esenbel, 2012, s. 191) (Oda, 2009, s. 13) (Holcombe, 2016, s. 261).

1.1.2.3. 1889 Meiji Anayasası

Anayasa İmparator tarafından halka bir armağan olarak bahşedildi. Meiji Anayasası ile imparatorun yetkileri, yürütme erki, yasama erki, yargı erki ve halkın hakları belirlendi. İmparator "kutsal ve dokunulmaz" ve Anayasa'nın üstündedir. İmparator Anayasa dışında emir verebilir. İmparator anayasanın hükümlerine göre egemenlik hakkını kendi bünyesine bulundurmaktadır. Parlamento tarafından kabul edilen herhangi bir yasa tasarısının kanun haline gelmesini önleyebilir. İmparator kamu güvenliğini sağlamak için imparatorluk fermanı çıkartabilir. Bu fermanlar

mevcut kanunları değiştirememektedir. İmparator idarede görevli olan asker ve sivillerin maaşlarını belirler, atamalarını yapar ve görevden alır. Diğer kanunlarda bu maddedeki hükümlere uyması gerekmektedir. Ulusal ordu imparatorun emrindedir. Savaş ilanına ve barış yapılmasına imparator karar verir. Dış politikada imparator baş denetçiydi. İmparator kabine üyeleri, hâkimler ve Danışma Konseyi üyelerini atamaktaydı. İmparator isteği dahilinde parlamentoyu (İmparatorluk Diyeti) dağıtabilir. İmparator ile birlikte yürütme görevini üstlenen hükümet imparator tarafından belirlenir. Bakanlar imparatora görevlerini ile ilgili tavsiyelerde bulunurlar ve bunlardan sorumludurlar. Meiji Anayasası'na göre parlamento (İmparatorluk Diyeti) iki kamaraya ayrılır. Temsilciler Meclisi (House of Representatives) ve Soylular Meclisi (House of Peers) İmparatorluk Diyeti'ni oluşturur. Soylular meclisinde imparatorun akrabaları ve eski daimiyolar bulunur. Temsilciler meclisi ise seçimle halk tarafından oluşturulur. Hiç kimse aynı anda iki meclise üye olamaz. Her yasa için İmparatorluk Diyeti'nin onayı gerekmektedir. Seçimler dört yılda bir yapılır. Alt kamarayı oluşturan Temsilciler Meclisi'nin yasama gücü Soylular Meclisi'nden fazladır. Soylular Meclisi tavsiye niteliğindeki kararları ile Temsilciler Meclisine yardım etmekle görevlidir. Kabine, gerekirse parlamentoyu kendi politikalarını yürütmekte yok sayabilirdi. Hükümet yıllık bütçesi, kabul edilmeden önce Parlamento'nun oylamasına tabiydi. Fakat Parlamento bütçeyi onaylamayı reddetmesi için bir önceki yıl tekrar kullanılacaktı. Meiji Anayasası'na göre yargını erkini mahkemeler ve buralarda görevli olan hâkimler üstlenmektedir. Mahkemelerin işlevi kanunla belirlenir. Hâkimler İmparator adına ve kanunlara göre adaleti tesis etmeye çalışırlar. Hâkimler bağımsızdır ve cezai bir suçu olmadıkça görevlerinden alı konulamazlar. Mahkeme kararları halka açıktır (Hanover Historical Texts Project, <https://history.hanover.edu/texts/1889con.html>) (Primary Sources with DBQs, afe.easia.columbia.edu/ps/japan/meiji_constitution.pdf).

Anayasa yapılma sürecinde siyasi partiler kurulmaya başlandı. Sırasıyla Liberal Parti (Jiyuto), Anayasal Reform Partisi (Rikken Kaishinto), Anayasal İmparatorluk Partisi (Rikken Teiseito) adında üç siyasi parti kuruldu. Itagaki Taisuke 1881 yılında Liberal Parti düzenledi. Fransız İhtilali'nden etkilenmişlerdi. Aynı zamanda anayasal monarşi altında liberal demokrasiyi hedeflemekteydiler. Kırsal köylüler, toprak ağaları ve şehirlerdeki fakir insanlardan destek aldı. Okuma

Shigenobu, 1882’de hükümet dışı bir Anayasal Reform Partisi düzenledi. İngiliz tipi anayasal monarşiyi savunmaktaydı. Kent entelektüelleri, eski hükümet yetkilileri ve işadamlarından destek aldı. Liberal Parti ve Anayasal Reform Partisi ile rekabet edebilmek için, Meiji oligarkları 1882’de Almanya modeline dayanan Anayasal İmparatorluk Partisi ile kurdular. Ancak partinin ömrü uzun olmadı (Henshall, 2004, s. 87) (Jansen, 2002, s. 380).

Meiji Anayasası ideal bir Avrupa anayasasından uzaktı. Bir anayasa ile demokratik siyaset hayatına geçiş beklenirken daha oligarşik bir yapı görülen bir Japonya ortaya çıktı. Demokratik olmayan bir anayasanın inşası Meiji liderlerinin temel düşüncesi idi. Meiji liderleri ülkenin demokratik bir yapıya hazır olmadığını ve aşırı muhalefet yapılarak reformların engelleyebileceğini düşünmekteydiler. Özellikle Aritomo Yamagata’nın bu düşünce de olduğu bilinmektedir. Demokratik hakların güç kaybı olarak gören liderler, Japon geleneklerinde demokrasinin olmadığını dahi savundular. Japon toplumunda otoriter gelenek güçlüdür. Bu durum partilerin geleneksel olarak hoşuna gitti. Siyasi uyumu bozan gruplar olarak görülüyorlardı. İnsanların itaat ve disipline alışkın olmaları demokratik isteklerin oluşmasına engel oldu. Sonuç olarak, demokrasi Japon toplumunda kök salmadı. Meiji hükümeti politik gücünü elinde tutmaya kararlıydı. Meiji liderleri güçlerini daha etkin kullanmak için tüm yetkileri imparator üzerinde topladılar. Meiji Anayasası ile ortaya çıkan tüm kurumlar sembolik bir nitelik kazanmıştı. Onlara karşı yapılan herhangi bir suçlamanın İmparator’a ihanet etmek aynı zamanda vatana ihanet ediyormuş gibi kabul görürdü.

Avrupalılar ile rekabet etmekte zorlanan Japonya’nın güçlenmesi hem parti liderleri hem de Meiji hükümetinin temel arzusu idi. Japonya için Batılılaşma veya modernleşme Batılılara karşı kaybedilen iktisadi ve siyasi itibarı geri kazanmanın bir aracıydı. Batılı emperyalizme karşı ulusal birlik kurma ihtiyacı üzerinde anlaşmaya vardılar. Ülkede aşırı milliyetçiliğe yol açacak uygulamalar bu devirde görülmeye başlandı (Ohno, 2006, s. 48, 49).

1.2. OSMANLI İDARİ MODERNLEŞMESİ

1.2.1. Osmanlı Klasik Dönem İdare Sistemi

Osmanlı Devleti Moğollar tarafından istila edilmiş Selçuklu ülkesinin bir uç beyliği olarak 1299'da tarih sahnesine çıktı. Beylik kısa sürede genişleyerek Balkanlara ve Anadolu'ya hâkim oldu. 1453 yılında İstanbul'u alarak Doğu Roma İmparatorluğu'na son verdi. İlerleyen zamanlarda Afrika kıtasına da ayak basan Osmanlılar, devrin en büyük imparatorluğu haline geldi.

Harita I: Osmanlı Devleti'nin en geniş sınırları

Kaynak: <http://www.osmanlipadisahlari.gen.tr/17-yuzyilda-osmanli-devleti.html>

Osmanlı Devleti merkezden yönetilen bir devlettir. Devlet Osmanlı padişahı yönetmekteydi. İlk üç hükümdar döneminde askeri geleneğin devam etmiş olmasından ötürü sade bir protokol hâkimdir. Yönetim örf, adet ve istişareye dayalıdır. Yıldırım Beyazid zamanından itibaren padişah ayrıntılı bir protokol ile kesin hükümdarlık kişiliğini ortaya koymuştur. Osmanlı Padişahı makamını ise asıl düzenleyen Fatih Sultan Mehmet'tir (Ortaylı, 2012, s. 169, 170). Fatih Sultan Mehmet ile birlikte Osmanlılar imparatorluk safhasına geçmiştir.

1.2.1.1. Merkez Teşkilatı

Padişah yasama, yürütme ve yargı erklerini tek başına elinde tutar. Padişahın iradesi kanundur. Kamu düzeni ve yönetimini örfi hukuku düzenleyerek sağlar. Ancak bu hukukun hükümleri şerri hukukun kıstasları dışına çıkamaz. Başka bir deyişle padişahın kanun sayılan emirlerinde şerri hukukun bir tür vesayeti altındadır. Ancak Osmanlı Devletini teokratik bir devlet olarak algılanması yanlıştır. Osmanlı padişahları gerekli gördükleri zaman örfi hukuku şerri hukuka karşı üstün tutulabilmektedir. Fatih Kanunnamesi'nde yer alan "kardeş katli" konusu en iyi örneklerden biridir. Ayrıca padişah yalnız şerri hükümlere uymakla yükümlü değil, kendinden önceki padişahların çıkardığı kanunlar ve geleneksel kurallara da uymakla yükümlüdür. Padişahın asli görevi, Dar ül-İslam'ı Dar ül-Harb'e karşı savunmak ve fetih yoluyla İslam'ı yaymaktır (Özbilgen, 2010, s. 64-66) . Niyazi Berkes'e göre (2014, s. 30) Osmanlı padişahlarının en asli görevi nizamı âlemi ve kanun-i kadimi sağlamaktır. Osmanlı padişahları insanları milletlere, dinlere, dillere ayırmadan onlara adalet ve barışı sağlamaya çalışır. Buna da tarihte "Pax Ottomana" denmektedir. Örneğin, 1402 yılında Ankara Savaşı'nda yenilen Osmanlı Devleti Fetret Devrini yaşamıştı. Bu dönemde Anadolu beylikleri eski topraklarını alırken, Balkanlar da bağımsızlık hareketleri meydana gelmedi. Balkanlardaki Hristiyan halklar Osmanlı yönetiminden memnun olduğunu söyleyebiliriz.

Osmanlı Padişahı yürütme erkinin başıdır. Nitekim kuruluş dönemlerinde padişahlar devletin başında bulunup ülkeyi kendi yetenekleriyle yönetmeye çalıştılar. Ancak özellikle Fatih Sultan Mehmet Döneminde padişah yetkilerinin büyük bir bölümünü kendine vekil olarak tayin ettiği sadrazamlara bıraktılar (Özbilgen, 2010, s. 65). Osmanlı Devleti'nde padişah olabilmek için Osmanlı Hanedanı mensubu ve erkek olması gerekirdi. Osmanlılardan önceki Türk devletlerinde ülke hanedanın ortak malıdır ve her hanedan üyesinin veraset hakkı vardır. Osman Gazi'den Yavuz Sultan Selim'e kadar saltanatın babadan oğula geçmesi (evladiye) yönetimi süresince, 16.yy sonlarına kadar bazı şehzadeler babalarına ya da kardeşlerine karşı ayaklanarak taht kavgalarına giriştiler (Özbilgen, 2010, s. 88). Böylece Osmanlılar veraset meselesi kan dökülerek çözümlenmeye karar verdi. Mehmet Çelebi'ye kadar büyük oğul tahta çıktı. I. Murad zamanında (1362-89) ilk veraset kavgası (I. Murad-

Savcı Bey), Yıldırım Bayezid zamanında (1389-1402) da ilk kardeş katli (Yıldırım Bayezid- Yakup Çelebi) yaşanmıştır. Fatih Kanunnamesindeki " ... ve evladımın her kimesneye saltanat müyesser ola, karındaşın nizam-ı alem için katletmek münasiptir, ekser ulema dahi tecviz etmiştir." hükmü veraset sisteminden çok hakimiyetin caiz gördüğü kardeş katilini kanunlaştı. Kardeşlerin katledilmesi usulü değiştirilmiş ve I. Ahmet' den (1603-17) itibaren tahtı hanedanın en yaşlı erkeğine bırakan ekber ve erşad sistemi uygulanmaya kondu (Ortaylı, 2012, s. 170).

Klasik dönem Osmanlı padişahları içinden Fatih Sultan Mehmet ve II. Bayezid'in hilafete benzer unvanlar kullanmış oldukları dönemin kaynaklarında yer alır. Osmanlı padişahının İslam dünyasında dini liderliği vardı. Ancak, bu unvan politik gaye güdülerek dönemin tarih metinlerinde belirtilmiş olabilir. Tarih kitaplarında sıkça yer alan Yavuz Sultan Selim'in Mısır'ı fethiyle hilafet makamı ve unvanı Osmanlı'ya geçmemiş, fiili olarak İslam dünyasının liderliği elde edilmiş olmasından kaynaklanmaktadır. Hilafet unvanının aktif olarak tarihi kaynaklarda yer alması; 1789 Aynalıkavak Tenkihnamesi ile başlar. Kırım, Rusya tarafından ilhak edilmiş, ancak Osmanlı Padişahı Hilafet makamını kullanarak bu Müslüman ülke üzerinde dini haklarından yararlanmak istemektedir. Ancak bu dönemde halifelik unvanı sadece Osmanlı Padişahları kullanmıyordu. Delhi Sultanlığı hükümdarları da halife unvanı kullanıyorlardı (Ortaylı, 2012, s. 198).

Kul sistemi Osmanlı devlet idaresinin temel kurumlarından biridir. Sarayda ve devlet hizmetinde kullanılmak üzere kölelerden gençler yetiştirilmesi yöntemi Osmanlılara, Orta-Doğu İslam devletlerinden gelen eski bir gelenektir. Anadolu Selçuklularında kullar yalnız askeri hizmetlerde kullanılıyordu. II. Keykavus, büyük emirleri kölelerden seçtiği de görülmektedir. Osmanlılarda kölelerden saray ve idare adamı yetiştirildiği hakkında Orhan Gazi devri belgelerinde kayıtlar vardır. I. Murat devrinde yeniçeri ordusu savaş esirlerinden kuruldu. Osmanlı idaresi, kendi tebaası olan Hıristiyan halkından aynı amaçla çocuk toplama yöntemini uyguladı. Devşirme oğlanı denilen bu çocuklar esir sayılmazdı. Bazıları ailelerinin isteğiyle devşirildi. Devşirme, Osmanlıların kul sistemine getirdiği önemli bir yeniliktir (İnalçık, 2010, s. 205). Ayrıca bu sistem Sasanilerden daha eski dönemlerde de uygulanmaktaydı. Abbasiler de Türk ve Fars unsurları köle askerler olarak kullanıldılar. Ancak Abbasi

yönetim kademelerine askeri becerileri ile geldiler. Osmanlı Devleti sarayda devşirmelerin eğitimi için Enderun olarak adlandırılan okulu kurdu. Enderun'da yetişen devşirmelerden 60 sadrazam, 23 kaptan-ı derya ve ilginçtir 3 şeyhülislam çıktı (Ortaylı, 2012, s. 204). Bir diğer yandan askeri eğitim olarak bakarsak, kapıkulu sistemi geliştirildi. Kapıkulları içerisindeki devşirmeler yeniçeri ve sipahiler olarak sınıflandırıldı ve Osmanlı Ordusu'nda önemli bir yere sahip oldu. Kapıkulu benzeri uygulamalar, klasik İslam devletlerinde ve Osmanlılar 'da değil, bütün geleneksel imparatorluklarda görülür. Örneğin, Avusturya'da Leibgardist, Rusya'da Strelitsiy adı altında görülmektedir. 16. yüzyılın ikinci yarısında bozulmaya başlayan sistem II. Mahmut'un 1826'da yeniçeri ocağını kaldırması ile son buldu (Ortaylı, 2012, s. 209).

Osmanlı Devleti'nde padişah ile birlikte yürütme görevini Divan-ı Hümayun ile paylaşmaktadır. Divanın tarihsel olarak Selçuklu, İlhanlı ve diğer Türk devletlerinde de görüldü. Divan-ı Hümayuna veziriazam, vezirler, kazaskerler, defterdarlar ve nişancı aslî üye olarak katılırdı. Bunlardan başka reisülküttap, kapıcılar kethüdası, çavuşbaşı da divan toplantılarında bulunurdu. Fatih Sultan Mehmet döneminden sonra padişahlar divanı terk ettiler. Veziriazam veya sadrazam divanı başkanı olarak yerini aldı (Halaçoğlu, 1991, s. 8, 10) (Uzunçarşılı, 1988a, s. 14).

Sadrazam padişahın vekildir ve icraatlarından dolayı padişaha karşı sorumludur. Sadrazam kazaskerin adli yetkilerini ve defterdarın mali yetkilerini müdahale edemezdi. Sadrazamlar devletin kuruluş yıllarında ilmiye sınıfından seçilmişti. Ancak bu usul zamanla değişti ve diğer sınıflardan da sadrazamlar görev aldılar. Diğer bir yandan sadrazamlar padişahların sefere çıkmadıkları zaman ordunun başında Serdar-ı Ekrem unvanına sahip olur ve Osmanlı ordularını yönetir. Seferde olan sadrazam padişahın tüm yetkilerine sahip olur ve kararlar alabilirdi. Sadrazamın vekili de sadaret kaymakamıydı. Sadrazam sefere gideceği zaman devlet işlerini görmeleri için sadaret kaymakamını vekil olarak tayin ederdi. Sadaret kaymakamı da divan-ı hümayunda divanı topladığı zaman görülen işleri usul üzerine müstakil defterlere yazdırılırdı (Ortaylı, 2012, s. 220, 221) (Özbilgen, 2010, s. 146) (Halaçoğlu, 1991, s. 10-13). Kanuni Sultan Süleyman döneminde Divan-ı Hümayun 'da sadrazamdan başka ikinci vezir, üçüncü vezir olarak sıralanan yedi vezir

bulunuyordu. Gerekli görülen hallerde vezirler Nişancı'ya yardım ederlerdi. Nişancı kanun olacak kararları kaleme alır ve fermanları resmîyete kavuştururdu. Yeni çıkan örfî kanunlarla eskileri arasında çelişki olmamasından da sorumluydu. Ferman, berat ve diğer resmi evrak, defterdar ve reis-ül-küttab tarafından maliye ve hariciye açısından kontrol edildikten sonra sadrazama götürülürdü. Bir daha incelendikten sonra ya sadrazamın kendi eliyle veya tezkerecisi tarafından onay verilir ve nişancının da kanuna tuğra çekmesiyle yürürlüğe konulurdu. Nişancı sadece padişaha karşı sorumludur ve bağlıdır (Halaçoğlu, 1991, s. 17,18) (Uzunçarşılı, 1988b, s. 221). Devletin maliye işlerinden sorumlu kişi defterdardır. Divan-ı Hümayun da Rumeli defterdarı başdefterdar olarak kabul ediliyordu. Anadolu defterdarı ise ikinci sıradadır (Halaçoğlu, 1991, s. 16, 17) (Özbilgen, 2010, s. 185). Nişancı gibi defterdar da padişaha doğrudan bağlıdır ve sorumludur (Uzunçarşılı, 1988b, s. 221). Divanda adli işler ile Kazasker ilgilenirdi. Rumeli Kazaskeri ve Anadolu Kazaskeri olmak üzere iki kazaskerlik makamı vardı. Rumeli Kazaskeri hiyerarşide daha üstündü (Halaçoğlu, 1991, s. 15,16). Reisülküttap divan-ı hümayun kâtiplerinin ve kalemlerinin şefidir ve en yetkilisidir. Divan-ı Hümayuna kalıcı üyesi olmamakla birlikte devletin dış işleri ile ilgilenmektedir. Reisülküttapların görevleri arasında verilen hükümleri ve kararları düzelttikten sonra tamamlamak, fermana uygun olarak emirleri yazmak, hükümdara ve veziriazama gelen mektupları tercüme ettirerek bunlara cevaplar hazırlamak bulunmaktadır. Hiyerarşik olarak Nişancı'ya bağlıdır (Halaçoğlu, 1991, s. 18). İlk dönemlerde reisülküttap dış işler ile ilgilenmezdi. Ancak sadrazamın altında çalışmaya başlayınca dış işleri yürüten makam haline geldi. (Ortaylı, 2012, s. 215).

1.2.1.2. Yerel Yönetim

Osmanlı Devleti'nin kuruluş dönemlerinde temel yönetim birimi kazadır. Yönetici olarak subaşı ve kadı görevlendirilmiştir. Subaşı askeri, mali ve mülki konularda görevler üstlenmişken, kadı mülki, mali ve yargı konularında görevlere sahiptir. Subaşı ve kadı birbirinden bağımsızdır. Ancak aynı zamanda birbirlerini denetler. Katı bir merkezîyetçi sistem ortaya çıkmıştır (Ortaylı, 1976, s. 8). 14. yüzyılın ortalarına kadar sancak, Osmanlı taşra yönetiminin tek örgüt birimiydi. I. Murat zamanında Rumeli Beylerbeyi oluşturuldu. Yıldırım Beyazid zamanında

Anadolu Beylerbeyliği oluşturuldu. 15. ve 16. yüzyıllarda sancak idari teşkilat ve kamu hizmetleri bakımından temel birim olmakta devam etti. Yeni fetihlerle birlikte sancaklar eyalet olarak birleştiriliyordu ve yeni kurulan eyaletlerin başına beylerbeyi atanıyordu. 1520 yılında altı eyalet varken 1610 yılında otuz ikiye ulaşmıştır. Sonuç olarak taşra teşkilatı eyalet, sancak, kaza ve köyden oluşan bir hiyerarşide düzenlenmiştir (Ortaylı, 2012, s. 252) (Halaçoğlu, 1991, s. 73).

Osmanlı Devleti merkeze bağlı eyaletleri dışındaki bölgeleri iç işlerinde serbest bıraktı. Eflak, Boğdan, Erdel imtiyazlı eyaletlerin başında geliyordu. Bu eyaletler Osmanlı'nın hâkimiyetini kabul etmiş ve vergilerini vermekte idirler. Osmanlı bu eyaletlerin kralları veya beylerini kendisi atamaktaydı. Ancak Kırım Hanlığı bu eyaletlerden daha farklı bir statüye sahipti. Hanlar kendi adlarına para bastırabilir. Osmanlı Devleti bir devlet ile savaşa girdiği takdirde Kırım ordusu da Osmanlı Ordusu yanında yer alırdı. Kırım Hanı'nın devlet protokolünde önemli bir yeri vardır. Doğu Anadolu'da bazı yöreler de, aşiret reislerinin elinde babadan oğula geöen sancakların yönetimi de mevcuttu. Bu bölgelerdeki tüm gelirler aşiret reislerine aitti. Ancak bey, hükümdara gerektiğinde asker yollamak zorundaydı. Hükümdar ayrıca bölgenin korunması için yeniöeri, adli işler içinde kaza görevlendirdi. Bu durum diğer imtiyazlı eyaletler içinde geçerliydi. Ayrıca denizaşırı eyaletler olan Trablusgarp, Tunus ve Cezayir beylerbeylikleri üç sınır eyaletleri olarak da adlandırılır (İnalçık, 2010, s. 111) (Ortaylı, 2012, s. 252).

1.2.2. Osmanlı İdari Modernleşmesi

1.2.2.1. Osmanlı Klasik Düzeninin Bozulması

16. yüzyıldan itibaren Osmanlı'daki yönetim sorunları görölmeye başlandı. Bu dönemde önemli dış politikada önemli olaylar geröekleşmeye başlamıştı. Avusturya ve Venedik ile yapılan savaşlarda Osmanlıların eski siyasi baskısını kaybetmeye başladıkları göröldü. Ayrıca Moskova'da kurulan Rus Çarlığı kısa zamanda büyük gelime gösterdi. Osmanlı Devleti ise bu duruma kayıtsız kalmış ve konuyu Kırım Hanlığına bırakmıştı. Osmanlılar Kırım'ın ateşli silahlar kullanmasını yasaklandığı için Rusya ile mücadelesinde büyük sıkıntı yaşamaya başladı. Kırım'ın Rusya'ya

kaybedilecek olması sadece bu sebebe dayalı değildir. Rusya askeri teknikte oldukça üstün hale gelmektedir. Osmanlı Devleti'nin büyük sıkıntı içinde olduğunun farkına varan, ilk düşünürlerden biri Gelibolulu Mustafa Ali idi. Ancak Osmanlı devlet yöneticilerinin kurumlardaki çöküşü fark etmemesinin nedeni askeri başarıların devam etmesiydi (Ortaylı, 2012, s. 346).

17. yüzyıla gelindiğinde sıkıntı derinleşmeye başladı. Avusturya ve Venedik ile savaşlar devam etti. Bu durumun en önemli örneği olan Girit Savaşları 25 yıl sürdü. Osmanlı askeri üstünlüğü Venedik askeri tekniği karşısında yetersiz kaldı. Bunun gibi savaşlar uzun sürmeye başladı ve Osmanlı yönetim sistemi de bu durumdan etkilenmeye başladı. Ayrıca, Anadolu'daki toplumsal, idari ve ekonomik yapının bozulması Celali İsyanlarını meydana getirdi ve Osmanlı'daki çözümü hızlandırdı. Askeri başarısızlık ile toplumsal sıkıntılar da devlet adamları tarafından görülmeye başlandı. Ancak, yenilikler ile Kanuni devri kurumlara dönülmesi hedeflenmişti. Hâlbuki düşünülen yeniliklerin toplumla ve dünyadaki gelişmeler ile bağlantısı yoktu. İleriye dönük bir reform hareketi düşünülmeydi. Köprülü ailesinden sadrazamlığa gelen devlet adamları askeri, mali ve idari reformlar üzerine yoğunlaştı. Osmanlı kısa bir toparlanma süreci yaşansa da II. Viyana Kuşatmasının felaketle sonuçlanması ile güç dengeleri bozuldu (Ortaylı, 2012, s. 347).

Osmanlı Devleti, 18. yüzyılda klasik düzeninde sorunlar olduğuna kanaat getirdi. Avrupa'nın savaş tekniğinde yükselişe geçmesi Osmanlı Devleti'ni endişelendirmeye başlamıştı. Ayrıca 17. yüzyıl'da bozulmaya başlayan tımar sistemi Osmanlı ordusunu, ekonomisini ve idaresini büyük sıkıntıya soktu. Osmanlı yönetimi idari ve ekonomik temellerini dayandığı tımar sistemini kaybedince Avrupa ile olan mücadelesinde önemli bir kaynağını yitirdi. Tımar sistemindeki sorunları ekonomi bölümünde daha ayrıntılı inceleyeceğiz. 18. yüzyılda Avrupa modern ordulara sahip, düzenli bir mali sistemi olan ve merkezi idarinin güçlendiği bir devlet yapısı şekillendirmektedir. Ancak Osmanlı Avrupa'nın gelişimi karşısında hazırlıksızdı. Çünkü Osmanlı dünyanın merkezi görmekteydi ve idari açıdan en yüksek seviyeye ulaştığını düşünmekteydi. Bu yüzden 16. yüzyılın ikinci yarısına kadar ileriye yönelik reform yapma düşüncesi ortaya çıkmadı. Genellikle eski muhteşem yıllara döneme isteği arttı. 18. yüzyılda Rusya ve Avusturya daha da güçlendi ve güçlerini

Osmanlı üzerine yoğunlaştırdı. Bunun üzerine Osmanlı Devleti alınan büyük yenilgiler sonucunda orduyu modernleştirme kararı aldı. Açıkçası Osmanlı sorunun askeri olduğunu düşünmekteydi. Ancak sorun askeriden de öte idari ve ekonomikti. Osmanlı Padişahı ülke geneline hâkim olmakta zorluk çekiyordu. Tımar sistemin bozulmasından kaynaklanan sorunlar merkezi yönetimin güç kaybetmesine neden oldu. Taşrada ayanlar ortaya çıkmış bazı tarihçilere göre feodal yapıya benzer bir yapı büründü. Ayanlar güçlendi ve kendi askeri birliklerini oluşturdular. Bu ayanlar önceleri mukataa sistemi ile ortaya çıkan mültezimlerin vergi topladıkları arazilerde hâkimiyet kurdular. Devlet tarafından idari görevler alarak güç kazandılar. Aslında İber Ortaylı ayanları feodal bir unsur olarak görmemektedir. Osmanlı Devleti ayanlar sayesinde taşrada kısmen bir gelişim yakaladı (Ortaylı, 2012, s. 348, 349).

1.2.2.2. III. Selim ve Nizam-ı Cedit

III Selim'in tahta çıktığı dönemde mülki idarede anarşi vardı. Atama sistemi bozulmuştu. Devlet adamlarının tayinlerinde liyakat sistemi gözetilmez oldu. Rüşvet, iltimas, hatır ve gönül ile tayinler gerçekleşir oldu. Ayanlık ve kadılık kurumları merkezi otoriteyi sarsan bir yapıya bürünmüştü. Mültezimler, halk tarafından devlet tarafından halkı soyma yetkisi alan kişiler olarak görülmekteydi. Nizamı Cedit İslahatlarının idare alanındaki devlet görevlilerin tayinlerinin liyakat göre yapılmaya çalışıldı. Ayan ve kadıların eski usullere göre seçilmesi kararlaştırıldı (Karal, 1988a, s. 70, 71). İstanbul'un ihtiyaçlarının karşılanmasını devlet üstlendi ve Hububat Nazırlığı kuruldu (Karal, 1988a, s. 72). III. Selim döneminde dış ilişkiler kurulmaya çalışıldı. Avrupa başkentlerinde kalıcı elçilikler kuruldu. Osmanlılar Avrupa'yı yakından tanıma imkânı buldu (Karal, 1988a, s. 73). Yapılan tüm reformlara karşı olan yeniçerilerin tehditleriyle Nizam-ı Cedit İslahatları devlet adamlarından istenen desteği alamadı. Ayanların yerelde çıkardıkları huzursuzluklar ve ulemanın devletin başına gelen olumsuz olayların nedeni ıslahatlarda araması Nizamı Cedit'e karşı olanları ateşledi. 1807 yılında Kabakçı Mustafa'nın örgütlediği isyan ile III. Selim tahttan indirildi ve yerine IV. Mustafa tahta çıktı. Böylece Nizamı Cedit hareketi sonlandırıldı (Karal, 1988a, s. 81, 83).

III. Selim'i tahta çıkarmak isteyen Rusçuk Ayanı Alemdar Mustafa Paşa İstanbul'a girdi. Ancak III. Selim öldürüldüğü için yerine II. Mahmut tahta çıkarıldı. IV. Mustafa ise hapis hayatı yaşamaya başladı. II. Mahmut ile yeniden modernleşme çabalarına geri dönüldü. II. Mahmut Osmanlı-Türk Modernleşmesini başlatan padişah olarak anılır. İlk defa bir padişah köklü reformlar yapabildi ve Avrupa tarzı idari sistemi benimsedi. Yapılan reformlar nedeniyle halk tarafından "gâvur padişah" adı verilmiş ve böylece halk modernleşmeye karşı duruşu devam etmekteydi (Karal, 1988a, s. 164) (Ortaylı, 2014, s. 39, 40).

1.2.2.3. II. Mahmut Dönemi

II. Mahmut döneminde birçok iç ve dış siyasi olaylar meydana geldi. Sadrazam olan Alemdar Mustafa Paşa'nın ayan ve padişah arasındaki hukuku düzenlemeye çalışması neticesinde Senedi İttifak metni ortaya çıkmış ve merkezîyetçi devlet güçlendirilmeye çalışılmıştı (Ortaylı, 2014, s. 41). II. Mahmut öncelikle reformlarına karşı çıkanları ortadan kaldırmaya çalıştı. İktidarının ilk yıllarında yeniçerilere boyun eğmek zorunda kalmıştı. Bu nedenle Alemdar Mustafa Paşa'nın yeniçeriler tarafından katledilmesine göz yumdu (Karal, 1988a, s. 142, 143). 1820 yılında Yanya'da Ayan Tepedelenli Ali Paşa isyan etmişti. Osmanlı Devleti isyanı kısa sürede bastırdı. Ancak bu durum Yunan Bağımsızlık Hareketi'ne olumlu etki yaptı. Tepedelenli Ali Paşa Yunan isyancıları sürekli bastırmıştı. Ayrıca Rusya tarafından desteklenen Yunan İsyanı başarıya ulaştı ve 1829 yılında Yunanistan Krallığı kuruldu (Karal, 1988a, s. 154) (Ortaylı, 2014, s. 60). Yunan İsyanının devam ettiği sırada II. Mahmut Türk Modernleşme tarihinin en büyük hamlesinin yaparak 1826 yılında Yeniçeri Ocağı'nı kaldırarak kendisine özgürlük alanı arattı. Asakir-i Mansure-i Muhamediye Ordusu'nu kurdu. Ancak yeni kurulan ordu kısa sürede ciddi savaflara girdi ve büyük yenilgiler aldı. Bu nedenle toparlanma süreci sancılı geçti (Ortaylı, 2014, s. 51).

Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa'nın isyan etmesi ve Kütahya'ya kadar Osmanlı Ordularını yenerek ilerlemesi II. Mahmut'un reformlarını büyük sekteye uğrattı (Ortaylı, 2014, s. 60, 61). Ancak II. Mahmut Tanzimat Fermanı için temel niteliğinde reformlar gerçekleştirdi. Divan-ı Hümayunu kaldıran II. Mahmut yerine Bakanlık

Sistemi (Nazırlık Sistemi) kuruldu. Bakanlıklardan oluşan hükümete “Heyet-i Vükela” denmişti (Ünal, 2015, s. 73). Padişah, sadrazam ve şeyhülislam yetkileri nazırlıklar arasında paylaştırıldı ve iş bölümü yapıldı. Sadrazam padişahın mutlak vekili olmaktan çıktı ve nazırlar arası dengeyi sağlayan ve görev dağılımını yapan bir birleştirici makam oldu. Ayrıca siyaseten katli kaldırıldı. Ayrıca Heyeti Vükelayı bilgilendirmek için birçok kurum kuruldu. Örneğin, Dar-ı Şuray-ı Askeri adlı kurumun görevi, modern askerlik esaslarını belirlemek, Avrupalı Devletlerin askerlik usullerini incelemek, elde edilen bilgileri Türk Ordusu’nda uygulamak idi. Meclisi Vallayı Ahkâm-ı Adliye adlı bir kurum oluşturulmuştur. Bu kurum, yönetim ve yasama konularında padişaha danışmanlık yapmıştır. Dar-ı Şurayı Babialı meclisleri kuruldu. Bu meclis sadrazama danışmalık yapmak amacıyla kurulmuştu. Ayrıca memurların denetimini yapmaktaydı (Karal, 1988a, s. 152, 153) (Ortaylı, 2014, s. 143, 144).

II. Mahmut modern haklar üzerinde önemli bir yenilik ilan etti. Klasik dönemde devlet adamlarının ve tüccarların malları gerekli görüldüğünde müsadere (devlet hazinesine aktarma) edilirdi. II. Mahmut bu sistemi kaldırarak servet sahibi kişilere mülkiyet hakkı tanıdı. Böylece servet sahiplerinin endişeleri ortandan kalkması, daha verimli çalışmalarını amaçlandı ve yerel burjuvazi oluşturmaya çalışıldı (Karal, 1988a, s. 152).

Yeniçeri Ocağı’nın kaldırılmasıyla Osmanlı İmparatorluğu askeri niceliğini kaybetti. Yeni kurulan ordu için asker ve vergi kaynaklarının araştırılması gerekti. Bu nedenle 1831 yılında ilk nüfus sayımı yapıldı. Anadolu ve Rumeli’deki erkek nüfus sayılmıştı. Nüfus sayımı yapılırken mülk yazımı da yapılmıştı. Böylece vergi sistemi yeniden düzenlemeye çalışıldı. Vergi gelirlerindeki kayıplara göz yumulmaması gerektiği kararlaştırıldı. Osmanlı İmparatorluğu’nda ilk defa tüm vatandaşların eşitliği kavramı ortaya çıktı. (Karal, 1988a, s. 155).

Merkezi yönetimi güçlendirmek için birçok yenilik yapılmıştı. Ayanların taşrada yarattığı ikilemi kırmaya çalıştılar ki Tepedelenli Ali Paşa ve Kavalalı Mehmet Ali Paşa ile olan çatışmalar bunun sonucuydu. Ayanlık kaldırıldı. Köy ve mahallelerde muhtarlıklar kuruldu. Ülke eyaletlere bölündü ve sıkı merkeziyetçi politika gereği eyaletlerin başına Müşir Paşalar vali olarak atandı. Eyaletlerin alt

birimi olan sancaklara Ferik Paşalar getirildi. İlk kez posta teşkilatları kuruldu. Atamalardaki hediye ve rüşvet yasaklandı. Tımar sistemi kaldırıldı ve memurlar maaşa bağlandı. Memurlara fes, ceket, pantolon giymeleri, kravat takmaları ve tıraş olmaları zorunluğu getirildi. Memurların tayin, terfi ve cezalandırılmaları kurallara bağlanmıştır (Karal, 1988a, s. 158, 262).

1.2.2.4. Tanzimat ve Islahat Dönemi

II. Mahmut'un ölümü ile yerine Sultan Abdülmecid (1839-1861) tahta çıktı. Sultan Abdülmecid saltanatının ilk günlerinde Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın isyanı devam etmekteydi. Bu çalkantılı dönemde 1839 yılında Mustafa Reşit Paşa'nın desteği ile Tanzimat Fermanı (Gülhane Hattı Hümayun) ilan edildi. Tanzimat Fermanı II. Mahmut reformlarının devamı ve tamamlayıcısı idi. Fermanın içeriğinde can, mal ve ırz dokunulmazlığı, adil ve eşit vergi, adil askerlik yükümlülüğü gibi temel hak ve özgürlüklere yer almaktaydı. Bu metin Osmanlı İmparatorluğu'nun anayasal özellikler barındırır. Ancak ferman bir halk hareketi sonucunda meydana gelmedi. Osmanlı devlet yönetiminin imparatorluğu çöküntüden kurtarmak için ortaya çıkan reform hareketlerinin parçasıydı. Bu nedenle Osmanlı padişahının yönetiminde tavandan taban doğru yayılmayı amaçlayan bir modernleşme süreciydi (İnalçık, 2016, s. 136, 137) (Seyitdanlıoğlu, 2015, s. 371). Sultan Abdülmecid'in ölümüyle tahta çıkan Sultan Abdülaziz (1861-1876) de reform hareketlerini aynı doğrultuda devam ettirdi. Osmanlı Tarihi'nde Tanzimat Dönemi olarak adlandırılan dönem bu iki padişahın hüküm sürdüğü 1839 ile 1876 yıllarını kapsamaktadır.

Osmanlı padişahı kendi isteği ile yetkilerinin bir kısmını devlet kurumlarına devretmişti. Bu bağlamda II. Mahmut döneminde kurulan Dar-ı Şurayı Askeri, Meclisi Valayı Ahkâm-ı, Dar-ı Şurayı Babıali meclislerinin görev ve yetkileri arttırıldı. Böylece yasama, yürütme ve yargı erklerinin ayrılmaya başladığını görmekteyiz. Padişah yargıdaki yetkilerinin bir kısmını Meclis-i Valayı Ahkâm-ı Adliye'ye devretti. Bu meclis yüksek mahkeme görevin üstlenmişti. Tanzimat'ın ilanından sonra Meclis-i Ali-i Umumi kurulmuş ve toplantılarına sadrazam başkanlık etti. Bu meclisin iki önemli görevi vardı. İlki bir danışma meclisi gibi hareket ederek savaş ve barışa karar verebilecek ciddi konuları görüşmeleri idi. İkincisi ise Meclis-i

Vala'nın aldığı kararları bir nevi üst meclis gibi inceleyip onaylamasıydı. Açıkçası Meclis-i Ali-i Umumi de yer alanlar yüksek dereceli memurlar, Meclis-i Vala-yı üyeleri ve emekli olmuş devlet adamları idi. I. Meşrutiyet sonrasında kurulan Meclis-i Ayan gibi çalışmıştı. Ancak iki meclis de kararlarını padişaha sunmaları gerekmektedir. Padişahın yetki gücü hala yerindeydi. Kurulan bu meclisler 1854 ile 1868 yılları arasında sürekli birleştirildi ve bölündü. 1854 yılında Meclis-i Ali-i Tanzimat ve Meclis-i Vala-yı Ahkam-ı Adliye olarak ikiye ayrıldı. 1961 yılında yeniden birleştirildi. Sultan Abdülaziz döneminde son olarak 1868 yılında Şura-yı Devlet ve Divan-ı Ahkâm-ı Adliye olarak ikiye ayrıldı (Seyitdanlıoğlu, 2015, s. 378, 379, 380) (Karal, 1988b, s. 120) (Karal, 1988c, s. 144). Mehmet Seyitdanlıoğlu (2015, s. 380) I. Meşrutiyet'e kadar Meclis-i Vala görevleri açısından yasama ve yargı görevlerini üstlendiğini belirtmiştir. Diğer yandan yürütme görevi dönemin güçlü sadrazamları olan Mustafa Reşit Paşa, Ali Paşa ve Fuat Paşa'nın yönetiminde olan Babı-ı Ali'deydi. 1868 yılında kurulan Şurayı Devlet oldukça önemli görevler üstlenmişti. Şurayı Devlet'in görev ve yetkileri şunlardı. Her çeşit kanun ve tüzük tasarılarını inceler ve hazırlar. Her türlü mülki işler hakkında kendisine verilmiş yetkiler dâhilinde karar verir. Mülki ve adli makamlar arasında çıkan anlaşmazlıkları çözen bir temyiz kurumudur. Yürümekte olan kanun ve tüzükler hakkında devlet dairelerinden gelen yazıları oylayarak cevaplandırır. Padişahın bir emri veya devletin kanunlarına göre memurları mahkeme eder. Padişah nazırlar tarafından kendisine sorulacak her türlü konu hakkında görüş bildirir. Şura-ı Devlet'e verilen görevler meclislerin artan gücünü göstermektedir. Tanzimat Döneminde meclislerin kuruması ve yönetimde aktif olmaları Meşrutiyet'in ilanını hazırlamıştır (Karal, 1988c, s. 147).

II. Mahmut ile başlayan Avrupa tarzı hükümet sistemi Tanzimat ile birlikte daha da güçlendi. II. Mahmut döneminde kurulan nazırlıklar ve meclis devletin danışma organları olmaktan dışa çıkamamış ve padişahın vekili olan sadrazam önemini korudu. Ancak Tanzimat ile sadrazamın yetkileri sorgulanmaya başlandı. Yetkilerinin önemli bir kısmı nazırlıklara dağıtıldı. Padişahın mutlak vekili unvanını kaybetti ama Heyet-i Vükela (Bakanlar Kurulu)'daki önemini korudu. Devleti Babı-ı Ali'den yönetmekteydi. Abdülmecid döneminde şeyhülislamda kabineye dâhil edildi. II. Mahmut döneminde kurulmaya başlayan nazırlıklar, uzmanlaşmaya dikkat edilmedi. Abdülmecid döneminde nazırlıkların sayısı arttırıldı. Bu dönemde Meclis-i

Vükele'da Adliye Nazırı, Hariciye Nazırı, Maliye Nazırı, Hazine-i Hass Nazırı, Evkaf-ı Hümayun Nazırı, Ticaret Nazırı, Zaptiye Müşiri, Müsteşarı Sadr-ı Ali, Valide Kethüdası bulunmaktaydı (Karal, 1988b, s. 117). Abdülaziz döneminde Serasker, Bahriye Nazırı, Devlet Şurası Reisi ve vekilleri, Nafia (Bayındırlık) Nazırı, Rüsumat Emini (Gümrüklerden sorumlu bürokrat), Defteri Hakanı Umum Müdürü, İstanbul Şehremini Heyeti Vükelaya dâhil edildi. Sadrazamın nazırları atama yetkisi yoktu. Padişah Sadrazamın çalışacağı hükümeti kendisi belirlerdi. Açıkçası bir sadrazam reform yanlısı olsa da reform karşıtı nazırlar olmaktaydı ve sadrazamın faaliyetlerine karşı çıkmaktaydılar. Bu nedenle sadrazam kendine yakın kişileri nazırlıklara getirmek için padişahı ikna etmeye çalışmaktaydı (Karal, 1988c, s. 143).

Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılması ile padişah karşısında yalnız kalan ilmiye sınıfı en büyük güç kaybeden gruptu. Bu grubu Osmanlı Devleti merkezinde şeyhülislam temsil etmekteydi. Şeyhülislamın makamı Babı-ı Meşihat'dı. Reformlara karşı sürekli mücadele ettikleri görülmektedir. Padişahları tahtlarından indiren fetvaları yazmaktan geri kalmadılar. II. Mahmut'tan önce padişahlar karşısındaki maddi güç yeniçeriler olsa da manevi güç ilmiye sınıfıydı. Abdülmecid Döneminde şeyhülislam kabineye girdi. Ancak eski siyasi gücünü kazanamadı. Padişahların ve devlet adamlarının tercih ettikleri Avrupalı reformlara dahi müdahale edecek gücü kalmadı (Karal, 1988b, s. 115). Ancak Abdülaziz dönemi ile birlikte şeyhülislam yeniden güçlendi. Sadrazam ile şeyhülislam arasında mücadeleler meydana gelmiş ve padişahın sadrazamı azletmesi ile sonuçlandı. Şeyhülislam adli ve idari yetkilerini siyasi güç için kullandığı aşikârdı ki Sultan Abdülaziz'in tahtan indirilmesine fetva vermişti (Karal, 1988c, s. 141).

Sadrazam ve şeyhülislamdan başka diğer makam Babı Seraskeri idi. Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasından sonra yeni kurulan ordunun idaresi için Seraskerlik makamı oluşturuldu. Kurulduğu zaman kara kuvvetlerinin idaresinden sorumluyken, Tanzimat'tan sonra Osmanlı İmparatorluğu'nun tüm silahlı kuvvetlerini komuta eden kişiydi. Seraskerlik makamı günümüzde Genelkurmay Başkanlığına denkti. Sadrazamın askeri görevleri seraskere bırakılmıştı. Osmanlı İmparatorluğu'nda en önemli makamlardan olmuştur (Karal, 1988b, s. 115, 116).

II. Mahmut Döneminde mülki sistemde bir takım değişiklikler yapılmıştı. Böylece taşradaki ayanların etkisini kırmaya çalışmışlardı. Ancak mülki sistemde Tanzimat ile daha köklü düzenlemeler ile ele alındı. 1864 yılında Vilayet Nizamnamesi çıkarıldı. Bu nizamname ile Osmanlı İmparatorluğu Avrupa'da 10, Asya'da 16 ve Afrika'da 1 vilayete ayrıldı. 1871 yılında İdare-i Umumiye-i Vilayet Nizamnamesi ile yeniden düzenlendi. Vilayetler sancaklara, sancaklar kazalara, kazalar nahiyelere, nahiyelerde köy ve mahallelere bölünerek mülki düzenleme yapıldı. Vilayetlerin yönetimi valilere bırakıldı. Valinin yanında askeri bölge komutanı ve mali işlerden sorumlu defterdar atandı. Ayrıca Fransa'dan örnek alınarak Vilayet İdare Meclisleri kuruldu. Bu meclislerde halkın tüm kesimi sınıf ayrımı yapılmadan temsil edilecekti (Ortaylı, 2014, s. 141) . Valiler bu meclislere başkanlık edecekti. Valinin yanında eğitim müdürü, bayındırlık müdürü, hariciye müdürü, emniyet müdürü, baytar, başhekim, defterdar gibi devlet memurları bulunurdu. Ayrıca Müslüman ve gayrimüslim halktan temsilcilerde katılırdı. Cemaat liderleri de meclislerde bulunurdu. Klasik dönemde dokunulamaz olan beylerbeyi veya ayanlar, Tanzimat ile birlikte kanun ile denetlenen valilere dönüştüler. Sancakları da mutasarrıflar tarafından yönetilmekteydi. Vilayetlerde de bulunduğu gibi sancaklarda da tüm bakanlıklarla ilgili memurlar bulunurdu. Sancaklarda da meclis kuruldu. Kazalar ise kaymakam tarafından yönetilmekteydi. Nahiyeler ise 1871 Nizamnamesi ile düzenlenmişti. Kurulan bu taşra teşkilatları Dâhiliye Nazırlığı tarafından kontrol edilmekteydi (Karal, 1988c, s. 153, 154).

1.2.2.5. Anayasa Yapım Süreci

Sadrazam Rüştü Paşa, Serasker Hüseyin Avni Paşa ve Mithat Paşa'dan oluşan meşrutiyet yanlısı grup tarafından 1876 yılında Sultan Abdülaziz tahttan indirildi. Yerine V. Murat geçirilse de sağlık sorunlarından dolayı 3 ay sonra o da tahtan indirildi. Böylece II. Abdülhamit tahta çıktı. Başta Mithat Paşa olmak üzere Genç Osmanlılar meşrutiyeti ilan etmek istiyorlardı. Bu nedenle Kanun-i Esasi'yi hazırlamaya başlamıştı. Avrupa'daki Osmanlı aydınları Kanun-i Esasi'yi padişahın lütuf olarak değil, halkın isteği ile oluşturulmasını arzulamaktaydılar. Ancak Mithat Paşa bile padişah tarafından ilan edilen bir anayasa istemektedir. II. Abdülhamit anayasaya hazırlıkları için Mithat Paşa'yı görevlendirilmiştir. Prusya ve Belçika

Anayasalarından da yararlanılarak oluşturulan Anayasa 24 Aralık 1876'da ilan edilmiş ve 19 Mart 1877'de Meclisi Mebusan toplanmıştır (İnalçık, 2016, s. 211) (Fendoğlu, 2002, s. 740).

1.2.2.6. Kanun-i Esas-i ve II. Abdülhamit Dönemi

Kanun-i Esasi ile padişahın yetkileri, yürütme erki, yasama erki, yargı erki ve halkın hakları belirlenmişti. “Devletin Başkenti İstanbul olarak belirtilmişti. Saltanat Osmanlı hanedanının en büyük oğluna aittir. Padişah, Halifeliği sebebiyle İslâm dininin koruyucusu ve bütün Osmanlı tebaanın hükümdar ve padişahıdır. Padişahın şahsı sorumlu değildir. Osmanlı Hanedanının hukuki, şahsî mal ve mülkleri ve tahsisatları hayat boyunca umumun kefaleti altındadır. Vükelânın atanması, yerinden atılması rütbe ve nişan verilmesi, imtiyazlı eyaletler için imtiyaz şartlarına uygun olarak tevcihler yapılması, para bastırılması, hutbelerde namının söylenmesi, yabancı devletlerle muahedeler akdi, savaş ve barış ilânı, kara ve deniz kuvvetlerinin kumandası, kanun hükümlerinin yerine getirilmesi, idare dairelerinin çalışmalarıyla ilgili yönetmeliklerin düzenlenmesine karar verebilir. Kanun gereğince verilmiş cezaların hafifletilmesi veya affedilmesine karar verir. Meclisi Umuminin toplantıya çağırılması ve dağıtılabilir. Gerektiği halde yeni seçim yapılmak şartıyla Mebuslar Meclisinin dağıtılabilir” (Karal, 1988d, s. 222).

“Sadrazam ve Şeyhülislâm, Padişah tarafından tayin ettiği gibi öteki vükelâ dahi Padişah iradesiyle tayin olunur. Vükelâ Meclisi, Sadrazamın Başkanlığında toplanır, iç ve dış işlerin merciidir. Vükelâdan her biri dairesine ait önemli işleri Sadrazama arz eder. Vükelâ devlet işlerinden sorumludur, sorumluluk Meclise karşıdır. Suçlu nazır Divanı Âliye sevk olunur, usulüne göre mahkeme olunur. Memuriyetlerinin dışında her çeşit dâvada vükelânın sair efrattan asla farkı yoktur. Divanı Âli savcısı tarafından suçlu olduğuna karar verilen nazır, suçsuzluğu ispat oluncaya kadar nazırlıktan düşündür. Vükelâ de Meclisi Mebusan arasında ihtilâf halinde Vükelânın değiştirilmesi veya meclisin dağıtılması Padişahın elindedir. Meclisin toplantı halinde bulunmadığı hallerde, olağan üstü durumlarda, Kanunu Esasi hükümlerine aykırı bulunmamak üzere heyeti, vükelâ tarafından geçici kanım

mahiyetinde olmak üzere kararlar verilir. Nazırlar iki mecliste de bulunabilirler. Soru alâkalı vekilin huzurunda yapılır.” (Karal, 1988d, s. 223)

Ayan ve Mebusan Meclislerinden oluşan Umumi Meclis yasama erkini oluşturmaktadır. “Yeni kanun tanzimi veya mevcut kanunlardan birinin değiştirilmesi, vükelâ heyetine ve ayan ile mebusana aittir. Bunun için sadrazam vasıtasıyla padişahın izin istenir, irade çıktığı takdirde alâkalı dairelerin vereceği izahat üzerine kanun lâyihasının tanzimi Devlet Şûrasına havale olunur. Devlet Şûrası tarafından tanzim olunan kanun tasarısı ilkin mebuslar sonra da ayan meclislerinde tetkik ve kabul olunur. Padişah irade ederse yürütülür. Mebuslar ve ayan meclislerinde söyleşme Türkçe olur, reyler usulüne göre verilir. Ayan meclisi üyeleri padişah tarafından belirlenir. Ayan olmak için önemli devlet hizmetlerinde bulunmuş ve 40 yaşından aşağı bulunmamak şartı konmuştu. Ayan Meclisi, Mebusan Meclisi’nden verilen kanun ve bütçe tasarılarını tetkik ile bunlarda din esaslarına, padişah hukukuna, hürriyete ve Kanunu Esasi hükümlerine ve devletin mülk bütünlüğüne ve memleketin iç güvenliğine ve vatanının savunma ve muhafazasına ve umumî adaba hanel verir. Eğer kanun tasarısında bir sorun görülürse görüşünü bildirir. Buna göre kanun tasarısı ya reddedilir veya düzeltilmek üzere Mebusan Meclisi’ne geri gönderir. Kabul ettiği tasarıları tasdik ile sadaret makamına arz eder. Mebuslar Meclisi ise milletin seçtiği kişilerden oluşur. Seçimler gizli yapılır ve Türkçe bilmeyen, 30 yaşını geçmeyen kişiler aday olamaz. Seçimler dört yılda yapılır. Meclise başkanlık için üç aday gösterilir ve padişaha sunulur. Padişah adaylarından birini başkanlığa seçer. Mebuslar Meclisi, kendisine havale olunacak kanun tasarılarını söyleşir, bunlardan maliye ve Kanunu Esasi ile ilgili olan maddeleri ret veya kabul eder veya değiştirir, bütçe kanunu vükelâ ile görüşüldükten sonra son şeklini alır.” (Karal, 1988d, s. 224, 225)

Kanuni Esasi de yargı erkinden mahkemeler ve Yüce Divan ile bahsedilmektedir. “Hâkimler dokunulmazdır. Mahkemelerdeki görüşmeler açıktır. Herkes kanunun belirttiği şekilde kendini savunabilir. Her dava ait olduğu mahkemede görülür. Örneğin; şerri davalar şeriat mahkemelerinde, nizamiye davaları nizamiye mahkemelerinde görülmektedir. Yüce Divan ise bir yüksek mahkeme niteliğindedir. On üye Ayan Meclisi, on üye Devlet Şûrası, onu Temyiz

mahkemesinden ve İstinaf Mahkemesi reisidir. Yüce Divan vazifesi vükelâ ile Temyiz Reisi ve üyelerinin ve Padişah aleyhinde harekete ve devleti tehlikeye düşürecek teşebbüse girişenleri muhakeme etmektir. Divanın hükümleri istinaf edilemez.” (Karal, 1988d, s. 225)

Osmanlı İmparatorluğu’nu Tanzimat ve Islahat fermanı ile Müslüman ve Gayrimüslim arasındaki ayırım kaldırılmak istendi. Devlet tüm halkının canını ve malını koruyacağını garanti altına aldı. Kanun Esasi ile Osmanlı İmparatorluğu’ndaki tüm tebaa Osmanlı denmektedir. Devleti dini İslam denmekte ve bütün dinlere serbestlik vermektedir. Osmanlılar birbirlerinin haklarını gasp edemezler. Ayrıca basın hürriyeti vardır. Mülkiyet güvence altına alındı (Karal, 1988d, s. 222,223).

Ancak Jön Türkler ile II. Abdülhamit arasındaki rekabet reformları etkileyen bir kargaşaydı. II. Abdülhamit, Jön Türkleri Avrupalıların her istediğini reformlar ile dayatmaya çalışanları olarak görmekteydi. Jön Türkler ise II. Abdülhamit’in ülkeye istibdat ile yönetilmek istediğini ve ülkeyi felakete sürükleyeceği vurgulamaktadır. Bunun için Mithat Paşa sürekli bir anayasa ve meşruti yönetim isteğini dile getirdi. Kanun-i Esasi ile I. Meşrutiyet ilan edilse de devlet idaresindeki rekabet meşrutiyet yönetiminin kısa sürmesine neden oldu. Böylece II. Abdülhamit’in mutlak iktidarı başlamış oldu. Açıkçası Kanun-i Esasi padişahın yetkilerinin korunması meşrutiyetinde sonunu getirdi. İlk karşılaşılan zorlukta meclis sorumlu tutuldu ve II. Abdülhamid kendi iktidarını kısıtlayan unsurlardan kurtuldu. Kimilerine göre baskı yönetimi (İstibdad) kuran II. Abdülhamit devri bir saray yönetimi olarak teşkilatlanmıştı. Ancak Tanzimat Fermanı ile devam eden Batılılaşma yönündeki reformlar devam etmiştir. II. Abdülhamit’in kurduğu yönetim tarzı birçok düşman yarattı. II. Abdülhamit mutlakiyet yönetim tarzını benimsemiş ve reformların bu tarzda iyi sonuç alacağını düşünmüştü. Ancak Jön Türklerin devamı niteliğinde olan İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin meşrutiyet yönetimini Osmanlı Devleti’ni kurtaracağı görüşündeydiler. Bu iki grup arasında büyük mücadeleler başladı. Selanik’te büyüyen İttihat ve Terakki Cemiyeti öncelikle Makedonya’da meşrutiyet yanlısı ayaklanmalar ile hareket geçti. II. Abdülhamit ayaklanmalarla mücadele edemedi ve meşrutiyeti ilan etmek zorunda kaldı. Kanun-i Esasi’nin yeniden yürürlüğe girmesi ile II. Meşrutiyet 23 Temmuz 1908’de ilan edildi.

Kanun-i Esasi'de padişahın yetkileri üzerinde önemli değişikleri yapıldı. Padişahın kanunları veto hakkı kaldırıldı ve meclisi kapama yetkisi sınırlandırıldı. Sansür hakkı sınırlandırıldı. Meclis başkanının seçimi padişahın yetkisinden çıkarıldı ve meclise verildi. Hükümet meclise karşı sorumlu oldu. Padişah sadrazamı seçebilirdi. Ancak diğer bakanları sadrazam seçmekteydi. Toplantı hakkı, dernek kurma hakkı gibi temel hak ve özgürlükler tanındı (Birecikli, 2008, s. 218, 219).

II. Meşrutiyet ilan edilmeden önce imparatorluk toprak kaybetmeye devam etti. Meşrutiyet'in ilanından sonrada başta Bosna Hersek olmak üzere toprak kayıpları sürdü. Artık imparatorluk Balkan halklarının isyanlarını engelleyecek gücü bulamıyordu. Bu süreçte Bulgaristan Prensligi bağımsızlığını ilan etti. 1897 yılındaki Türk-Yunan Savaşının kazanılmasına rağmen Girit Yunanistan'a bağlanmasını engelleyemedi. Ayrıca Yemen ve Arnavutluk'ta ayaklanmalar imparatorluğu yormaktaydı. Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılış süreci hızlanmaya başlamıştı. Bu süreç sonunda İstanbul'da 31 Mart Ayaklanması başladı ve Hareket Ordusu ile şehre giren İttihat ve Terakki üyeleri II. Abdülhamit'i tahttan indirdi. Yerine V. Mehmet (Reşat) tahta geçti. Ama siyasi istikrarsızlık devam etti. 1911 yılında İtalya Trablusgarp'a asker çıkardı. İttihat ve Terakki'nin önde gelen subayları Trablusgarp'a gittiler. Yerel halkı örgütleyerek Trablusgarp'ı savunmaya başladılar. Savaş sürerken Bulgarlar önce Sırplar ile sonra Yunanlar ile anlaştı. Balkan İttifak'ına Karadağ'da katıldı. Karadağ'ın saldırısı ile Balkan Savaşları başladı. Bu durum Trablusgarp'ın kaybına neden oldu. Osmanlı Trablusgarp'tan vaz geçip Balkanlara yöneldi, ancak Balkanlarda savaş beklemediğinden hazırlıksız yakalandı. Savaş kısa sürede İstanbul yakınlarına geldi ve Osmanlı İmparatorluğu'nun yenilgisi ile sonuçlandı. Savaşlar ile geçen bu dönemde, başta Enver (Paşa) Bey ve Talat Paşa olmak üzere İttihat ve Terakki yöneticileri Kamil Paşa Hükümeti'ni devirdi. Bu tarihten sonra İttihat ve Terakki 1918 yılına kadar iktidarda kaldı. İttihat ve Terakki yönetiminde imparatorluk I. Dünya Savaşı'na sürüklendi. Savaş sonunda İttihat ve Terakki yöneticileri ülkeyi terk ettiler. Bu tarihten sonra Osmanlı- Türk Modernleşmesi farklı bir boyut kazanmıştı. I. Dünya Savaşı sonunda Osmanlı İmparatorluğu Müttefik Devletler (Birleşik Krallık, Fransa, İtalya, Yunanistan) tarafından işgal edildi. Anadolu'da büyük bir direniş hareketi başladı ve bu hareketin lideri Mustafa Kemal Paşa tarafından organize edildi. Direniş bir Kuruluş Savaşı'na

dönüştü. Osmanlı padişahın tarafında desteklenmeyen Kurtuluş Savaşı Türk Ordusu'nun zaferi ile sonuçlandı ve bir imparatorluktan bir ulus devlet olarak Türkiye Cumhuriyeti ortaya çıktı. Böylece Osmanlı-Türk Modernleşmesini başka bir sayfaya geçti.

Harita II: 19. yüzyıla kadar Osmanlı Devleti'nin kaybettiği topraklar

Kaynak: <http://www.tarihportali.org/tarih-2-genel-haritalari/225-1699-1913-osmanli-devleti-haritasi.html>

1.3. XIX. YÜZYILDA JAPON VE OSMANLI İDARELERİNDE MODERNLEŞME ÇABALARININ KARŞILAŞTIRILMASI

Osmanlı Devleti ve Japonya iki farklı toplum ve iki farklı tarihsel serüvene sahip olan iki devlettir. Lakin Osmanlı ve Japonya 19. yüzyılda modernleşmeye başladıkları için karşılaştırma çalışmalarına konu olmuşlardır. Bizde bu çalışmada iki devletin idari alanda neden modernleşme sürecine başladıklarına ve hangi şartlarda, hangi uygulamalara odaklandıkları ve uygulamalarının sonuçlarının ne olduğunu inceleyeceğiz. Bu karşılamayı ortaya koyarken iki devletin toplumsal yapısını, siyasi kültürünü, inanç sistemlerinin idaredeki etkilerini ve devlet anlayışlarını odaklanacağız.

Osmanlı Devleti ve Japonya için farklı iki tarihsel süreç yaşadıklarını söylemiştik. Osmanlı Devleti Avrupa, Asya ve Afrika kıtalarına yayılan, birçok dini ve milleti bünyesinde barındıran bir imparatorluktu. 15. ve 16. yüzyıllarda bilinen dünyadaki en güçlü devletti. Nitekim 17. yüzyılda bile Avrupa karşı siyasi hâkimiyetini devam ettirmiştir. Osmanlı Devleti merkezden yönetilen ve hızlı büyüyen bir devletti. Bu büyümeden kastedilen sadece toprakların genişlemesi değil, merkez ve taşra teşkilatlarının da büyümesidir. Osmanlı idari teşkilatında bürokrasinin hâkim olduğu meritokratik bir yapıyla yönetilmekteydi. Devletin büyümesi ile yetişmiş bürokratların olmaması ve boş kadroların bir şekilde doldurulması gerekmekteydi. Böylece makamlar çeşitli yollar ile satılmaya başladığı görülmüştür. Taşrada ise ayanların güçlenmesi, merkezi otoriteyi tehdit etmeye başlamıştır. Bu nedenle Osmanlı Devleti'nin idari modernleşmesinin temelinde de merkez yönetimin güçlendirilmesi bulunmaktaydı. Çöküş sürecinde bir imparatorluk olan Osmanlı'nın kendini kurtarma çabasında olduğu aşikârdır. Japonya ise birçok adadan meydana gelen tek milletin barındığı homojen bir devletti. Homojen bir devletti ancak merkezi bir otorite mevcut değildi. Ülkenin coğrafi şartlarından kaynaklanan zorluklar ve siyasi kültürü gereği feodal bölgelere ve hanelere ayrılmıştı. Bu haneler birbirleri ile sürekli savaşarak imparator ve daimyolar üzerinde siyasi üstünlük kurmaya çalışmaktaydılar. Siyasi birlik kısmen de olsa 1603 yılında Tokugawa hanesi tarafından sağlanmıştır. Japonya'da imparator dini lider, şogunlar ise askeri lider ve yönetici olarak devleti yönetmekteydi. Japon idari yapısı da

Osmanlı Devleti gibi bürokratik ve meritokratikti. Ancak samurayların yönetici sınıf olarak yönetilen tüccar ve zengin çiftçilere karşı itibar kaybetmesi idari yapının bozulmasına neden olmuştur. İmparatorluk makamı ise Meiji'ye kadar sembolik kalmıştır. Osmanlı Devletinde ise padişah askeri bir lider, yönetici ve dinin siyasi temsilcisi olarak tüm vasıfları üzerinde toplamıştır. Tokugawa Bakufu, Bakuhan ve Sankin Kotai gibi politikalar ile daimyoları baskı altında tutulmaya çalışmıştır. Ancak 19. yüzyıla gelindiğinde Japonya'da feodalizm var olan bir olduydu. Merkez ve çevre mücadelelerinden sürekli yıpranan taraf tarih boyunca merkezler olmuştur. Bu nedendir ki Tokugawa Bakufu 260 yıl gibi bir sürelik siyasi hâkimiyetini koruyamamıştır. Bakufu'nun yerine kurulan İmparatorluk yönetimi idari modernleşme kararı alarak dış dünyaya kendi ispat etme çabasındadır.

Dış tehditler iki ülkenin modernleşme sürecinin başlamasına ve şekillenmesine neden olmuştur. 17. yüzyılda Avrupa askeri ve idari alandaki gücünü Osmanlı Devleti üzerinde göstermeye başlamıştır. Keza coğrafi keşifler sonucunda Avrupalılar tarafından fark edilen Japonya ekonomik değeri olmadığı öngörülmüştür. Yine de Japonya, Portekiz ve İspanya'nın etki alanına girmiş ve çevre ülkelerin istila edildiğini gören şogun idaresi Avrupalıları tehdit olarak algılanmıştır. Ayrıca Hristiyanlığın misyonerlik aracılığıyla yayılmasına önlem olarak kapalılık politikası uygulandı. Bu yüzden kendi içine kapanarak sömürgeleşmedi. Osmanlı Devleti'nin durumu ise Avrupa devletlerinin gelişimiyle ters orantılıydı. 18. yüzyıla birlikte Osmanlı Devleti özellikle Avusturya ve Rusya'ya karşı sürekli kaybeden durumuna düşmüştür. Bu yüzden siyasi istikrarsızlık Balkanları savaş alanına dönüştürmekteydi. 1789'da Fransız İhtilali'nin etkisi ile yayılan özgürlükçü fikirler Osmanlı Devleti'nin aleyhine işleyen toplumsal konulardan biri haline gelmiştir. Çünkü birçok dinin ve milletin yaşadığı Osmanlı Devleti'ni dış tehditlerin yanında iç tehditlerde eklenerek Gayrimüslim azınlıkların bağımsızlık talepleri büyük isyanlara dönüşmüştür. Bu isyanlar sonucunda Avrupalıların da savaşa dâhil olması ile uluslararası bir krizler meydana geliyordu. Böylece Osmanlı milletleri bağımsızlıklarını kazandı. Örneğin; Yunan İsyanları Osmanlı Devleti'nin üstünlüğü ile sürerken Rusya'nın savaşa dâhil oldu. Rusya'ya karşı kaybeden Osmanlı Devleti Yunanistan'ın kurulmasına engel olamadı. Bu yolla Sırbistan, Romanya, Karadağ ve Bulgaristan bağımsızlıklarını kazandı. Bu şartlar altında modernleşmeye çalışan

Osmanlı Devleti'nin sağlıklı bir süreç yaşadığını söyleyemeyiz. 1853 yılında Japonya ise ilk dış tehdit karşısında koşulsuz teslim oldu. Bu durum Tokugawa Bakufu'nun sonunu hazırlayan kargaşa dönemini başlatmıştır. Tokugawa Bakufu önce Amerika Birleşik Devletleri, daha sonra Birleşik Krallık, Fransa ve Rusya gibi Avrupa devletleri ile imtiyazlı anlaşmalar imzalamak zorunda kalmıştır. Bakufu'nun Batı karşısındaki zayıflığı ve teslimiyeti İmparator Meiji'yi iktidara tanıyan olaylar zincirini tetiklemiştir. Batı karşısında onuru kırılan Japonya modernleşerek güçlenmek istemiştir. Dış tehditler Osmanlı'yı modernleşmesini engellerken, Japonya'nın modernleşmesine ön ayak olmuştur.

Tarih boyunca dinler ve felsefi akımları devletlerin yönetimlerinde etkili olduğu görülmüştür. Osmanlı Devleti ve Japonya'da bu tür inanç sistemlerinden etkilenecek kendilerine has devlet sistemi ve toplum yapısını şekillendirmişlerdir. Osmanlı Devleti Müslüman Türkler tarafından kurulan bir devlettir. Devletin idari amaçları İslam dinine uygun olmasına dikkat edilmiştir. Osmanlı'da halkın dinine ve milliyetine bakmaksızın adalet ve güvenliğini sağlamak devletin temel görevidir. Padişahlar ise bu işle görevlendirilmiş yöneticilerdir. Japonya Nara Dönemi'nden (710-794) beri Çin'den gelen dini ve felsefi akımların etkisi altına girmiştir. Japonların kadim dini Şintoizm idi. Daha sonra Çin ve Kore üzerinden Budizm gelmiş ve yayılmıştır. Japonya için bizce en önemli olansa Konfüçyüsçü düşüncenin Japonya'daki etkisidir. Konfüçyüs'ün ahlaka odaklanan öğretileri Edo Dönemi'ni şekillendiren önemli bir olgudur. Tokugawa Bakufu devlet felsefesi olarak benimseyerek toplumsal sınıfları tasarlamıştır. Sınıflara ayrılan toplum daha rahat kontrol edilebilir kılmaktadır. Böylece Bakufu feodal yapının merkezi idare karşısında yaratacağı esnekliği ortadan kaldırmayı amaçlamıştır. İslam ve Konfüçyüs gibi ahlaka dayalı inanç sistemleri halkın sadakat ve itaatini ön plana çıkarmıştır. Bu toplumsal yapıda yönetici sınıflar, kargaşaları engeller, böylece adil bir yönetim uygulayabilir. Ancak Osmanlı toplumu Japon toplumu gibi sınıflara ayrılmamıştır. Bir millet sistemi tasarlanarak Müslüman halk, Gayrimüslüm halk ve devlet arasındaki uyumu yakalanmıştır. Buna Pax Ottomana (Osmanlı Barışı) denmiştir. Tokugawa Bakufu da oluşturduğu sistemler ile yıllardır savaştan daimiyoları dizginlemiştir. Tıpkı Osmanlı Barış gibi Edo Dönemi'nin Tokugawa Barışı olarak anılmasını sağlamıştır. Ancak Osmanlı millet sistemi dünyada gelişen olaylar ile

sürekli tahribe uğramıştı. Bunun yanında Edo Dönemi'nin kapalılık politikası nedeniyle sağlanan sükûnet ortamı 19. yüzyılın ortalarına kadar sürmüştür. Osmanlı toplumunun dış dünyadan sürekli etkilenir hali ülkeyi çöküşe sürüklenmiştir. İslam dininin ilmiye sınıfı (ulema) elinde idareye müdahale aracı olarak kullanılması artmıştır. Ordu ve dinin birleşerek idareyi istikrarsızlığa sürüklediği Osmanlı Klasik devlet yapısında reform sürecine girilmesi kaçınılmazdır. Japonya'da ise Tokugawa'nın çöküşüne götüren yol ise kısmen Avrupa modernleşmesi ile benzerlik taşımaktadır. Edo döneminin huzurlu ortamında çiftçi ve tüccarların zenginleşmesi ve buna karşın samurayların fakirleşmesi sınıflar arası rekabeti meydana getirdi. Dışa kapalı bir ülkede yaşasalar da yüksek refah seviyesine ulaşan halkta dengeler tüccar sınıfı lehine gelişmiştir. Ülkenin pirinç piyasası ile işleyen ekonomik yapısı ancak tüccarlar sayesinde sürdürülebilir olmuştu. Böylece Japon burjuvazisi oluşmuştur. Toplumun en düşük sınıfı olmasına rağmen tüccar Bakufu'yu ve daimyoları ekonomik güçleri ile hapsedmiştir. 19. yüzyıla gelindiğinde samuraylar sistemin dışına itilmeye başlamıştı. 1850'lilerden itibaren dış tehdidin meydan getirdiği olaylarda iç karışıklığa dönüşerek Tokugawa Bakufu hâkimiyetini kaybetmiştir.

II. Mahmut Osmanlı Devleti'nde ilk başarılı idari reformları yapan padişah olarak öne çıkmaktaydı. Şüphesiz İmparator Meiji'nin idari reformları ile II. Mahmut'un reformları birbirine çok benzemektedir. İki devlette kurumsallaşma sürecine girerek Batı tarzı güçlü merkezi idarenin hâkim olduğu bir devleti hedeflemişlerdir. Her ne kadar Osmanlı Devleti, merkezi bir devlet olsa da taşrada ayanlara kaybettiği otoritesini geri kazanmaya çalışmıştır. Tepedelenli Ali Paşa ve Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın isyanları reformların olumlu sonuç vermesine engel olmuştur. Şunu unutmamamız gerekir ki 1826'da Yeniçeri Ocağı'nın kaldırması II. Mahmut'a rahat hareket etme fırsatı sunmuştur. Böylece asker ve ulemanın ilişkisi kesilerek reformlarını uygulayabileceği bir ortam yaratılmıştır. Bu dönemde ayanlar ile Senedi İttifak anlaşması imzalanarak taşradaki güçlerin dizginlenmesi hedeflenmiştir. Tanzimat Fermanı'na giden yolda Osmanlı Devleti'nin merkezi idaresi yeniden dirildi. Buna karşın Meiji reformları feodal yapıdan merkezi yapıya geçişe yönelikti. Japonya eskiye dair tüm kurumlarını kaldırarak restorasyona başlamıştır. Peki, Osmanlı Devleti Japonya gibi radikal kararlar alabilir miydi? Japonya'da bir devrim olmuştur. Böylece gelen iktidar köklü değişiklikler yapmaya

gücü elde etmiştir. Ancak Osmanlı Devleti'nde radikal iktidar değişiklikleri meydana gelmemiştir. Ayrıca padişahlar radikal kararlar verdiği görülmemiştir. Osmanlı Devleti idari modernleşmesi büyük ölçüde sorunlu klasik dönem kurumlarının yenilenmesi üzerineydi. Padişahlar ve devlet adamları radikal reformlara girişmek istememiştir. Tam anlamıyla köklü bir reform hareketine hevesli olmadıkları açıktır. Osmanlı Devleti'nin geleneğinden vaz geçmek istemediği de ortadadır. İmparator Meiji ve hükümeti daha hevesli ve radikaldir. Hızla Batı'nın kurumlarını inşa edilmeye başlamıştır. Selçuk Esenbel de bu görüştedir. Ayrıca Osmanlı-Türk Modernleşmesindeki radikal reformları Cumhuriyet döneminde görüldüğünü vurgulamaktadır. Ayrıca Cumhuriyet döneminde geleneğin terk edilmesi ile daha radikal kararlar alabileceği ortamı bulmaktaydı. Osmanlı Devleti 19. yüzyılın başında başladığı modernleşme serüveni, sürekli gelenek ve modernin savunan tarafların mücadelesiyle geçmiştir. Ancak Japonya'da hâkim güç olan Meiji hükümetine modernleşmenin merkezidir ve geleneği savunan bir taraf yoktur. Hükümeti destekleyen imparator olması reformlara meşruiyet kazandırdığını düşünmekteyiz. Bu nedenle Meiji hükümeti imparator tarafından desteklenen bir oligarşik yapıya kavuşmuştur. Reformların başarıya ulaşması için iktidara müdahale edebilecek kural tanımayan bir yönetim gereklidir. Ancak Japonya'nın Osmanlı Devleti gibi yıkılma durumu söz konusu değildi. Osmanlı Devleti her ne kadar Batılı reformları hayata geçirmeye çalışsa da Japonya gibi verimli bir süreç yaşayamamıştır. Ayrıca ulemanın modernleşme karşıtı tavırları modernleşme yanlısı aydınları ürkütmektedir. Osmanlılar'da devlet gücünü hangi yönde kullanacağına karar verememektedir. Örneğin, Osmanlı'da II. Abdülhamit geleneği koruyarak modernleşmeyi, Jön Türklerin ise Batı tarzı modernleşmeyi savunmuşlardır. Bu mücadele devleti o kadar yıpratmıştır ki en başarılı reform alanları olan ordu ve idare bile sarsılmıştır. Yine de Osmanlı'nın modern kurumsallaşma süreci kurulacak cumhuriyete miras kalacaktır. Geleneği terk edebilen cumhuriyet eliti tamamen Batı'ya odaklanacaktır. Diğer bir yandan bu tür tartışmaların olması demokratikleşme adına olumlu bir gelişmedir.

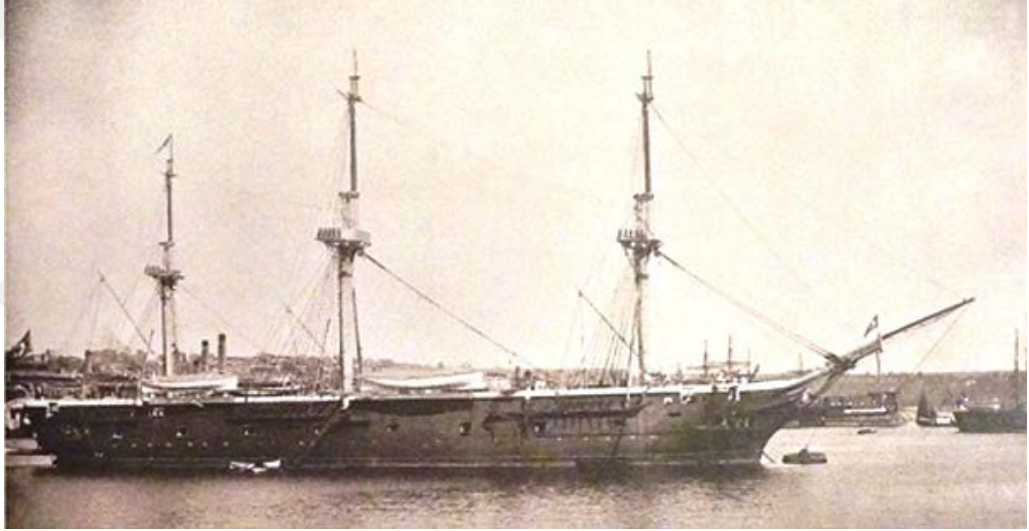
Demokratikleşme, modernleşme için şüphesiz ki önemli bir kavramdır. Özellikle İngiltere'nin dönüşüm ve değişim süreçleri demokrasiye dayanmaktadır. Ancak modernleşmek için demokrasi şart mıdır? Türkler ve Japonlar modernleşmek için demokrasi ile ilişkileri nasıldı? İki millette Batı'dan esinlenerek birer anayasa

yapmışlardı. Ancak anayasalarını İngiltere gibi liberal demokrasinin yaşandığı bir ülke yerine Prusya ve Fransa gibi daha katı ve muhafazakâr anayasalara sahip ülkeleri örnek aldılar. İngiltere’de anayasa yoktur ancak varmış gibi kanunlara uyulmaktadır. Zamanla İngiltere’de krallar yetkileri halk ile paylaşmak zorunda kalmıştır. Ancak kıta Avrupası anayasaları ise iktidarı koruyan metinlerdi. II. Mahmut’tan I. Meşrutiyete kadar padişahlar danışma meclisleri kurmuşlardır. Meclisler zamanla büyük yetkiler ile donatılmıştır. Böylece yürütme, yasama ve yargı erkleri meclisler ve padişah arasında paylaşılmıştır. Politikaları meclisler oluşturduğu, uygulanması için padişahın onayı alındığı bir döneme geçilmiştir. Tokugawa Bakufu’da da durum benzerdir. 17. yüzyıldan beri şogunlara danışma hizmeti veren birçok konsey bulunmaktaydı. Feodal bir ülkenin merkez teşkilatı olarak kararlı politikalar ile sağlanan siyasi birliği korumaya çalışmaktaydılar. İmparator Meiji iktidara geldiğinde Batı tarzı bir hükümet sistemine geçerek eski kurumları lağvetmiştir. Osmanlı Devleti de aynı şekilde Divan-ı Hümayunu kaldırıp Heyeti Vükela adında Batı tarzı hükümet sistemine geçmiştir. Türk ve Japon anayasaları da iktidarı korumaya odaklanarak reformların yapılmasını engellemeyecek nitelikte ki metinlerdi. Kanuni Esasi ve Meiji Anayasası, padişah ve imparatorun halka bahsettikleri bir lütuf olarak yansıtılmıştır. Bu anayasalar bir halk hareketi sonucu kazanılmış bir demokratik hak değildi. Padişah ve imparator hala önemli yetkilere sahipti. Meclisler kurulmuş ancak seçimler demokratik düzeyde değildi. Örneğin Japonya’daki ilk seçimlerde nüfusun sadece %1’ oy kullanabilmiştir. Çünkü belli bir seviyede vergi veren halka oy kullanma hakkı tanımıştı. Osmanlı Devletinde ise il, sancak ve kaza meclisleri tarafından seçilen kişiler milletvekili oldular. İki ülkede de demokratik bir yapı şeklen bulunmaktaydı. Japonya oligarşik bir rejim sonucu reformlarını tamamlayarak önemli bir dünya gücü haline gelmiştir. Osmanlı Devleti ise sürekli devam eden siyasi bunalımlar ile yıkılmıştır. Onun mirasını alan Türkiye reformlara devam etmiştir. Japonya demokrasi olmadan da Batı’nın seviyesine ulaşabileceğini göstermektedir. Önemli olan reformları kararlar sürdürülebilmektir.

Osmanlı Devleti II. Abdülhamit döneminde Japonya ile diplomatik ilişkilere başlamıştır. Nitekim II. Abdülhamit Asya’da yükselen bir değer olarak Japonya’yı benimseyerek yakın ilişki kurmaya özen göstermiştir. Böylece Osmanlı Devleti ve

Japonya arasında bir bağ oluşturacak olan Ertuğrul Firkateyni olayı bu diplomatik ziyaretler sonucu meydana geldi. İlk ziyaret İmparator Meiji'nin kardeşi Prens Komatsu'dan geldi. Prens ve eşi Avrupa gezilerin 1887 yılında İstanbul'a geldiler. Bu ziyarete karşılık 1889 yılında II. Abdülhamit'in emriyle Ertuğrul Firkateyni Tokyo'da diplomatik temaslarda bulunması ve İmparator Meiji'yi ziyaret etmek için gönderildi. Ancak Ertuğrul Firkateyni 1890 yılında Japonya ulaşır. Dönüş yolunda tayfuna yakalanan gemi Wakayama ilinin Kashinozaki açıklarında kayalıklara çarparak battı. Bölgedeki Japonlar 69 Türk askerini kurtardı. Bu olay iki ülkenin duygusal bağlar ile bağlanmasına yol açtı (Esenbel, <https://www.tarihtarih.com/?Syf=26&Syz=286947>).

Resim I: Ertuğrul Firkateyni

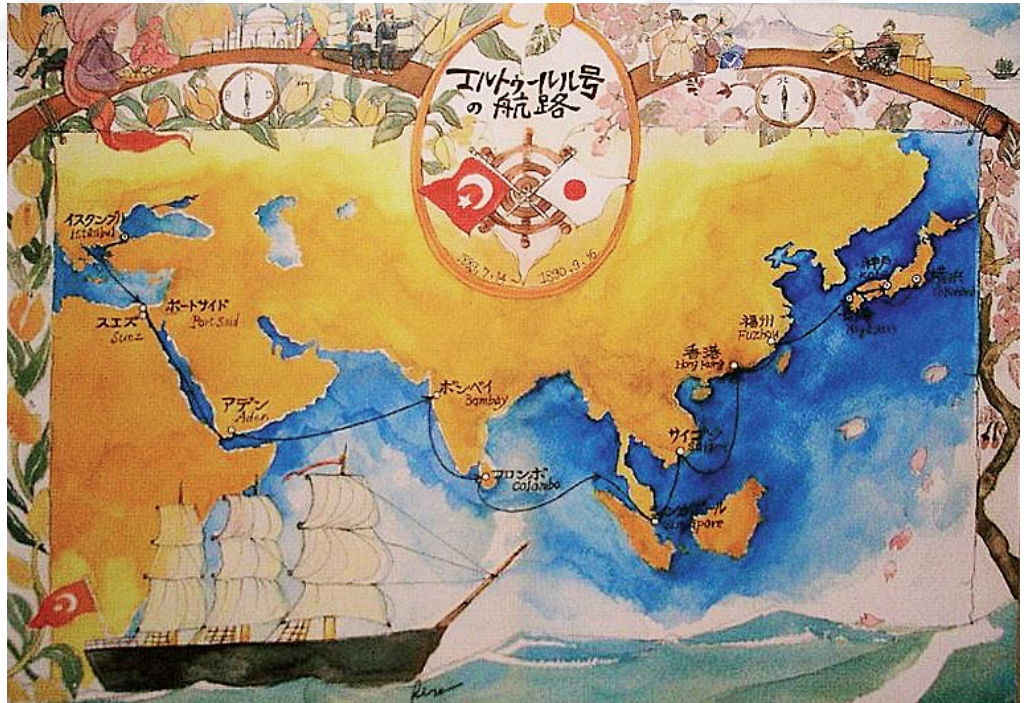
Kaynak: <http://www.timeturk.com/ertugrul-firkateyni-nin-tarihsel-seruveni/haber-9299>

Resim II: Ertuğrul Firkateyni Japonya'da

Kaynak: <http://www.timeturk.com/ertugrul-firkateyni-nin-tarihsel-seruveni/haber-9299>

Resim III: Ertuğrul Firkateyni ve güzergâhını gösteren bir resim

Kaynak: <http://yedikita.com.tr/wp-content/uploads/2015/12/hediyeler-768x536.png>

Sonuç olarak, Japonya ve Osmanlı Devleti idari reformlarını birbirilerine şeklen benzemektedir. Ancak hedeflenen ve sonuçlananlar arasında büyük fark vardır. Japonya kararlı kurumsallaşmasını tamamlayıp 40 yıllık (1868-1912) süre içerisinde eğitim ve ekonomik faaliyetler ile birlikte tam anlamıyla Batılı oldu. Diğer bir deyişle Avrupalı devlet gibi sömürgecilik yarışına odaklanan politikalara odaklanıldı. 1894-1895 Çin-Japon Savaşı ve 1904-1905 Rus-Japon Savaşı ile Japon İmparatorluğu bir dünya gücü oldu. Hatta İngiltere gibi çağın en güçlü imparatorluğunun Uzak Doğu'daki müttefiki olmuştur. Osmanlı Devleti ise kararlı başladığı modernleşme serüvenini geleneğe kurban etmiştir. II. Mahmut'un tahta çıktığı 1808 yılından Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin saltanatı kaldırdığı 1 Kasım 1922'ye kadar sürekli olarak geleneksel kurumlar ile modern kurumlar arasında mücadeleye neden olmuştur. II. Mahmut Dönemi'ne gelene kadar birçok padişah ve devlet adamı modern reformları desteklediği için katledildi. Buna karşın geleneğin savunucusu olan Yeniçeri Ocağı ve uluma II. Mahmut'un saltanatıyla ilk defa gücünü kaybetmeye başladı. Yukarıda da bahsettiğimiz gibi bu mücadelede bir taraf seçemeyerek kararsız kalan Osmanlılar yıkılmaktan kurtulamamıştır. Türk-Osmanlı Modernleşmesinin ana amacı olan imparatorluğu yıkılmaktan kurtarmak ilkesi başarısızlık ile sonuçlandı. Ancak Türk Modernleşmesi serüveni yeni bir boyut kazanarak Mustafa Kemal Atatürk'ün liderliğine İmparator Meiji Japonya'sı gibi ikilik çıkarmayarak kararlı idari reformlar ile süreci devam ettirmektedirler. Japonya 1894-1895 Çin-Japon Savaşıyla Kore ile Çin'in bağlarını kopardı. Tayvan ilhak etti. 1905 Rus-Japon Savaşı'nı da kazanan Japonya Liaotung Yarımadasını ele geçirdi ve 1910 yılında Kore'yi ilhak etti. Ayrıca Mançurya'ya genişleme imkânı yakaladı. Japonya İngiltere'nin ilgisini çekti. İngiliz ittifakı ile Japonya Uzak Doğu'nun bölgesel gücü oldu. Japonya'nın Rusya karşı aldığı galibiyet Osmanlı Devleti'ni kısa bir süre rahatlattı. Ancak Uzak Doğu'da başarısız olan Rusya yeniden Osmanlı Devleti'ni rahatsız etmeye başlamıştır.

Harita III: 1868-1919 yılları arası Japonya'nın genişlemesi

Kaynak: <http://dersimiztarih.net/unite-xx-yuzyil-baslarinda-dunya.html>

2. XIX. YÜZYILDA JAPONYA VE OSMANLI İKTİSADİ MODERNLEŞME

2.1. JAPONYA İKTİSADİ MODERNLEŞMESİ

2.1.1. Edo Dönemi Japon Ekonomisi

Tokugawa İeyasu'nun 1603 yılında Japonya'da tek güç olup siyasi bir birlik oluşturması Japon ekonomik sisteminin değişeceğini gösteren bir haberciydi. Tokugawa Dönemi'ni farklı kılan en önemli ekonomik hamle ülkenin dışarıya kapatılmış olmasıydı. Japonya 16. yüzyıldan itibaren gerek Hristiyan misyonerler gerek emperyalist İspanya ve Portekiz ile karşılaşması nedeniyle dış dünyadan etkilenmeye başladı. Tokugawa Şogunları kendi otoritelerine karşı gördükleri Hristiyan misyonerleri ve onların destekçileri İspanyol ve Portekizlilerin ülkedeki tüm faaliyetlerini yasakladı. Bu yasaklara Hollanda, Çin ve Kore'ye uygulanmadı ve Hollanda Nagasaki'deki Deşima Adası'ndaki üslerinden ticarete devam ettiler. Böylece Japonya dış dünya ile ekonomik bağlarını kopardı. Tokugawa hanesi Japonya'yı ekonomik alanda şekillendirecek bir düzene geçiş yaptı (Suzuki, 1989, s. 7, 8) (Katō, 1991, s. 44, 45) (Mason & Caiger, 1997, s. 203). Ancak ekonomik düzenlemelerden önce daimyolar üzerindeki otoritesini sağlamlaştırması gerekiyordu. Açıkçası Tokugawa hanesi hem dış hem iç tehditlere karşı önlemler aldı ve bu sükûnet ortamı Tokugawa Barışı'nı meydana getirdi. Ancak Edo Dönemi'ndeki barış sadece savaşın olmamasından kaynaklanmamaktaydı. Ekonomik refah da artmış, böylece Tokugawa hanesi ülkedeki güvenin merkezi haline gelmişti (Suzuki, 1989, s. 8).

Bakufu ekonomik refahı nasıl sağlamıştı? Öncelikle Tokugawa hanesi ülkeye bir siyasi birlik ve istikrar getirdi. Ardından Tokugawa Bakufu ekonomisini pirinç üzerine kurdu ve ekonomik gelirlerini belirledi. Bakufu'ya doğrudan bağlı arazilerden elde edilen pirinç vergisi ve küçük atölyelerden elde edilen vergi gelirleri temel gelirlerdi (Suzuki, 1989, s. 7). Ayrıca tüccarlara tanıdığı tekel ve kartel oluşturma hakkından vergi almaktaydı. Ülkedeki tüm madencilik faaliyetlerini Bakufu yönetmekteydi. Elde edilen maddelerin kullanımını Bakufu belirlemekteydi.

Bu nedenle para basımını Bakufu yapmaktaydı. Ayrıca Hollanda, Çin ve Kore ile yapılan dış ticarettten gelen gümrük gelirleri bulunmaktaydı (Suzuki, 1989, s. 7, 8). Bakufu Edo, Kyoto, Osaka, Nagasaki, Sakai gibi büyük şehirleri kontrol ediyordu ve bu şehirlerden de vergi alıyordu. Ancak temel gelir pirinç vergisiydi. Koku hesap birimi (yaklaşık 180 litre) kullanılmaktaydı (Ohno, 2006, s. 28).

Konfüçyüs değerlerini benimseyen Tokugawa Bakufu sınıflı bir Edo toplumu yarattı. Egemen sınıf samuraylar ve yönetilen sınıf çiftçiler, zanaatkarlar (esnaf) ve tüccarlar olmak üzere dört sınıfa ayrıldı. Hideyoşi döneminden itibaren samuray sınıfı ile diğer sınıflar arasında büyük bir boşluk yaratıldı (Suzuki, 1989, s. 7). Ülkede sadece samuraylar kılıç taşıyabilirdi. Çiftçinin elindeki silahlar Kılıç Avı (katanagiri) yasası ile toplatıldı. Böylece alt tabakadan gelen bir tehdit engellenmeye çalışıldı (Bary, Keene, Tanabe, & Varley, 2001, s. 458) (Nakai & McClain, 2012, s. 137).

2.1.1.1. Tarım

İkinci sınıf olan çiftçiler ise Tokugawa ekonomik sisteminin merkezine yerleşti. Çünkü Japon ekonomisi Edo döneminde pirinç vergisine odaklanmıştı. Pirinç vergisi sadece çiftçilerden elde edilebiliyordu. Nüfusun %80 veya %90'ını köylüler oluşturmaktaydı ve Japonya bir tarım ülkesiydi. Ayrıca ülke dış ticarete kapalı olması nedeniyle Japon halkı kendi tüketim maddelerini elde etmek zorunda kaldı. Hatta Japonya'da coğrafi şartlardan da kaynaklanan ekilebilir alanların azlığı nedeniyle "nasıl verimli bir üretim yapılabilir?" sorusu ortaya çıktı. Temel üretim birimi küçük çiftçi aileleriydi. Edo döneminin başlarında yapılan arazi kontroller ve tespitleri küçük aileleri daha üretken yaptı. Bakufu, çiftçilerin sahip oldukları araziler garanti altına aldı ve pirinç ekmeye zorladı. Yasalara göre, köylülerin taşınma hakkı yoktu. Köylerin yönetimi ekonomi merkezli düzenlenmişti. Bakufu ve han yönetimleri vergilerin düzenli bir şekilde ödediği sürece köylere özerklik tanıdı. Ayrıca pirinç vergisi ailelere değil, köylere verildi. Köylerde de köy liderleri vergi toplama işini yönetmekteydi. Bakufu ve hanın köylerdeki temsilcileri idi (Ohno, 2006, s. 25, 26)

Pirinç üretimi için su en önemli aktördü. Bu yüzden sabit su kaynaklarının bulunduğu yerlerde ekim yapılabilirdi. Edo Dönemi Japonya'sında tarımı gelişmesi pirinç üretimine göre değerlendirilmektedir. Vadilerden dağlara doğru yapılan setler ile ekilebilir alan muazzam bir seviyeye ulaştı. Bataklıklar verimli çeltik tarlalarına dönüştürüldü. Yüksek yerlerde sulama yapılabilmesi için kanal ve sulama sistemleri kuruldu. Bunu yanında ormanların, tarım arazileri için yok edilmesi doğal afetlerin olmasına neden oldu. Verimliliği arttıran faktörler arasında tek yılda çift ürün alma, yeni pirinç türleri, gübre ve yeni tarım araçlarının tanıtılması yer alıyordu. 1550 ile 1650 yılları arasında tarımsal üretim %75-100 arasında artmıştı. Çiftçilere mahsullerin nasıl daha verimli bir şekilde üretileceğini öğretmek için birçok rehber kitap yayınlandı. Yasusada Miyazaki'nin 1697'de yayınlanan ve ondan sonra tekrar tekrar basılan on bir ciltlik *Nogyo Zensho* (Tarım Ansiklopedisi) bunlardan biriydi (Ohno, 2006, s. 26-28) (Ng, 2000, s. 79, 81) (Sansom, 1990, s. 108) (Smith, *The Agrarian Origins of Modern Japan*, 1965, s. 88) (Esenbel, 2012, s. 152-154). Nüfus bu yükselen üretim döneminde büyük artış gösterdi. 17. yüzyılın sonlarına doğru, arazi genişleme durdu. Bir önceki dönemde tarım arazilerinin hızlı bir şekilde büyümesi, iş gücü sıkıntısı, ormansızlaşma ve sık sık çıkan sel baskını gibi bazı olumsuz etkilere neden olsa da Japon tarımı emek ve teknolojik sayesinde verimliliği korumayı bildi. Tarım alanları 1450 yılında 946.000 cho'dan 1720'de 2.970.000 choya yükseldi. Cho Japonya'da alan ölçü birimidir ve yaklaşık 1 hektar denktir. Artan verim, nüfus artışının da temelini oluşturdu. 16. yüzyılın başında yaklaşık 12 milyon olan nüfus, 18. yüzyıla gelindiğinde yaklaşık 30 milyona ulaştı. Bu durum ekonominin pazara yönelik gelişmesine imkân sağladı. Bazı tarihçiler bu durumu feodalizm yerine merkezîleşmeye bırakma aşaması olarak görmektedir (Esenbel, 2012, s. 27, 28). Yıllara göre pirinç üretim rakamlarını vermemiz gerekirse, 1600 yılında 19.7 milyon koku, 1700 yılında 30.6 milyon koku ve 1800 yılında 37.6 milyon koku pirinç üretimi olmuştur (Duus, 1998, s. 44). Japonya'daki eğitim seviyesinin gelişmiş olması ve bazı okullarda ziraat, ticaret ve zanaat ile ilgili eğitim verilmesi Japonya'daki ekonomik refahın artmasına ön ayak olmuştu. Edo Dönemindeki eğitim seviyesi dünyada hiçbir ülkede bulunmamaktaydı. Edo Döneminin başlangıcında (17. yüzyıl), köylüler ağırlıklı olarak aile tüketimi için üretim yapmaya odaklandı. Edo dönemi ortalarından itibaren üretkenlik arttı ve

tarımsal fazlalık yarattı. Köylüler pirinçlerini ve diğer ürünlerini genellikle ulusal ve merkezi sisteme uyum sağlayarak pazara satmaya başladılar. Endüstriyel bitkiler arttı ve tarım ticarileşmeye başladı.

2.1.1.2. Ticaret

Samurayların hâkim oldukları sistemde yaşadıkları kale şehirlerinin önemi Edo Döneminde arttı. Kale şehirlerine gelen tüccar ve zanaatkârlar sayesinde şehir nüfusu arttı. Bu şehirler nüfus artışı ile sadece askeri garnizon şehirleri olmaktan çıktı. Böylece bir şehir ekonomisi meydana geldi. Şehir pazarları ortaya çıktı. Bu pazarlardaki ticaret sayesinde tüccar ve çiftçilerin gelirleri artış gösterdi. Daha önce de bahsettiğimiz gonolar ortaya çıktı. Gonolar o kadar önemlidir ki toprak sahipleri, sanayiciler, finansörler ve tüccarların rollerini bir araya getiren tek bir sınıf oluşturmaktaydı. Bu köylüler Japonya'nın kırsalındaki girişimcilik hareketleri ile modern Japonya'ya bir kapı araladı. Bir nevi Tokugawa Japonya'sının orta sınıfı oldu. (Esenbel, 2012, s. 47, 49) (Beasley, 1972, s. 8) (Nakai & McClain, 2012, s. 143) (Smith, 1988, s. 25). Diğer bir yandan gonolar tekstil üretiminde de etkiliydiler. Ayrıca sake (alkol), çay, soya sosu, seramik, demir üretimi gibi küçük atölyeler ile sanayileşmeye adım attı. Özellikle işlenmiş tarım ürünlerini üretmeye odaklanana bir imalat sektörü oluşturmuşlardı. Yerel yönetimlerde zaman zaman üretimi desteklemekteydi (Pratt, 1999, s. 158,159) (Holcombe, 2016, s. 225).

Tüccar sınıfının servetleri ise hemen artmadı. Edo Döneminin barış ortamında idari görevleri üstelen samuraylar ve daimyoların harcamaları tüccarların güçlenmesindeki en önemli etkenlerden biri oldu. Daimyo ve samuraylara borç veren tüccarlar, siyasi ve sosyal pozisyonları itibariyle siyasete etki edemiyorlardı. Ekonomik gücü azalan daimyoların siyasi ve sosyal güçleri tüccarlar ile mücadele etmeye 19. yüzyıla kadar yetti. Tüccarlar ise ekonomik güçlerini kullanacak zemini 19. yüzyılda bulabildi. 17. ve 18. yüzyılda tüccarlar Bakufu ve daimyoların üzerlerindeki baskısını kırmak için loncalar kurmaya başladılar. Böylece fiyat mekanizmalarında ve ekonomide söz sahibi olacakları bir ortam belirdi. Özellikle pirinç piyasasının sürdürülebilmesi için tüccarlar önemli bir konumda idiler ve Bakufu'da onları tedirgin etmek istemiyordu. Bu nedenle Bakufu özellikle Osaka

tüccarlarını daimyolara tercih etmekteydi. 18. yüzyılda loncalar başarıya ulaştılar. Böylece daimyolar ile Tokugawa hanesi iyi ilişkiler kurdular. Pirinç piyasasındaki etkinlikleri sayesinde kendilerini şogunun güvencesi altına aldılar. Ancak tüccarların tarımın ticarileşmesindeki etkinliği çiftçilerin durumunu değiştirmişti. Çiftçiler 18. yüzyıldan itibaren geçinmek için üretim yapmaktan ziyade tüccarlardan satın almayı tercih ettiler. Ayrıca çiftçilerin ipek ve pamuk gibi diğer tarım ürünlerine dönmesi pirinç üretimini azalttı ve Bakufu'nun vergi gelirlerinde istikrarsızlık oluştu. Böylece çiftçiler de ticaret piyasaların etkisi altına girdi ve piyasa dalgalanmalarından etkilenmeye başladı. Tokugawa Bakufu'nun pirinç sistemindeki sıkıntıları nakit kıtlığını ortaya çıkardı. Ülke genelinde toplanan pirinçler Edo ve Osaka pazarlarında satılarak nakde çevrilirdi. Elde edilen nakit para ile samuray ve memur maaşları, saray harcamaları ve ulaşım masraflarını karşılamaktaydılar. Pirinç üretiminin azalması ile nakit para geliri de azaldı ve harcamalar ödenememeye başladı. Bu yüzden Bakufu ve daimyolar tüccarlardan borç alarak giderlerini karşılamaya çalıştılar. Tüccarların hâkim olduğu bir devrin başladığı görülmekteydi (Suzuki, 1989, s. 21, 22, 23) (Holcombe, 2016, s. 225) (Esenbel, 2012, s. 155) (Henshall, 2004, s. 65, 66) (Gordon, 2003, s. 29). Tabii ki sadece tüm ekonomi pirinç piyasasından oluşmamaktaydı. Diğer ekonomik faaliyetler de vergilendirilmişti. Ama halkın temel besin kaynağı pirinçti ve ülkenin coğrafyası pirinç ekimine uygundu. Bazı hanlar diğer üretim sektörlerinde uzmanlaşmışlardı. Ancak Bakufu büyümekte olan diğer sektörleri başarılı bir şekilde vergilendiremedi. Ayrıca daimyoların çiftçileri ve zanaatkârları teşvik etmesini engelleyen Bakufu'nun Osaka'daki tüccar loncalarını desteklemesi sektörel büyümeyi derinden etkiledi. Bu nedenle birlikte daimyolarda Bakufu'ya karşı bir kırgınlık oluştu ve güvenleri sarsıldı. Tokugawa hanesi etkili politikaları ile siyasi bir merkezileşmeye ulaşırsa da ekonomik açıdan feodal yapıyı devam ettirdi. Bu nedenle dengeli ekonomi politikaları izleyemedi. Her han yetkisi dâhilinde vergi topluyor, sanayi teşvik ediyor ve kendi ekonomilerini şekillendirebiliyordu. Ancak şogun daimyoların ekonomik güçlenmesini engellemek isterken, tüccarı güçlendirdi ve onlara borçlandı. Böylece tüccar ve gonolar modern öncesi Japonya'nın burjuva sınıfını oluşturmaktaydı. Bakufu'nun tüccarları desteklemesi samuray sınıfının onurunu zedeledi. Samurayların tüccar ve gonolar arasındaki rekabet toplumda çatışma zemini oluşmaya başladı. 1837 yılında

fakirleşen ve işsiz kalan köylüler Osaka’da ülkedeki tek servet sahibi olan tüccarlara karşı ayaklandı. Bu ayaklanma bir gün sürmüş ancak Bakufu’nun yetersizliğini ortaya çıkarmıştır. Bakufu’nun ekonomi politikaları düzensizleşti. Bazı dönemlerde özel işletmeleri kontrol etmeye çalışıyor, bazı dönemlerde ise serbest bırakıyordu. Bazen karteli dayatıyor, bazen yasaklıyordu. Bakufu’nun tüm müdahalelerine karşın yönetilen sınıfların faaliyetleri sayesinde Japonya’daki barış ve refah ancak 19. yüzyıl kadar sürdürebildi. Kapalı Japon ekonomisinin zor günleri başladı (Suzuki, 1989, s. 27).

2.1.1.3. Ulaşım ve Nakliye

Pirinç merkezli sistemin verimli çalışabilmesi için iyi bir ulaşım ağı oluşturulması gerekmektedir. Bakufu, Tōkaidō, Nakasendō, Kōshū-kaidō, Ōshū-kaidō, Nikkō-kaidō adlarında beş büyük karayolu belirledi ve büyük deniz limanları açtı. Kara taşımacılığı oldukça zor ve pahalıydı. Su taşımacılığı daha çok tercih edildi. Nakliyatlar tüccarlar vasıtasıyla yapıldı. Bakufu ve han yönetimleri tüccarları önemli ölçüde destekledi. Diğer bir yandan ülkede ulaşım ve dağıtım mekanizması ulusal bir vergi sistemi oluşmasını sağladı. Özel hanlar, restoranlar, nakliyatçılar, bagaj taşıyıcıları vb. gerekli hizmet grupları ortaya çıktı. Karayolunun yakınında bulunan çiftlik köyleri, ağır seyahat koşullarında ihtiyacı olanlara at sağlamak zorundaydı. Sankin kotai (daimyoların Edo ile onların hanları arasında iki ayda bir geçişi) yol sisteminin gelişimini teşvik etti. Ancak askeri endişelerden dolayı bakufu, insanların ve malların serbest dolaşımına izin vermedi. Stratejik noktalarda sekisho (pasaport kontrolleri) oluşturuldu. Edo’daki bazı nehirlerin üzerine düşman tehdidine karşı köprü yaptırılmamıştı. Hanların askeri gemi inşa etmeleri ve donanma bulundurmaları yasaktı. Bakufu diğer ticari ürünlerin ve el sanatlarının gelişimine de büyük önem verdi. Edo ve Osaka’daki pazarda pirincin yanında diğer ticari ürünler ve el sanatları da değer kazandı. Bu nedenle Edo ve Osaka arasındaki deniz ulaşımı önemli ölçüde gelişti (Ohno, 2006, s. 30-32) .

2.1.1.4. Sanayi

Japonya'da İngiltere'deki gibi ortaya çıkan bir sanayi söz konusu değildi. Aile işletmelerinin el sanatları ve gıda imalatını yaptığı atölye ve dükkânlar vardı. Ancak bir imalat sanayi olduğunu ileri sürebiliriz. Çay, tütün, mum, çivit, tuz, bıçak, kılıç, çanak, çömlek, ipek, pamuk, soya fasulyesi, kâğıt, tıbbi ve kimyasalların üretimi yapılmaktaydı. Han yönetimleri tarafından destek gören bu üretim yerleri yerel halkın refahını ve Bakufu'nun vergi gelirlerini arttırdı (Nishikawa & Amano, 1989) aktaran (Ohno, 2006, s. 32).

Çivit üretiminde Tokushima bölgesi ön plana çıktı. Tokushima han yönetimi çivit üretimini sürekli destekledi. Takamatsu bölgesinde şeker pancarı ekimleri denendi ve başarılı oldu. Şeker üretiminde önemli fayda sağlayan han yönetimi ticari faaliyetleri artırma yönünde üreticileri teşvik etti. Ancak Bakufu çivit ve şeker üretimine olan teşviklere sıcak bakmıyordu. Osakalı tüccarlarında şeker ve çivit piyasasında yer almalarını istiyordu. Üretici ile tüketici arasındaki aracı olan Osakalı tüccarlar sayesinde Bakufu da vergi gelirlerini artırma peşindeydi. Han yönetimlerinin üreticiyi destek çabaları Bakufu tarafından engellenmekteydi. Diğer yandan Satsuma bölgesinde Batı tekniğinden yararlanılarak silah üretimi yapılmaktaydı. Büyük maden eritme ocakları yapıldı. Böylece top, tüfek ve diğer savaş aletlerini üretmekte ustalaştılar. Ayrıca Ryukyu adları sayesinde Çin ile ticaret yapma imkânı olan Satsuma bölgesi Meiji dönemine kadar ekonomik zorluk yaşamadı. Meiji Restorasyonu'nun mimarları arasında Satsuma'nın önemli bir yeri vardı. Çoşu bölgesi kâğıt ve balmumu, Yonezawa bölgesi vernik ve aspir (yalancı safran), Akita bölgesi ipek ve ipekli dokuma, Hizen bölgesi, seramik ve kömür, Higo bölgesi ise kereste ve ipek üretiminde ustalaşmıştı. Ancak daimyoların büyük çoğunluğu borç içindeydi. Ayrıca Bakufu yönetiminde de pirinç piyasasının sarsılmasından dolayı gelir azalmış ve borçlanma başlamıştı (Ohno, 2006, s. 32, 33).

2.1.2. Japon Ekonomisinde Modernleşme

İmparator Meiji'nin restorasyon faaliyetlerinin başında ekonomik kalkınma çalışmaları gelmekteydi. 1868 yılından sonra geleneksel ekonomik faaliyetlerin

temelinde yer alan tarımın yanına sanayileşme de eklenerek Avrupalı devletleri örnek alan bir ekonomik kalkınma hedeflenmektedir. Meiji hükümetinin ekonomik gelişiminin temelinde Japonya'yı Batılılar ile imzalanan imtiyazlı anlaşmalardan kurtarmak vardı. Eğer Japonya ekonomik gelişimini Avrupa seviyesine taşırsa, eşit ticaret anlaşmaları yapmalarını daha da kolaylaştıracaktı. Hükümet sanayileşmede askeri alanda üretime önem verirken, tarımda da verimliliği arttırmaya yönelik politikalar yürüttü.

2.1.2.1. Tarım

İmparator Meiji 1868 yılında iktidara geldiğinde Japonya bir tarım ülkesiydi. Tokugawa döneminde Japon tarımı büyük gelişim yaşamıştı. Devletin en büyük geliri toprak vergisi idi. Vergi gelirlerinin artması ile tarımsal gelişimin doğru orantılı olduğu düşünülmekteydi. Bu nedenle Meiji hükümeti Tokugawa Dönemi'nden miras kalan tarım faaliyetlerine devam etti. 1881 yılında Tarım ve Ticaret Bakanlığı kuruldu. Batılı ülkelerden öğrenilen modern tarım teknikleri ile tanışan Japonya, yurtdışına ziraat öğrencileri gönderildi. Böylece yeni ziraat tekniklerini Japonya'ya uygulanabilecekti. Hükümet, Avrupa'dan getirilen yabancı uzmanlardan ziraat hakkında tavsiyeler alarak tarımdaki verimliliği arttırmayı hedefledi. Daha verimli bir üretim için yeni bitki ve tohumlar ithal edildi. En önemli atılımlardan biri olan deneysel ziraat merkezleri ve ziraat okulları kuruldu. Yeni metod ve ziraat teknikleri hakkında çiftçilere eğitimler verildi. Devlet desteği ile devam eden üretim istikrarlı bir şekilde büyüdü. Yeni ekilebilir alanların açılması ve yeni tekniklerin uygulanması ile 1885-1889 ve 1910-1914 yılları arası pirinç üretimi %40 arttı. Ancak Japonya'nın en büyük ihracat kaynağını ipek oluşturuyordu. Japon ipeğinin yüksek kalitesi Japonya'nın ekonomik kalkınmasında büyük rol oynadı (Allen, 1964, s. 63) (Hane & Perez, 2009, s. 97, 143) (Hayami & Yamada, 1998, s. 125)

Tarımdaki artan fayda sayesinde Meiji hükümeti toprak vergisi sayesinde dış borçlanmaya gerek duymadı. Ayrıca tarımın ticarileşmesi dış ticaretin geliştirdi. Sanayileşmeye ihtiyaç duyulan sermaye tarımsal ihracatın getirisiydi.

2.1.2.2. Ticaret

1854 yılından itibaren limanların açılması ile toplumsal ve ekonomik değişiklikler görölmeye başladı. Japonya Batı'nın teknolojisi, endüstrisi ve fikirleri ile tanıştı. Ayrıca Batı'nın askeri açıdan ne kadar güçlü olduğu ortaya çıktı. Ekonomik olarak ipek ve çay gibi tarım ürünlerinin Avrupa'ya ihracatı başladı. Ticaretin artması tüccar sınıfını zenginleştirmeye devam etti. Bunlar sonucunda enflasyon artmaya başladı ve en büyük zararı samuraylar ve kent halkı gördü. Yabancılar ile imzalanan anlaşmalarda Japonya'nın dış ticaret tarifelerini belirleme hakkı yoktu. İthalat tarifeleri %5 olarak belirlendi. Japon mahkemeleri yabancı uyruklu suçluları cezalandıramazdı (Ohno, 2006, s. 41, 42). Böylece Japonya Batılılar tarafından kapitülasyonları altında ezilmeye başladı. Meiji ile birlikte tarımsal üretimin gelişmesi ile hükmet gelirlerinin yükselmesi doğru orantılıydı. Tarımdan elde edilen fayda modernleşmenin diğer alanlarına aktararak değerlendirildi. Japonya'nın toplam ihracatının %43'ü ipekten sağlanmaktaydı. Böylece ödemeler dengesi rahatladı. Tarımsal ihracat, endüstriyel makineler ve hammaddeleri ithal etmesine yardımcı oldu. Çiftçi gelirlerinin artması ile Meiji hükûmetine karşı ilk on yılda oluşan hoşnutsuzluk ortadan kalktığı görüldü. Tarım sürekli büyüdü ve ticarileşti. Modern girişimcilik örneklerinden gonolar -büyük toprak sahipleri- arazilerini kiralayarak finansal alanına yönelmesi çok önemlidir. Tokugawa Döneminde de önemli rol oynayan gonolar modern Japonya'nın sanayicileri, finansörleri ve tüccarları olacaklardı. Birçok köylü bu sayede işsizlik sorunu yaşamadı. Ancak zamanla kiracı çiftçilerin büyük şehirlere göç etmesi ile Japonya'da kent nüfusu artmaya başladı. Kiracı çiftçiler sanayide ucuz işgücü olarak istihdam edildiler. Avrupa'da gerçekleşen demokratik uyanış Japonya'da gerçekleşmedi (Pratt, 1999, s. 2-6) (Fairbank, Reischauer, & Craig, 1965, s. 249) (Plaza, 1998, s. 91).

2.1.2.3. Sanayi

Japonya'nın sanayileşme hedefi yeni sorunları beraberinde getirdi. Meiji hükümetinin Avrupa'nın sanayi gücüne ulaşması için vasıflı işçi, ileri teknoloji ve sermaye birikimi gibi üç temel ekonomik eleman gerekmektedir. Meiji ile birlikte metrik ağırlık ve ölçü birimleri kabul edildi. Batı takvim sistemine geçildi. Meiji

hükümetinde sanayileşmede öncü isim Okubo Toshimichi idi. Sanayileşmenin sloganı zengin ülke güçlü ordu (fukoku kyohei -富国強兵) idi, bu nedenle hızla sanayileşmek ve askeri modernleşmeyi gerçekleştirmek gerekiyordu. Tokugawa Döneminde Batı bilimiyle tanışan Japonya, teknolojik çalışmalara kısa zamanda ayak uydurdu. Teknik becerinin geliştirilmesi için hükümet iki plan üzerinde durdu. Öncelikle yabancı uzmanlar getirilerek Japon teknisyenler yetiştirilmeye çalışıldı. İkinci plan ise eğitim alanındaydı ki Japon ekonomik gelişimde en büyük etkiyi eğitim gerçekleştirmişti. Eğitilen teknisyenler ve vasıflı işçiler zamanla yabancı uzmanların yeri aldılar. Ayrıca mamul madde üretiminde iş bölümü, uzmanlaşmaya, finansal sistem ve dış ticarete büyük önem verilmeye başlandı. Böylece Japonya modern ekonomik kuralları kısa sürede uygulamaya başladı (Ohno, 2006, s. 43, 44) (Norman, 1940, s. 104) (Suzuki, 1989, s. 39, 40).

Restorasyon hareketlerinin başında Japonya sermaye sorunu ile karşılaştı. Tokugawa Döneminin zenginleri sanayiye finanse etmeye sıcak bakmıyorlardı. Bankacılık, tefecilik ve emlakçılık onlar için daha risksiz bir yatırımdı. Bu durum genellikle Japon toplumun anlayışı ile bağlantılıydı. Yüzyıllar boyunca Konfüçyüs öğretileri altında tüccarlar toplumun en düşük tabakasını oluşturmaktaydı. Meiji ile birlikte tüccarların geleneğe aykırı bir şekilde yükselişe geçmesi tedirginlik yaratmıştı. Hükümet geleneksel anlayışı yıkmaya çalışarak Japonya'nın uluslararası ticarete girmesi için büyük çaba sarf etti. İmparator Meiji'nin ilk on yılı her alanda olduğu gibi ekonomi alanında da zor geçti. Ülkede yaşanan siyasi olaylar ekonomi alanını da büyük ölçüde etkiledi (Holcombe, 2016, s. 263). 1876'daki samuray maaşlarının yükü ve 1877 Satsuma İsyanı'nın bastırma maliyetleri ekonomik atılımların yapılmasını engelledi. 1870'lerde kurulmaya başlayan modern işletmeler ve fabrikalar riskli görülmekteydi. Yüzyıllar boyunca ticarete uzak kalmış Japon toplumu için "nasıl yönetilecek?" sorusu ön plandaydı. Ayrıca ilk on yılda Japonya'nın modern teknik bilgeye ulaştığını söyleyemeyiz. Bu durumda bilgi ve teknik eksiği olan tabandan bir endüstriyel uyanış beklenemezdi. İlk büyük atılımlar devlet eliyle yapıldı. Toprak vergisi ve iktidardan korkan eski tüccarların kredileri devlet gelirlerinin büyük bir kısmını oluşturmaktaydı. Meiji Hükümetin önceliği ülkeyi dış tehditlere karşı korumasıydı. Hükümetin ilk endüstriyel faaliyetleri askeri sanayi üzerineydi. Bu nedenle askeri teçhizat, cephane ve savaş gemisi yapımına

odaklanan bir stratejik askeri endüstri geliştirdi. Hükümet diğer yandan tüketici mallarını üretmeye başladı. İpek sarma tesisleri, cam ve kimyasal üretim tesisleri, çimento fabrikaları, pamuk iplik fabrikaları ve şeker fabrikaları kuruldu. Kurulan iplik ve şeker fabrikaları Japon çiftçisinden destek alarak kurulmuştu. İpek ve pamuk Japonya'nın sanayileşmesi için önemli hammaddelerden olmuşlardı. Avrupa'da tekstil makineleri getirildi ve İpekli ve pamuklu dokuma ülkede yaygınlaşmaya başladı. Devlet sanayileşmenin yapı taşı olan demiryollarının yapısına başladı ve ilk demiryolu hattı Tokyo-Yokohama 1872 yılında açıldı. Demiryollarının ülkeye yayılması sanayinin itici güçlerin olacaktır ki Japon tarımının ticarileşmesi bu süreçle yükselişe geçti. Eski daimiyolar ve tüccarların geleneksel algılarını kırmayı başaran hükümet, servetlerini yeni işletmelere yatırımlarını büyük oranda sağladı. Toprak reformuyla desteklenen tarım, uzmanlaşma ve ticarileşme sonucunda elde edilen gelir Japon Sanayisini sağlamlaştırdı. Hükümet politikaları da işletmeleri devlet eliyle yönetmekten vazgeçip, özel sektörü destekleyen ve denetleyen konumuna evirildi. Devlet 1880'lerde demiryolları, telgraf hatları, tersaneler, silah imalatı ve cephanelik gibi askeri-stratejik endüstrilerin kontrol ve mülkiyetini elinde bulundurmaya devam ederken, Meiji hükümeti diğer sanayileri birkaç güvenilir özel şirkete çok düşük fiyatlarla satmaya başladı. Mitsubishi şirketi Tosa'da kuruldu. Hükümet tarafından desteklenen ilk şirketlerdendi. Böylece bir tersaneye sahip oldu ve hükümetten birçok gemi satın aldı. Mitsui şirketine Tomioka ipek fabrikası satıldı. (Sumikawa, 1999, s. 8, 10) (Holcombe, 2016, s. 264,265) (Fairbank, Reischauer, & Craig, 1965, s. 248, 249).

Meiji Hükümeti ilk on yılın ardından kurumsal ve idari yapıyı kurmaya devam etti. Yen merkezli para sistemi benimsendi. Uluslararası ticaretin gelişmesinde modern bir banka sistemine ihtiyacı vardı. Büyük ölçüde Amerikan sisteminden etkilenecek ilk Japon Bankası 1881-82 yılında kuruldu (Holcombe, 2016, s. 263). Ardından Yokohama Specie Bank kuruldu. Zamanla birçok banka kuruldu. Çiftçileri ve sanayicileri finanse etmekteydiler (Sumikawa, 1999, s. 9, 10). Ayrıca devlet özel şirketlere sübvansiyonlar ve teknolojik desteklerde bulundu. 1880'lerden sonra özel şirketlerin hızla büyüdüğü görüldü. Bu şirketler modern Japonya'nın Avrupa ekonomileri ile mücadele edebilmesine ön ayak oldu. Bu özel şirketlere "zaibatsu" denmekteydi. En ünlü zaibatsular Mitsui, Mitsubishi, Sumitomo ve Yasuda gibi

Japon ekonomisinde motor görevi gören şirketlerdi. Bunlarında dışında Nissan, Asano, Furukawa, Okura, Nakajima, Nomura, Shikabawa, Matsushita (Panasonic), Riken ve Nichitsu (Chisso) gibi şirketler yer almaktaydı. Zaibatsuların demokratik olmayan Meiji hükümeti ile ilişkisi aşırı milletçilik çağında hükümetin emirleri doğrultusunda gelişti. Meiji Japonya'sı imalattan sigortacılığa kadar çok çeşitli ekonomik faaliyette aktifti. Piyasada serbest rekabet sağlanmaya çalışıldı (Ohno, 2006, s. 45-47) (Holcombe, 2016, s. 264, 265).

Sonuç olarak, sanayileşme Meiji Japonya'sının modern devlet statüsüne ulaşmasında ve reformların başarılı olmasında en büyük etkenlerden biriydi. Japon Sanayisinin hızla gelişmesi ile hükümete aşırı güç birikmesi yaşandı ve ülke demokratik olmayan yapının hâkimiyetini daha da sağlamlaştırdı. Ülke içindeki muhalefet azaldı. Hükümet Avrupalı devletler gibi sömürge arayışına girdi. Japonya iç ve dış ticaretin sanayileşme ile birlikte arması ile Batılıların baskısı kırıldı. Japonya sömürülecek bir ülke olmaktan çıktı, ittifak yapılacak bir güç oldu. Bu durumun gerçekleşmesinde tekstil ve ipek ihracatı başta gelmekteydi. Hükümet dış ticareti kontrol altına aldı ve katma değerli mallar üreterek ithalatın etkisini azalttı. Modernleşme sürecinden artan sanayi tarım sektörüne zarar verdi. Köy toplumu kendine yeten bir gruptu. Ancak modern çağda istenen bu değildi. Ticari fayda ve uzmanlaşma hedeflenmeliydi. Böylece malların, sermayenin ve emeğin dönüşümü ortaya çıktı ve Japon toplumu sarsıldı. Köylüler ucuz emek olarak endüstride yerini almaya başladı. Ülke genelinde, halkın ekonomik durumu iyileşti ve yaşam standardı arttı. Hükümetin yeri halkın gözünde değerlendirildi. Konfüçyüs toplum yapısının çözülmesi ile tüm eski toplumsal sınıflar arasında geçirgenlik meydana geldi. Geleneksel yapının en düşük grubu olan tüccarlar modern toplumun arananları oldular ve Modern Japonya'yı yükselten kişiler oldular. Hükümete olan güvenin artması ve hükümet politikalarının aşırı milliyetçiliği destekleyen davranışları Japon halkının milliyetçi ruhunu yeniden ortaya çıkardı. Askeri alandaki sanayileşme ilk aşamada Batılıları Japonya'dan uzak tuttu. Bu durum Japonya'nın daha esnek hareket etmesine neden oldu. Ekonomik güçlenmesini askeri alana odaklayan Japonya, Uzakdoğu'da sömürgeler elde etme yarışına girdi. Önce Çin'i, sonra Rusya'yı yenerek Asya Kıtası'nda yayılma imkânı buldu ve Japon milliyetçiliği gelen zafer haberleri ile yükselişini sürdürdü.

2.2. OSMANLI İKTİSADİ MODERNLEŞMESİ

2.2.1. Klasik Dönem Osmanlı İktisadı

Osmanlı Devleti Fatih Sultan Mehmet, Yavuz Sultan Selim ve Kanuni Sultan Süleyman gibi büyük padişah sayesinde siyasi gücün yanında ekonomik gücü de eline geçirdi. Kendinde önceki devletlerden miras kalan ve Osmanlı iktisat sistemi oluştu ve İslam dinine bağlı bir iktisat anlayışı meydana gelmişti. Toprak sistemi, esnaf teşkilatları, iktisadi anlayışı Osmanlı siyasi, askeri, sosyal ve iktisadi olarak bütünleştirmişti. Zamanla klasik iktisat sistemi zarar gördü. Ayrıca dünyada gelişen olaylar karşısında kayıtsız kalan Osmanlı Devleti iktisadi gücünü kaybetti.

2.2.1.1. Toprak Sistemi

Osmanlı Devleti bir tarım ülkesiydi. Tüm yerleşik tarıma dayalı toplumlarda egemen sınıf ve ordu tarıma göre şekillenmektedir. Egemen sınıf çiftinin ürettiği tarımsal fazlayı nasıl ele geçirecekti ve nasıl ordu kuracaktı. Osmanlı Devleti gibi önceki devletlerde bunun cevabını aramış ve tarihsel süreçte sürekli gelişen bir tımar sistemi ortaya çıkmıştı. Bu nedenle tımar sistemi Osmanlılara has bir sistem değildi. Tımar sisteminin tarihsel kökleri İran toprak sisteminde, Selçuklu ikta sisteminde ve Doğu Roma'nın pronoiasında bulunmaktaydı. Bu yapı Asya tipi üretim tarzıdır (Pamuk, 2015, s. 41) (Ortaylı, 2012, s. 124, 125) (Acun, 2002, s. 899, 900). Tımar sistemi Rumeli'de Anadolu'ya oranla daha rahat kuruldu. Osmanlı Devleti'nin kuruluş ve yükseliş döneminde Anadolu'da özel mülkiyet hâkimdi ve merkezi yönetim Anadolu'da hâkim güç haline gelince tımar sistemi kurulabilmiştir. Tımar sistemi fetih politikası ile birlikte hareket etmekteydi. Bu nedenle her fetihden sonra tımar sistemi kurulur. Vergi geliri sağlanır ve bu gelir ile tımarlı sipahiler yetiştirilirdi. Savaşlarda başarı gösteren beylere tımar arazileri verilmektedir. Tımar sistemi ile Osmanlı Ordusu'nun temel gücünü oluşturmuştu. Ancak tımar sisteminin askeri bir sistem olarak görmemek gerekir. Tımar sistemi özel mülkiyeti engelleyen ve küçük aile işletmelerinin devlet yönetiminde üretim yaptığı bir sistemdi (Pamuk, 2015, s. 41, 42) (Acun, 2002, s. 905, 906). Osmanlı Devleti merkezden yönetilen bir devleti ve tımar sistemi bir feodal yapının ortaya çıkmasını engellemekteydi. Ancak

birçok tarihçi (özellikle Marksist) tımarı Avrupa ve Japonya'daki gibi bir feodalizm olduğunu düşünmekte ve çalışmalarını bu yönde yapmaktadırlar. Tımarları yöneten beyler yerel siyasi güç değildi, açıkçası bir kolluk kuvveti gibi iş görmekteydiler. Bu neden Asya tipi üretim tarzı olarak adlandırılarak Avrupa ve Japonya'dan ayrı tutulmaktadır (Acun, 2002, s. 901). Bu nedenle toprak mülkiyetine bağlı aristokrasi ortaya çıkmamış ve feodalite görülmemiştir. Liyakate dayalı meritokratik yönetimden söz edilmektedir (Acun, 2002, s. 906) (Howard, 1987, s. 15). 16. yüzyılın sonlarından itibaren başlayan 17. yüzyılda da devam eden Celali İsyanları tımar sistemine büyük darbe vurdu. Anadolu coğrafyası isyancılar ile Osmanlı ordusu arasında savaş alanına döndü. Anadolu'da siyasi boşluğun ortaya çıktığı bu yıllarda birçok insan tımar sahibi oldu. Tımarlı sipahiler yetiştirilemedi ve savaşlara katılamaz hale gelindi. Devlet tımarları kendi bürokratlarına dağıtarak tımar sisteminin amacı sona ermeye başladı. Halk üretim yapacak ortamı bulamadı. İktisadi hayatın bozulması Osmanlı'nın siyasi ve askeri gerilemesini hızlandırdı. Osmanlı hazinesi boşalmaya başladı (Acun, 2002, s. 907) (Ortaylı, Kasım 2015, s. 14, 15). Tımarlar babadan oğula geçmeye başladı. Ayanlar türemeye başladı. İzmir ve çevresinde Karaosmanoğulları, Trabzon'da Tuzcuoğulları, Arnavutluk'ta Tepedelenliler gibi yerel beyler oluştu. Yerel merkez karşında güç kazanmaya başladı. Osmanlı kadim adalet anlayışına bozulmaya başladı (Ortaylı, 2012, s. 155) (Ortaylı, 2014, s. 41).

2.2.1.2. Esnaf Teşkilatları

Osmanlı esnaf ve zanaatkârlarının örgütlendiği loncalar Osmanlı iktisadına şekil veren meslek örgütleriydi. Loncalar Anadolu'nun Moğol İstilasından sonra toplumsal dayanışma ahilik teşkilatının sonucu olarak oluştu. Ahilik teşkilatı toplumun bütün fert ve kurumları arasında iyi münasebetler kurarak herkesin huzur içinde yaşamasını sağlamak amacıyla ortaya çıkmış dayanışma topluluklarıdır. Toplumda farklı statülerin olmasını normal karşılayan Ahilik, güçlü ile güçsüz arasındaki rekabete izin vermez ve bir kimsenin haksız kazanç sağlamasına şiddetle karşıdır (Bayram, 2012, s. 85). Anadolu'da siyasi birliğin olmadığı yıllarda loncalar kentlerin siyasi odakları oldular. Ancak Osmanlıların Anadolu'da hâkim güç olmaya başlaması ile loncalar siyasi etkilerini kaybettiler ve iktisadi pozisyonlarına geri

döndüler. Tarım ağırlıklı üretime sahip olan Osmanlı Devleti, loncalar adı altında kentlerde zanaat ve ticaret ile ilgilenen küçük bir endüstriye de hâkimdi. Bu tür üretim faaliyetleriyle Klasik Dönemi'nde Osmanlı Devleti iktisadi açıdan güçlü bir ülkeydi (Şen, 2002a, s. 19). Osmanlıların ekonomik gücü arttıkça kentler büyüdü ve loncaların sayıları da arttı. Kentler büyüdükçe işbölümü ve uzmanlaşma ortaya çıktı. Ayrıca loncalardaki usta-çırak ilişkisi temel özelliklerinden biriydi. Çıraklar aldıkları pratik eğitim ile kalfa ve usta oluyorlardı. Ancak loncalarında bir yönetim ve hukuk anlayışı vardı. Çırakların aldıkları terfide lonca yönetim kurulunun onay vermesi gerekiyordu. Loncaların yönetim ve hukuk anlayışı olduğunu söylemiştik. Bu anlayış özellikle üretimi denetleme üzerineydi. Loncalar kendi üretimlerini denetlemekteydi. Lonca içi rekabeti sınırlandırmaya çalışmaktaydılar. Ayrıca lonca dışında gelişen bir üretimleri engellemeye çabalarlar. Bunun gibi lonca kuralları gedik usulünü meydana getirdi. Gedik usulüne göre işyeri, tezgâh ve dükkân sayılarını sınırlandırmaktadır. Dükkân açmak loncadan verilen izne bağlıdır. Lonca içi rekabet düzenlemek için üretilen malların özelliklerini belirlemekteydi. Bu kuralları devlet adına kadı denetlemekteydi (Pamuk, 2015, s. 58,59) (Genç, 1999, s. 2). Loncalar üretimi şekillendirmiş ve geliştirmektedir. 15. ve 16. yüzyılda dericilik ve dokumacılık, Osmanlı Devleti'nin en gelişmiş endüstriyel sektörleri halindeydi. Bu durum 18. yüzyılda da devam etmiş ve Avrupa'nın etkisi gözükmemiştir. Tarım ve hayvancılığın temel sermaye olduğu Osmanlı'da bu iki sektörün güçlenmesi olasıdır (Akdağ, 2014, s. 514, 515) (Pamuk, 2015, s. 160). Loncalar hammaddeye ulaşım konusunda tüccarlara bağımlıydı. Ancak Osmanlı ülkesi ulaşım açısından yetersizdir ve 16. yüzyılın sonundan itibaren tüccarların güvenlikleri tehlikeye girmeye başladı. Bu tür risklere karşı -bir nevi sigortacılık olarak görülebilir- dayanışma sandıkları kurulmuştu. Tüccarlarında güvenliklerini sağlamaya çalışmışlardır (Şen, 2002b, s. Parg 25.). 18. yüzyıla gelindiğinde tüm Osmanlı iktisadi sisteminde olduğunu gibi lonca sisteminde sıkıntı içinde girdi. Avrupa'da gelişen yeni üretim teknikleri loncaların varlıklarını tehdit edecek düzeye 19. yüzyılda ulaştı. 1838 Baltalimanı Anlaşması ile Osmanlı Devleti'nin tüm iktisadi işlevi çökmeye başladı. Osmanlı Devleti'nin iktisadi olarak Avrupa'ya yönelmesi ile loncalar dışlandı. Çünkü sermaye birikimine olanak sağlamayan loncalar, sanayileşmeye çalışan Osmanlı Devletini önünde engel oluyordu (Pamuk, 2014, s. 61).

2.2.1.3. İktisadi Anlayış

Loncaların bu davranışı iktisat anlayışından kaynaklanmaktadır. Tüm Osmanlı'nın iktisadi Avrupa tarzı bir iktisadi anlayışa sahip olmadığı için merkantilist ve kapitalist bir dönüşüm gerçekleştiremedi. Osmanlı ekonomisinde kapitalist bir mantık hâkim değildir. Osmanlı ekonomiyi bir ihtiyaç olarak değerlendirmiş ve medeniyet sisteminin buna göre şekillendirmişti. Osmanlı ekonomiyi halkın refahını sağlamak için araç olarak görmekteydi (Karal, 1988b, s. 191). Uygulanan politikalar tüm sektörlerin birbirlerine zarar vermeden hareket etmelerini sağlamaktı. Ayrıca Osmanlı ekonomi büyüme odaklı çalışmamaktaydı. Çünkü İslam düşüncesine göre hareket eden devlet, dünyayı sonu olan bir yer olarak bakmaktaydı. Halk padişahlara Allah'ın emaneti anlayışı hâkimi olduğu için tüketiciye odaklı bir ekonomik anlayış gelişmiştir. Osmanlı Devleti'nin bu davranışını modern dünyaya uyarlıysak sosyal devlet anlayışını hâkim olduğunu görebiliriz. Osmanlı ekonomisini anlamamız için Mehmet Genç'ten yararlanmamız gerekmektedir. Mehmet Genç Osmanlı ekonomisinin temel unsurlarını iaşecilik, gelenekçilik ve fiskalizm adı altına üç başlıkta toplamaktadır (Genç, 2012a, s. 177). Osmanlı iktisadi anlayışının tüketici temelli olduğunu söylemiştik. İaşecilik ilkesi de halkın refahı sürdürülebilir seviyede tutmaya çalışmaktı. Bu nedenle kaliteli ve ucuz üretime önem verilmektedir. Osmanlı'da dış ticarete yönelik üretim yapılmamaktadır. Ülke içi tüketim ihtiyacı karşılandıktan sonra özel izinler ile ihracat yapılabilmektedir. Ancak ithalat olumlu karşılanmaktadır. Çünkü ülkede daha az üretilen ürünlerin dışarıdan temini ile halkın refahı daha rahat sağlanacaktır (Demir, 2016, s. 208) (Genç, 1999, s. 2). İaşecilik politikası günümüz korumacı dış ticaret anlayışına ters düşmektedir. Bu nedenle Avrupalılara kapitülasyonlar verilmiş, ancak Avrupa'nın sanayileşmesi ucuz mallarını Osmanlı topraklarında rahatça ticaret yapabilmişlerdi. Zamanla Osmanlı kendi mallarını pahalıya imal ederek, ülke içindeki pazarı da Avrupalılara kaptırmıştı. Böylece Osmanlı üretimi çökmeye başladı. Gelenekçilik anlayışı Osmanlı'nın kontrol mekanizması diyebiliriz. Buna en iyi örnek, lonca teşkilatlarının koruma politikalarıydı (Genç, 2012b, s. 64, 65, 228). Namık Sinan Turan'ın (2010, s. 173, 174) Ahi Evren'den aktardığına göre "*Tanrı insanları yemek, içmek, evlenmek, mesken edinmek gibi çok şeylere muhtaç olarak*

yaratmıştır. Hiç kimse tek başına bu ihtiyaçları karşılayamaz. Durum böyle olunca demircilik, marangozluk gibi çeşitli meslekleri yürütmek için çok insan gerekli olduğu gibi demircilik, marangozluk ve diğer bütün meslekler ve sanatlarda bir takım alet ve edevatla yapılabileceği için bu alet ve edevatı tedarik için de ayrıca çok sayıda insana ihtiyaç vardır. Bu bakımdan insan için gerekli olan bütün sanat kollarının yaşatılması ve bu işe yeterli miktarda insan yönlendirmek lüzumludur.”

Bu sözden anlaşıldığı gibi gelenekçilik ilkesi mevcut iktisadi sistemi korumak ister ve ziraat, zanaat ve ticaretteki değişimleri geçersiz kılmaya çalışmaktadır. Üretimde ve tüketimdeki dengeleri klasik düzene göre yeniden düzenlenmesi gerekir. Bu yüzden Osmanlı Avrupa’daki gelişmelere karşı kayıtsız kaldılar.

19. yüzyıla kadar mevcut iktisadi sistemi korudular, ancak Avrupa ile Osmanlı arasındaki iktisadi fark açıldı. Diğer yandan fiskalizm ilkesi Osmanlı Devleti hazine gelirlerini korumaya önem verdi ve arttırmak istedi. 17. yüzyılın ortasına kadar Osmanlı hazine doluydu. Devlet hazinesi, savaşların kazanılması ile dolmaktaydı. Hazine Osmanlı kapıkulu askerini kontrol eden bir unsurdu. Ancak Osmanlı’nın savaşlarda yenilmesi hazine gelirlerini düşürdü. Maaş alamayan kapıkulu askerlerinin sürekli ayaklanmaları ile Osmanlı Ordusunun temelleri sarsıldı. 18. yüzyıl’dan itibaren savaşlar Osmanlı ekonomisini çökertti (Genç, 1999, s. 2, 3). Osmanlı 19. yüzyıla kadar sistemli ekonomik tedbirler alınmamıştı. Ardından 17. yüzyıldan itibaren tımar sisteminin bozulmasını, vergi gelirlerinin düşüşü takip etti. Avrupa’da gelişen yeni ekonomik düzene kayıtsız kalındı. 18. yüzyılda İngiltere’de meydana gelen Sanayi devrimi ile ekonomi de fabrika ve makine odaklı bir üretim ağı oluşturdu. Osmanlı İmparatorluğu gibi el tezgâhlarında üretim yapan bir ülke için bu durum yıkıcı oldu. Çünkü Osmanlı İmparatorluğu Kanuni devrinden beri Avrupalılara kapitülasyonlar ile kapılarını açtı. 1569’da Fransa kapitülasyon hakkı tanıdı. 1580’de İngiltere ve 1612’de Hollanda imtiyazlardan yararlanmaya başladılar (İnalçık, 2006, s. 86). Bu serüvenin sonucunda 19. yüzyılda makine ile üretilen, ucuz yabancı mallar kol gücü ile üretilen pahalı yerli mallar karşında güçlendi ve piyasayı ele geçirecekti.

Öncelikle Osmanlı Devleti’nin ekonomik çöküş savaşlar ile başladığını söylemiştik. Osmanlı askeri tekniği 15. ve 16. yüzyılda doruk noktasına ulaştı. Bu

devirlerde yapılan savaşlar ve ele geçirilen ganimetler sistemin devamını sağladı. Ancak Avrupa'da gelişen yeni askeri teknik ve ateşli silahları geliştirmesi 17. yüzyılda kendisini gösterdi. Savaşlar uzun sürmeye başladı. Açıkçası Osmanlı ordusu ateşli silahları Avrupa'dan daha önce ve daha etkili kullanmasına rağmen geliştiremedi. İkinci Viyana Kuşatmasında alınan yenilgi askeri olarak çöküşün başlangıcı olsa da ekonomik çöküşünde habercisiydi. Osmanlı büyük topraklar kaybetmeye başladı. Ganimet ve vergi gelirleri düştü. 18. ve 19. yüzyılda devam eden yenilgiler sonucunda savaş tazminatları ödemeye mecbur kaldı. Fransız İhtilali'nin etkisi ile Balkan halkları ayaklanmaya başladı. Sırp lar özerklik için başlattıkları isyanları, Yunanların bağımsızlık isyanları ile devam etti. Ardından Kavalalı Mehmet Ali Paşa gibi devlet görevlilerinin isyanları da Osmanlı'nın üretim gücünü oldukça düşürdü (Karal, 1988b, s. 213, 214) (Ortaylı, 2017, s. 113,114) (İnalçık, 2016, s. 13).

İkinci bir neden ise Avrupa'daki gelişmelerdi. Açıkçası Osmanlı tüm alanda gerilemesinin temel nedeni Avrupa'nın gelişmesi idi. Osmanlıların İpek ve Baharat yollarını ele geçirmesi ile Avrupa ticaretine de yön verebilmekteydi. Ancak Avrupalılar Akdeniz ticaretinden ümitlerini keserek yeni arayışlara başladılar. Portekiz ve İspanya'nın öncülüğünde yeni ticaret yolları, yeni kıtalar keşfedildi ve Avrupalılar yeni kıtaları paylaşma yarışına giriştiler. Keşifler Avrupalılara zenginlik getirdi. Eski ticaret yollarının önemini kaybetmesi en çok Osmanlı Devletine olumsuz yansıdı. Osmanlı devletinin ticaret yollarına yararlanamaması şaşırtıcı değildir. Çünkü Osmanlı Devleti ihracatı önemsemektedir. Bu nedenle Akdeniz ticareti yok olurken Osmanlı Devleti ticareti arttırmak için sürekli kapitülasyonlar verdi (Mantran, 1995, s. 8, 9). Başta İngiltere olmak üzere Avrupa zenginliklerini ekonomik gelişimlerinde kullandılar. 18. yüzyılda İngiltere'de buhar gücünün kullanımı ile Sanayi Devrimi gerçekleşti. Bu tarihten sonra Avrupalılar daha ucuz üretim yapabiliyordu. Ancak hammadde ihtiyaçları ortaya çıktı ve dünya Avrupalılar tarafından paylaşılmaya çalışıldı. Osmanlı devleti ile Avrupa arasındaki fark açılmaya başladı. Kol gücü yerine makine, tezgâh ve tek işçi yerine fabrika ve iş bölümü, ısmarlama mal yerine ortada olmayan müşteriler için mal üretme, iç pazar yerine dış pazar, küçük sermaye yerine büyük sermaye geçti. Açıkçası kapitalizm başlamış oldu (Pamuk, 2014, s. 84) (Karal, 1988b, s. 215,216).

Osmanlı Devleti'ne giren ucuz Avrupa malları girmeye başladı. Avrupalıların ellerindeki kapitülasyonlar sayesinde Osmanlı üretimini alt üst etti. Osmanlı ekonomik anlayışında ithalat olumlu gözle bakılmaktaydı. Çünkü Osmanlı'da üretim azalsa bile halkın refahını ithalat ile yeniden sağlanabilirdi. Osmanlı Devleti yabancılardan oldukça az gümrük vergileri alarak ticareti arttırmaya çalıştı. Ama Osmanlı kendi tüccar sınıfını kaybetmesine neden oldu (Karal, 1988b, s. 216, 217) (Demir, 2016, s. 219). Enver Ziya Karal'ın (1988b, s. 215,216) da belirttiği gibi Sanayi Devrimi'nin etkilerinden kurtulmak için tek çıkar yüksek gümrük vergileri almak ve kendi yerel sanayisinin ezilmesini önlemektir. Bunun devamında yerel sanayileri Avrupa tekniği ile donatarak modern sanayiye teşvik etmesi gerekmektedir. Ancak kapitülasyonlar buna engeldi. 1838 yılında Baltalimanı Ticaret Antlaşması ile İngiltere Osmanlı Devleti üzerinde yeni kapitülasyonlar elde etti. Yerli tüccarlar yabancılar ile rekabet edemez duruma geldi. Gayrimüslim tebaadan olan tüccar İngiliz, Fransız ve Ruslara tabi olarak kapitülasyonlardan yararlanmak istediler (Mantran, 1995, s. 75). Açıkçası yerli tüccarların önemli bir kısmını bu grup oluşturmaktaydı. Türk ve Müslüman tüccarlar ise uluslararası ticaret bilgisine hâkim değildi. Ayrıca yabancı dil bilmemeleri de olumsuz etkilemektedir. Osmanlı Devletinde modern ekonomi anlayışına sahip devlet adamları yoktu. Bu durumda ekonomik alanda yapılan reformların nasıl sonuç vereceği de belli değildi. Avrupalılardan borç para alınarak reformlar finanse edilmeye çalışıldı. Reformların başarısızlığı borçların büyümesine neden oldu.

2.2.2. Osmanlı Modern Dönem İktisadı

2.2.2.1. Tarım

Osmanlı Devleti bir tarım ülkesiydi. Tarım için bereketli topraklara sahipti. En büyük mülkiyet sahibi devletti. Türk ekonomisi temel olarak tahıl, deri, yün, pamuk, zeytinyağı ve pirinç üretimine bağlıydı. Üretimin büyük bir bölümü İstanbul olmak üzere, büyük şehirlerin ihtiyaçları için kullanılmaktaydı. Üretimi tarımsal gelişim gösterememiş ve iklim koşullarından etkilendiği için düzenli üretim söz konusu değildi. Bunun bir diğer nedeni de tımar sistemi idi (Mantran, 1995, s. 149).

Köylükler devletin kiracısı durumundaydı. Araziler tımar ve zeamet şeklinde ayrılmıştı. Kanunlara göre arazi satmak, hibe etmek ve mirasçılara geçirmek yasaktı. Köylü istediği ürünü ekme özgürlüğü yoktu. 3 yıl arka arkaya işlemeyen tarlalar köylülerin elinden alınırdı. 17. yüzyıldan itibaren tımar ve zeamet sisteminde bozulma oldu. Tımarlar rüşvet karşılığı dağıtmaya başladı. Devlet ve köylü arasında birçok aracı grup çıktı. 18. yüzyıl ile birlikte devlet otoritesi taşra zayıfladı. Taşrada söz sahibi olan ayanlar ortaya çıktı. Valiler ve kadılar usulsüz yollar ile mevki ve makam elde ettiler. Bu doğrultuda rüşvete başvurdular ve rüşvet zamanla normalleşti. Aşiretler taşrada güçlendiler ve köylülere eziyet etmeye başladılar. Köylüleri angarya işlere zorladılar. Anadolu'da ulaşım zorlukları, büyük ölçüde yolların yokluğu üretimi ve ticareti etkilemekteydi (Karal, 1988b, s. 218,220). Öncelikle Osmanlı Devleti Avrupa tarzı bir modernleşme hareketine girişecekse ülkenin her yerine ulaşabilmelidir.

1826 yılında Osmanlı-Türk Modernleşmesinin en önemli olayı meydana geldi. Yeniçeri ocağı ile birlikte sipahi teşkilatı da kaldırıldı (Imbert, 1909, s. 124). Böylece tımar sistemi de sona erdi. Eski tımar arazileri devletin olmaya devam etti. II. Mahmut döneminde iktisadi ilk kurumsal hareketler görülmeye başlandı. 1838 yılında Hariciye Nezareti'ne bağlı Ziraat ve Sanayi Meclisi kuruldu. Meclis ülkenin doğal kaynakların ve uygun tarımsal ürünlerin tespit edilmesi ile tarımsal kalkınmanın ve gelişme için tedbirlerin ne olması gerektiğini açıklamakla görevlendirildi. Ziraat ve Sanayi Meclisi bir süre sonra Meclis-i Umur-i Nafia adını aldı. Ticaret Nezareti'nin kurulması ile buraya bağlandı. Tanzimat Fermanından sonra halkın refahı önemsenmeye başlamıştı. Refahı getirecek en önemli aracın tarım olduğunun farkına varan devlet adamları, 1843 yılında Ziraat Meclisi'ni kurdu. Bu meclis Maliye Nezaretine bağlandı. Meclisin temel görevleri tarımsal üretimin arttırılması, dış ticaret dengesinin sağlanması, halkın gelir ve refah düzeyinin yükseltilmesi konularında inceleme ve araştırmalar yaparak önerilerde bulunmak olarak belirlendi. Ayrıca her vilayet ve sancağa birer ziraat müdürü, kaza ve nahiyelere birer ziraat müdür vekili tayin edildi. Ancak bu memurlar ücretsiz çalışacaklardı. Müdürler görev yaptıkları bölgeler ile ilgili raporlar hazırlayacaklar ve meclise sunacaklardı. Ayrıca çiftçilere destek olacaklardı. Tanzimat devrindeki önemli gelişmelerinden biri de Nafia Hazinesinin kurulması idi. 1843 ile 1846 yılları

arasında Anadolu ve Rumeli vilayetlerine 12,5 milyon kuruşluk kredi verilmişti. Kredilerin tahsilinden sonra toplanan para ülkenin imarı için kullanılacak bir fon oluşturulacaktı. 1858 yılında kurulan altyapı yatırımları ile ilgilenen Meclis-i Maabir içerisinde Ziraat Fırkası (1863) oluşturuldu. Bu kuruluşta ticari değeri yüksek ürünlerin üretiminin teşvik edilmesi, tarımsal ve sınai ürünler üretim ve ticaretine ait bilgileri düzenlemesi görevi verildi (Karal, 1988c, s. 248, 249) (Güran, 2015, s. 775;777) (Önsoy, 1988, s. 38,39,40).

Osmanlı Devleti II. Mahmut döneminden beri eğitimde modernleşmeye başlamıştı. Tarımsal eğitim önemini kavrayan devlet adamları İstanbul'da ilk tarım okulu açtılar. Amerikalı uzmanın eğitim verdiği okulda fen bilimleri ile tarımsal uygulama dersleri veriliyordu. Ancak öğrencilerin İstanbullu olması taşranın kalkınmasında etkili edemeyecekti. Tarımsal eğitimi taşralıların alıp memleketlerinde uygulaması gerekmektedir. Bu nedenle 1851 yılında okul kapatıldı. 1871 yılında Ziraat Nezaretine bağlı olarak okul yeniden açıldı. Okulda modern zirai teknikler öğretilecek ve teorik ve uygulamalı dersler yer alacaktı (Güran, 2015, s. 777).

Tanzimat ile birlikte devlet tarımı desteklemeye başladı. Ancak bu teşvikler bir plan dâhilinde değildi. Kastamonu'da ipek böceği yetiştirilmesini teşvik için Amasya'dan dut fidanı getirildi. Düzce'de zeytin yetiştiriciliği için çalışmalar yapıldı. Paris ve Londra gibi Avrupa büyük şehirlerinde zirai ürünleri sergileme fırsatı buldu. Ancak bu gibi teşvikler mülkiyet sisteminin oluşturulamaması nedeniyle etkisiz kaldı. Mülkiyet sisteminde düzenleme kararı alınmış ve 1858 yılında Arazi Kanunnamesi çıkarıldı. Kanunname ile büyük bölümü devlet mülkiyetinde bulunan arazilere özel mülkiyet sistemi toprak alım satımı serbest hale geldi. Böylece vergi sistemi sayesinde zenginleşen ayanlar ile diğer yerel liderlerin güçleri sınırlandırmaya çalıştılar. Ek olarak tarımsal üretimi geliştirilerek vergi gelirlerini arttırmaktı. Ancak mülkiyet sisteminin sorunları merkezi yönetim, yerel güçler ve köylü arasında mücadeleye düşmüştü. Merkezi yönetim ile yerel güçler arasındaki mücadeleler köylü etkilemişti. İdari rekabetin sonucunda köylüler ağır vergiler ile karşılaşmışlardı (Pamuk, 2015, s. 214, 215) (Karal, 1988c, s. 241, 242) .

1838 Baltalimanı Ticaret Antlaşması ile Osmanlı Devleti'nin yarı sömürge olma serüveni başladı. Bu nedenle tarım alanına kurumsal reformlar ve teşvikler yeteri başarı sağlanamıyordu. Avrupalı devletlerin ayrıcalıklı konumu tarımında ticarileşmesine neden oldu. Ülkenin % 80'i tarımla geçimini sağlıyordu. Osmanlı tarımında küçük üreticilik, aile emeği ile hayvan gücüne dayalı modern öncesi zirai teknoloji egemendi. Ancak pazara yönelik üretim gelişimi gerçekleşti. Osmanlı Devleti'nin ihracınının %90'ı tarımsal ürünlerdi. İhraç edilen ürünlerin başında tütün, üzüm, ham ipek, tiftik, afyon, fındık, zeytinyağı ve hububat geliyordu. Ticari tarım sadece dış pazara yönelik artmamış, ulaşım imkânlarının artması ile iç pazara da odaklanmıştı. İç pazarın hedef haline gelmesinin göç kaynaklı nüfus artışının önemi büyüktü. Kırım Tatarları ile başlayan göç hareketleri, Çerkez göçü ile devam etti. Son olarak 1877-78 Rus Savaşı ve 1912-1913 Balkan Savaşı ile tamamlanmıştı. Göçler ile Anadolu'nun nüfusu yaklaşık 10 milyondan 17 milyona yükseldi. Balkan topraklarını kaybeden Osmanlı'nın elinde tek verimli tarım arazi olarak Anadolu kalmıştı. Devletin göçmenlere vergide kolaylık sağlayarak desteklemeye çalıştı. Demiryollarının kurulması, İstanbul diğer bölgeler ile etkileşim sağlamıştı. 1890 yılında Konya-İstanbul ve Ankara-Eskişehir demiryolu hatları sayesinde iç pazara yönelik hububat üretiminde artış oldu. Birinci Dünya Savaşı öncesinde, Anadolu'daki tarımsal üretimin %20'si ihraç edilmekteydi (Pamuk, 2015, s. 216, 217).

Diğer yandan yabancılar demiryollarının bulunduğu bölgeler de araziler satın alıp büyük çiftlikler kurmaya başladılar. Örneğin, 1867 yılında yabancılara tanınan özel mülkiyet hakkı ile İngiliz girişimciler İzmir'de büyük çiftlikler kurmaya çalıştılar. Ancak emek gücü ve arazi arasındaki orantısızlık nedeniyle kısa sürede topraklarını satmak zorunda kaldılar. İhracata yönelik tarımda, Çukurova ülkenin en önemli ticari tarım alanıydı. Çukurova da Mersin-Tarsus demiryolu sayesinde Alman etkisi görülmeye başladı. Alman sermayesinin etkisi ile verimli tohum kullanımı arttı. Almanya'dan gelen tarımsal teknolojileri ithal edebilmek için krediler verilmekteydi. Doğu ve Güneydoğu Anadolu'dan mevsimlik işçiler Çukurova'ya getirilmekteydi. Ayrıca göçebe Türkmenler 'de ovaya yerleştirildiler ve mevsimlik işçi olmaları desteklendi (Pamuk, 2014, s. 133,134).

Türk aydınları da ziraatın gelişimini önemsemekteydiler. Namık Kemal ziraatın ülke için büyük öneme sahip olduğunu düşünmektedir. Ancak sadece ziraat ile Avrupalıların seviyesine çıkarılmayacağını da farkındadır (Karal, 1988c, s. 246). Namık Kemal 1872 tarihinde İbret gazetesinde çıkan yazısında “Ticaretimiz yabancıların elinde, sanatımız neredeyse yok gibidir. Bu nedenle topraklarımızı ekmeliyiz. Ancak ticaretle zengin olamayız. Çünkü kazanç konusunda ölçü, tacir için saat, sanatkâr için gün, çiftçi için yıldır. Bu nedenle ziraatımızı ıslah edelim” (Karal, 1988c, s. 241).

2.2.2.2. Sanayi

19. yüzyılın başında Osmanlı sanayisi küçük el zanaatları ve gedik usulüne dayanmaktaydı. İş dünyasını loncaların koyduğu kurallara göre düzenlenmişti. Ancak lonca sistemi değişen üretim yapısı ile mücadele edecek durumda değildi. Lonca kanunlarında rekabeti engelleyen ve gelişmeye uygun olmayan sistem hâkimdi. Sanayileşmenin arzuladığı sermaye birikimi ve girişimci ruhu lonca teşkilatının yapısı nedeniyle engellenmektedir. Gedik usulü ile sanayi ve ticaret işletmelerinin sayısını sınırlandıran bir sistemdir. Bu nedenle çıraktan kalfalığa geçen kişi, usta olabilmek için herhangi bir nedenden dolayı ustalık makamı boşalması gerekmektedir. Toplum gereği hoş karşılanmayan zengin olma hırsı böylece engellenmektedir ve girişimci ruhu ortaya çıkmamaktadır (Seyitdanlıoğlu, 2015, s. 714, 715) (Pamuk, 2014, s. 46).

Devlet adamları sermaye birikimini engelleyen geleneksel kurumları sanayileşmeye yönelik tehdit olarak görüyorlardı. Tanzimat Dönemi’nde 1855’ten itibaren gedik usulü kaldırılmaya başladı (Seyitdanlıoğlu, 2015, s. 715). İngiltere’nin temelini attığı büyük sermayeye ve makine gücüne dayanan modern endüstri, kısa zamanda Fransa, Almanya, Belçika, Hollanda ve Avusturya-Macaristan gibi Avrupa’nın büyük devletleri modern endüstriye geçtiler. Sermayenin bireysel olduğu, tezgâha dayalı sanayi ile rekabeti benimsemeyen toplum anlayışının hâkim olduğu Osmanlı Devleti Avrupalı devletlerin gerisinde kaldı ve yarı sömürgeleşmeye başladı (Karal, 1988b, s. 236). Ancak devletin kurumsal adımların atması Sultan Abdülaziz Dönemine denk geldi. 1863 yılında Islah-ı Sanayi Komisyonu kuruldu.

Komisyon küçük işletmeleri birleştirerek şirketler kurmayı hedefliyordu. İstanbul'da dağınık halde olan küçük sanayileri birleştirmeye çalıştılar. Örneğin, Simkeşhane, Saraçhane ve Debbaghane esnaf şirketleri oluştu. 1873 yılında komisyon İstanbul Belediye'sine bağlandı. Ancak komisyonun kapatılmasından 2 yıl sonra Ticaret ve Ziraat Meclisi kuruldu. Meclis yerli sanayii için tedbir ve teşvikleri belirlemekteydi. Ticaret ve sanayi bankalarının kurulmasını için çalışmalar yapmaktaydı. Gerekli istatistiklerin derlenmesi ile görevliydi. Sanayi okullarının idarisi bu meclise bırakılmıştı (Önsoy, 1988, s. 43, 44).

Tanzimat ile birlikte sanayileşme hareketleri devlet eliyle yönetilmekteydi. 1840 ile 1860 yıllarını kapsayan bu dönemde özel girişimci olmaması ve sanayileşme fikrinin oluşmaması nedeniyle devlet bu işe alt atmak zorunda kaldı. Osmanlı Devleti'nde öncelik her zaman ordudaydı ve 18. yüzyıldan itibaren orduya yönelik endüstri geliştirilmeye çalışılmıştı. Bu nedenle Haliç tersaneleri, Sinop, Milas, Bodrum, Varna, Antalya, Alanya gibi kıyı bölgelerinde gemi tezgâhları kurulmuştu. Ayrıca İstanbul, İzmir, Selanik, Gelibolu gibi önemli askeri merkezler de baruthaneler bulunmaktaydı. İstanbul, Trabzon, Edirne ve Arnavutluk gibi yerler de silah ve tüfek imalathaneleri kurulmuştu. Çuha, bez, kumaş, fes fabrikaları kuruldu (Önsoy, 1988, s. 47, 48).

1860 Tanzimat aydınları daha farklı ekonomik modele yöneldiler. Bu dönemde özel sektör oluşturulmaya çalışıldı. Genç Osmanlılar girişimciliğinde özel sektörün olmadığı için Osmanlı Devleti'nin zor durumda olduğunu düşünmekteydi. Osmanlı Devleti'nde en fazla gelişme göstermiş sanayi kolu dokumacılıktı. 19. yüzyıla gelindiğinde Türk dokuma sanayisi oldukça ileri seviyeydi. Üretim iç pazarı karşıladığı gibi ihracat da yapılabilmekteydi. Ancak 19.yüzyıldan itibaren dokumacılık sektöründe hızlı bir çöküş yaşandı. 1812 yılında İşkodra'da 200, Tırnova'da 2000 dokuma tezgâhı bulunurken 1831 yılında tezgâh sayısı İşkodra'da 40'a, Tırnova'da 200'e düşmüştü. 1828 yılında İngiltere'den yapılan pamuklu dokuma ithalatı, 1831 yılında 10 katına çıkmıştı. Bu durumda Türk dokuma sektörü, Avrupa ile rekabet edemeyecek duruma girdi ve çöküş başladı (Karal, 1988c, s. 239) (Seyitdanlıoğlu, 2015, s. 716).

Devleti tarafından kurulan fabrikaların başında İstanbul Fabrikalar Kompleksi, Hereke Fabrikası ve Tophane gelmekteydi. İstanbul Fabrikalar Kompleksi'nde üretimi yapılacak olan mamuller, demir, demir boru, çelik raylar, pulluk, gem, üzengi, tüfek çakmakları, mızrak başı, kılıç, kilit, anahtar, bıçak, ustura, yivli top, havan topu (veya obüs), süvari ve piyade tüfekleri, tabanca, şayak, astar, pamuklu kumaş ve çorap gibi çok çeşitli kalemlerden oluşuyordu. Burada üretilen yivli toplar Avrupalı benzerleriyle eşit kalitedeydi. İngiliz ve Fransız sistemine göre Karabina Tüfekleri, tüfekler, miğfer ve çelik zırhlarda Zeytinburnu “Büyük Fabrikasında” üretilebilmekteydi. Kumaş ve pamuklu tekstil ürünleri için ayrı bir bölüm yapılmıştı. Fabrikada ayrıca işçi barınakları ve kaliteli eleman yetiştirmek için okulda bulunuyordu. Okulda matematik, kimya, jeoloji, madencilik, resim, nafia mühendisliği öğretilmesi planlanmıştı. Ancak, bu okul ne yazık ki, mezun vermeden kapanmıştır (Karal, 1988d, s. 454) (Seyitdanlıoğlu, 2015, s. 721, 722) (Önsoy, 1988, s. 52). Hereke Fabrikası Tanzimat Döneminde kurulup Cumhuriyet Döneminde de faaliyet gösteren tek kuruluştur. Önceleri özel bir teşebbüs ile kurulan fabrika, 50 pamuklu ve 25 ipekli canfes tezgâhından oluşan fabrika 1845 yılında devlete geçmiştir. Hereke Fabrikası 1875 yılına kadar yalnızca saray için üretim yapmış, ancak bu yıl piyasaya girmek için Kapalıçarşı'da bir satış mağazası açılmışsa da bundan hemen vazgeçilmiştir. 1878'de kısmen yanan fabrika, 1882'de tekrar üretime geçirilmiştir. 1891'de de Ege bölgesinde halıcılığıyla ünlü Gördes ve Demirci'den getirilen ustalarla halı kısmı açılmıştır. 1900 yılından itibaren Goblen tipi halı dokumasına da geçilmiştir (Seyitdanlıoğlu, 2015, s. 723) (Önsoy, 1988, s. 54).

19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren özel sektörün kurduğu fabrikalarda mevcuttur. İpekçiliğin gelişmiş olduğu Bursa'da 1838'de 50 kadar irili ufaklı ipek fabrikası bulunmaktaydı ve 4500 işçiyi istihdam etmekteydi. 1856'da ise makineleşmiş 37 ipek fabrikası işletilmekteydi. J.B. Gout adlı İngiliz girişimci 1863 yılından başlayarak yaklaşık 10 yılda İzmir, Manisa, Aydın, Tire, Bayındır ve Menemen'de on pamuk çırçır fabrikası kurmuştu. Mac Andrews ve Forbes isimli bir şirket 1854-1875 yılları arasında Aydın, Söke, Kuşaklı ve Nazilli'de dört meyan kökü işleme fabrikası açmıştı. Filibe'de 1864'de bir pamuk fabrikası daha üretime geçirilmişti. Ayrıca 1852'de Lübnan'da 5'i Fransız, 2'si İngiliz ve ikisi de yerli sanayici tarafından işletilmek üzere 9 iplik fabrikası çalışmakta idi. Ege bölgesinin

yüzyılın sonlarına doğru gelişme gösteren bir diğer sanayi dalı da zeytinyağı ve sabun üretimi olmuş ve bu alanda fabrikalar kurulmaya başlanmıştır (Seyitdanlıoğlu, 2015, s. 725, 726) (Önsoy, 1988, s. 57, 58). Islah-ı Sanayi Komisyonu önderliğinde ilk olarak 1866'da Simkeşhâne ve Klabdancı Şirketi, 1868'de Saraçlar Şirketi, Kumaşçılar Şirketi ve Dökmeciler Şirketi, 1869'da Demirciler Şirketi, 1870'te Tabakçılar Şirketi, 1873'te Debbağcılar Şirketi kuruldu (Seyitdanlıoğlu, 2015, s. 726, 727).

Sonuç olarak, Osmanlı Devleti'nin gerçekleştirdiği sanayi hamleleri kapitülasyonlar nedeniyle önemsizleşiyordu. Yerli sanayinin gelişmesini engelleyen anlaşmalar ve vergiler modernleşme yoluna taş koydu. Ayrıca Osmanlı Devleti'nin ülke alt yapısı sanayileşmeye uygun değildi. Demiryollarının kurulması önemli bir hamleydi. Ancak bu durum Avrupalılara daha çok ithalat yapma fırsatı yarattı. Devlet sanayiye körükleyecek yeterli hammadde ve madenlere elde etme gücüne sahip değildi. Türk ve Müslüman toplum değerlerini sermaye birikime yönelik bir anlayışı olmaması itici bir güç oluşmamasına neden oldu. 1913 yılında Teşvik-i Sanayi Kanunu çıkarıldı, ancak Osmanlı Devleti'nin sanayileşecek vakti kalmamıştı.

2.2.2.3. Ticaret

Osmanlı Devleti'nin 1820-1838 yılları arasındaki dış ticaretine baktığımızda, ithalatın her zaman ihracattan yüksek olduğunu görmekteyiz. Bununla birlikte, Osmanlı Devleti merkezi bir yönetime sahip olduğundan ekonomi üzerinde de merkezi otoritenin olduğunu ve müdahalelerin olduğunu görmekteyiz. Örnek vermek gerekirse, 1838 yılına kadar uygulanan düzende, devlet istediği malların ihracat ve ithalatını sınırlandırabiliyor ve ithalat üzerindeki gümrük vergilerini olağanüstü bir şekilde artırabiliyordu. Bununla birlikte dış ticareti, bir özel kişinin tekeline bırakabiliyordu. (Pamuk, 2014, s. 97, 98) İaşecilik ilkesine dayanarak ithalata karşı olumlu bir tavır alan Osmanlı Devleti, zararlarını 19. yüzyılda görecekti. Bu nedenlerle 1820-1838 yılları arasında dış ticaret artış eğiliminde olsa da, dış ticaretin çok fazla olmadığını söyleyebiliriz.

19. yüzyıl dünya tarihinde bir dönüm noktası olmuştur. İngiltere de buhar gücünün kullanılmaya başlamasıyla Sanayi Devrimine geçilmiştir. Daha sonra Batı

Avrupa'ya yayılmıştır. Bunun sonucunda ülkeler daha hızlı ürün ele etme imkânı bulmuşlardır. Sanayileşen ülkelerin hammadde ihtiyacı doğmuş ve sömürgecilik faaliyetlerine başlamışlardır. Sanayi Devriminde öncelikli olarak demir-çelik ve pamuklu dokuma alanında önemli ölçüde gelişme kaydetmiştir. Ulaşım maliyetlerini düşürmek için İngiltere'de demiryolları ortaya çıkmış ve bu yüzyılda bütün Avrupa yayılmıştır. Demiryolları Sanayi Devrimi'nin ve kapitalist gelişmenin sembolü olmuştur. Hızla artan üretim nedeniyle elde biriken ürün fazlasını ihraç etme ihtiyacı doğmuştur.

İngiltere'nin Osmanlı İmparatorluğu'ndan ham madde ihtiyacı vardı. Genişleyen sanayideki üretim fazlasını Osmanlı pazarına ihraç etmesi gerekiyordu. Çünkü Batı Avrupa'daki ülkeler ithalatı önlemek için korumacı politikalara başlamışlardı. Bu yüzden 1838'de Baltalimanı Anlaşması imzalandı (Quataert, 2004, s. 944). 1780 ile 1830 arasında Osmanlı İmparatorluğu'nun iktisadi düzeldi ve büyümeye başladı. Bu dönemde yılda %1.5 büyüdü. Ancak bu gelişme devamlılık gösteremedi. Fransız İhtilali, Napolyon'un Mısır Seferi, 1827-1828 Rus-Türk Harbi, Yunan Bağımsızlık Savaşı, Mehmet Ali paşa İsyanı gibi birçok olay meydana geldi ve Osmanlı ekonomisini derinden etkiledi. Ancak yine de ihracat ve ithalat 1870'lere kadar süratle yükseldi ve takip her on yılda 2 kat arttı (Quataert, 2004, s. 946, 947). 1820'lerden Birinci Dünya Savaşı'na kadarki dönemde Osmanlı dış ticaretinin 10 kattan daha fazla artmaktadır. Osmanlı ekonomisinin toplam üretimin %12'si ihraç edilmektedir. Zirai mamuller ihracatın %90'ından fazlaydı. İmparatorluk içindeki kent pazarları için yapılan üretim dikkate alındığında Pazar için tarımsal üretimin yaygın olduğu anlaşılmaktadır. Tütün, üzüm, incir, ham ipek, tiftik, afyon, meşe palamudu, fındık, pamuk ve zeytinyağı gibi tarımsal ürünler imparatorluğun temel ihraç mallarını oluşturmaktaydı. Osmanlı ihracatı çeşitlilik göstermektedir ve tek bir üründe üstünlük kazanmasından söz edilemez (Pamuk, 2015, s. 210). 1860'larda imparatorluğun ihracatının %30'u Fransa'ya yapılıyordu. 1914'lerde ihracat %24'e yükseldi. 1830'larda Avusturya ihracatın %30'unu imparatorluktan karşılamaktaydı. 1914'de ise %8'e kadar geriledi. İmparatorluğun Almanya'ya ihracı ise 1840ve 1880 yılları arasında %2 iken 1900'lerde %7, 1909-11'de de %11'e kadar yükseldi (Quataert, 2004, s. 951, 952).

1838 Baltalimanı anlaşmasının getirdiği ağır gümrük vergisi koşulları zamanla Osmanlı Devleti lehine gelişmeler göstermiştir. 1861-1862 anlaşmaları devlet gelirlerini arttırmak ve Osmanlı sanayisini teşvik etmek için ithalat vergilerini %3'den %8'e yükseltti. 1914'te ise ithalat vergileri %15'e kadar yükseltildiye de geç kalınmıştı ve bu yükseliş Osmanlı imalatçıları himaye etmek için yeterli değildi. İthalat vergilerini artıran 1861-1862 anlaşmaları Osmanlı ürünlerinin satılabilmesi için ihracat vergisini %12'den %1'e indirdi. Bu tedbirler dış ticarete yardım etti. Fakat iç gümrük vergileri memleket içindeki ticaretin gelişmesine engel oluyordu. Bu vergiler de 1909 da tamamen kaldırıldı. (İnalçık, 2004: 945) Yine de bu şartlar altında, Osmanlı İmparatorluğunun dış Ticaretini gösteren grafiğe göre, 1840 ile 1914 yılları arasında İmparatorluğun ithalatı reel olarak 10, ihracatı ise 9 kat artığı görülüyor. 1914'te zirai üretimin muhtemelen dörtte biri ihraç ediliyordu. İhracat gayri safi milli hasılanın %14'ü, ithalat ise %18'iydi. Bu rakamlar 19. yüzyılda büyük miktarda yükselmesine rağmen, dış ticaretin Osmanlı İmparatorluğunun ekonomisinde büyük bir rol oynamadığını gösterir (Quataert, 2004, s. 948).

1870'e kadar pamuklu tekstil ithalatın başında geliyordu. Ayrıca hiç önemini kaybetmedi. 1830'ların başında pamuklu tekstil İngiltere'nin Osmanlı İmparatorluğu'na ihracatının üçte ikisini teşkil ediyordu. Devrin sonlarına doğru buğday, un, pirinç, şeker, kahve, çay imparatorluğun bütün ithalatının üçte biriydi. 1789 Fransız İhtilali'ne kadar Fransa Osmanlı İmparatorluğu'nun dış ticaretinde en önemli devletti. 1800'lerde ithalattaki payı %60, 1830'lara geldiğinde %10 geriledi ve birinciliği İngiltere'ye kaptırdı. 1910-11'de İngiltere ithalatın %24'ü Fransa ise %8 karşılıyordu. Avusturya ise 1830'larda ithalatın %17'sini, 1914'de %24'ünü karşılamaktaydı. Almanya'nın ithalatı ise 1910-11'de %14'de kalmıştır. (Quataert, 2004, s. 950, 951, 952).

1838 anlaşmasından sonra Osmanlı Devleti'ne daha fazla yabancı sermaye girişi olduysa da, bu kaynak verimsiz alanlarda kullanılmıştır. Çünkü bu kaynaklar daha çok demiryolu yapımına, bankacılık, sigortacılık ve belediye hizmetleri alanında yoğunlaşınca, sanayinin gelişimi yine engellendi. Devletin mali sistemi vergi alımı üzerine kurulduğu için sanayiye teşvik etmemiş ve demiryolu gibi bir takım altyapı yatırımlarından aldığı vergiyi düşünmüştür. Bu nedenle de Osmanlı

Devleti'nin sanayileşmesi gecikmiş ve ancak demiryolu yapımı gibi sanayi için gerekli olan altyapı yatırımları yapıldıktan sonra yabancı sermaye sanayi alanında yatırım yapmaya başlayabilmiştir. 20. yüzyıla kadar olan süreçte ve 20. yüzyılın ilk 10 yılında Osmanlı Devletinin Avrupa ekonomilerine gittikçe daha yoğun bir biçimde açıldığı yıllardı. Bu süreç içerisinde Osmanlı Devleti, Avrupa'ya ham madde ve yiyecek maddeleri satan ve Avrupa'dan mamul madde satın alan bir ülke durumuna düşmüştü. Bu süreç içerisinde Osmanlı tarımı ile ham madde kesimi geri kalan Osmanlı sanayi değil de Avrupa sanayicileri ile bütünleşmişti. Böylece Osmanlı ekonomisinde tarım, ham madde ve sanayi kesimi birbirini tamamlayarak sağlıklı bir biçimde gelişmemişti (Kalyoncu, Sevim, & Sezgin, 2013, s. 44). Bu süreçte savaş dönemi koşullarını da içinde barındırdığından Osmanlı ekonomisi hem tarım anlamında, hem de madenlerin çıkarılması anlamında güçlükler yaşamış ve üretim 1918 yılında, 1913 yılına oranla oldukça düşmüştür (Pamuk, 2014, s. 166)

Sonuç olarak, Osmanlı Devleti'nin iktisadi açıdan modernleşme hareketleri başarısızdı. 19. yüzyıldan önce Osmanlı Devleti bir tarım ülkesiydi ve kısıtlı bir endüstriye sahipti. Ancak 1838 Baltalimanı Anlaşması'na kadar ülke kendisine yeten bir ekonomiye yapı hâkimdi. Bu anlaşma ile oluşmakta olan ve hali hazırda bulunan Türk Sanayisi Avrupalı sanayileşmiş devletler tarafından yok edilmişti. Bu nedenle Osmanlı Devletini idari, askeri ve eğitim alanında gerçekleştirildiği reformlarda iktisadi reformların başarısızlıklarından etkilenmiştir ve imparatorluk parçalanarak ulus devletlere bölünmüştür.

2.3. XIX. YÜZYILDA JAPON VE OSMANLI İKTİSADINDAN MODERNLEŞME ÇABALARININ KARŞILAŞTIRILMASI

15. yüzyıldan iktisadi yönden değişen ve gelişen Avrupa merkantilist ekonomi ile zenginleşmeye başlamıştır. Bu sürecin sonucunda 18. yüzyılın sonlarında başlayan Sanayi Devrimi ile tüm dünyadaki iktisadi anlayış değişmiştir. Ülkeler sanayileşmiş veya sanayileşemeyen geleneksel toplumlar olarak iki bölüme ayrılarak incelenmiştir. Modernleşmenin bakış açısında bu yöndedir. Özer Ozankaya (1965, s. 294) da çalışmasında geleneksel toplum ve sanayi toplumunun özellikleri üzerinde durmaktadır. Geleneksel toplum tarıma dayalı bir ekonomi hâkimdir. Teknoloji düzeyi oldukça düşüktür. Sınıflı sosyal yapı görülmektedir. Köylüler en kalabalık sınıfları oluşturur. Aile temel üretim birimi olarak kabul görür. Sanayileşmiş toplumunda ise tarımın yanında sanayi ve hizmet sektörünün ağırlıklı olduğu bir ekonomik yapı hâkimdir. Teknoloji seviyesi yüksektir ve iktisadi verimlilik buna bağlıdır. Ayrıca tarımın ticarileşmesi ile üretim hedefleri değişmektedir. Tüketim için üretim yapılmamaktadır ve olmayan talebe üretim yapılır. Para ekonomisi sanayileşmiş toplumun özellikleri arasında yerini alır. Köylerden kentlere göç ile kentleşme olgusu ortaya çıkmaktadır. Elde edilen ekonomik güç ve teknoloji ile insan doğaya hükmetme seviyesine erişmektedir.

Japonya ve Osmanlı Devleti de 19. yüzyıla kadar geleneksel toplum yapısına sahiptir. İki ülkede de tarım hâkim olan yapıydı. Osmanlı Devleti'nin iktisadi anlayışına göre halkın refahının sarsılmaması için üretim yapıldı. Üretim tüketime odaklıydı. Daha öncede belirttiğimiz gibi gerekli görüldüğünde ithalat olumlu görülmektedir. Avrupalı devletlere verilen kapitülasyonlar bu nedendir. Ancak Osmanlı idaresindeki istikrarsızlıklar ve dünyadaki gelişmeler, toprak sistemini ve ekonomik yapıyı bozmuştur. Ahmed Güner Sayar (2008, s. 152) özellikle Akdeniz'in iktisadi merkez olmaktan çıkması ve iktisadi sorunlara klasik önlemler alınmasının buhranı çözmekten uzak olduğunu vurgulamaktadır. Tımar sisteminin verimsiz hale gelmesi taşrada ayanları ortaya çıkarmıştır. Bunu takiben Osmanlı'nın el tezgâhları ve atölyelerindeki üretim kapitülasyonlar ile etkisiz hale gelmiştir. 19. yüzyıla gelindiğinde Osmanlı Devleti'nde refah ve huzur ortamı kalmamıştır. Köylüler fakirleşmiştir. Diğer bir yandan, Japonya kapalılık politikası nedeniyle dış ticaret

yasaktır. Halkın ihtiyaçlarının bir şekilde karşılanması gerekmektedir. Bu nedenle tarım Japonya'da oldukça gelişmiştir. Edo Dönemi, tarımdaki gelişmeler sayesinde tüccarlar ve çiftçiler zenginleşti ve ülkede refah seviyesi yükselmiştir. Tarımın gelişme, Rangaku öğretileri ile teknolojik araştırmaların yapılması ve yeni zirai tekniklerin başarıyla uygulanması sayesinde olmuştur. Japonya tarımdan sanayiye geçişin en önemli örneklerinden olacaktır.

Osmanlı Devleti ve Japonya sanayileşme sürecinde önemli farklılıklar görülmektedir. Sanayileşmeyi getiren faktörler arasında bulunan sermaye birimi önemli bir yer tutmaktadır. Osmanlı Devleti'nin sermaye birikimi konusunda yetersiz kalmasının birçok nedeni bulunmaktadır. Lonca teşkilatları ve iktisadi anlayış üretime odaklı değildi. Açıkçası, İşlam geleneğinin iktisadi bakış açısı ticareti destekler. Büyük servetler elde edilebilir. Ancak İşlam'a göre bu servet paylaşılmalıdır. Böylece toplumsal eşitlik ve refah hedeflenmektedir. Ticaret faaliyetleri loncaların kontrolündedir. Daha öncede belirttiğimiz gibi loncalar girişimcilik faaliyetlerine kapalıdır. Esnaflar loncaların izinleri ile işletme açabilmektedir. Usta-ıracak ilişkileri, mal üretimi ve dağıtımları loncaların denetimindedir. Diğer bir yandan, Osmanlı Devleti'nin en önemli endüstri kollarından olan dokumacılık, 1838 Baltalimanı Ticaret Anlaşması ile büyük darbe yemiştir. Ayrıca Osmanlı dokumacılık sektörünün kapitasyonların sağladığı dezavantajlar ile mücadele edebilmesi mümkün değildi. Açıkçası, teknolojik gelişme gösteremeyen Osmanlı Devleti, sanayileşmeyi destekleyen olgulardan uzak kaldı. Japonya da ise Osmanlı Devleti'nden daha farklı bir serüven yaşandı. 17. yüzyıldan itibaren tüccar sınıfı ve zengin köylülerden gonoların zenginleşmeye başladıkları görülmekteydi. Pirince dayalı Tokugawa ekonomik sistemi ulaşım ve nakliyenin gelişmesine yol açmıştır. Osmanlı'da ise ulaşım ve nakliye oldukça kötü durumdadır. Nakliye görevini üstlenen tüccarlar, Osaka ve Edo ulusal pazarlarında ekonomiyi şekillendirmeye başladılar. şogun ve daimyoların tüccarlara borçlanmaları toplumsal sınıflar arasındaki mücadeleyi arttırdı. Tüccarlar önemli bir güç haline geldi. Bunun yanında samuraylar ve köylülerin tüccarlara göre ters oranda seyretmeye ve Tokugawa sistemi 19. yüzyıla gelindiğinde sarsılmaya başlamıştır. Toplumdaki en düşük sınıf olan tüccarların ekonomik olarak en güçlü olması Meiji Restorasyonu'nun gerçekleşmesine önemli etken olmuştur. Japon burjuvazisi bu

sayede oluşmuş ve sanayi için gerekli olan sermaye birikimi sağlanmıştır. Tüccar-çiftçi ve tüccar-samuray rekabeti 19. yüzyılda had safhaya çıkmıştır. Dış tehditlerin devamında gelen iç savaş sonucu Tokugawa Bakufu yıkılmıştır. Böylece imparatorun yönetimi ele aldığı yeni dönemde sermaye birikimi ve Batı teknolojisinin bütünleşmesi ile sanayileşme sürecine adım atılmıştır.

Osmanlı Devleti Tanzimat sonrasında iktisadın önemini anlamıştı. Askeri ve idari reformlar üzerinde yoğunlaşan Osmanlı Devleti tüm bu reformları finanse edebileceği ekonomik gücü 19. yüzyılının ikinci yarısında bulamayacaktı. Avrupalı devletler ekonomi refahın getirisi olarak teknolojilerini geliştirmişler. Ancak Osmanlı Devleti sürekli teknolojik ithali ile sürdürülemeyen bir uygulama izlemiştir. Toplumsal olarak sanayileşmeye hazır olmayan Osmanlı toplumu ekonomik değişimi gerçekleştirememiştir. Ayrıca eğitim politikaları endüstriyel toplumun inşasına uygun hale getirilememiştir. Ekonomide kalkınmayı gerçekleştirememesinin nedenlerinden biri Osmanlı Devleti'nin coğrafi olarak Japonya göre oldukça tehlikeli bir konuma sahip olmasıdır. Osmanlı Devleti'nin Rusya ve Avusturya-Macaristan ile savaşları ekonomiyi olumsuz etkilenerek ilk dış borç bu savaşlar sonunda alınmıştır. Ayrıca Gayrimüslim azınlıkların (Yunan, Sırp, Bulgar, Rumen, Ermeni, Karadağlılar) bağımsızlık isyanları ve büyük toprak kayıpları ekonomide kalıcı reformların yapılmasını önlemektedir. Bütün bu savaşlar sonunda Osmanlı Devleti'nin elinde bir tek Anadolu kalmıştır. Ayrıca Jön Türkler ve II. Abdülhamit'in mücadeleleri tüm alanda olduğu gibi ekonomiyi de etkilemektedir. Osmanlı'nın yanında Japonya Meiji yönetiminde dış ve iç tehditlerden uzaktı. Yabancılar ile imzalanan imtiyazlı anlaşmalar Japonya'nın en büyük sorunu idi. Bu sorunu ortada kaldırmak için güçlü bir ordu bu sayede de güçlü bir devlet oluşturulması şarttı. Japonya Avrupa'nın ekonomik modelini kısa sürede inceleyip uygulamaya başladı. Öncelikle para ekonomisine geçilmiş ve bankalar kurulmaya başlanmıştır. Restorasyonun ilk on yılında devletin kendi eliyle yürüttüğü ekonomi politikaları uygulanmıştır. Askeri sanayiye büyük önem verilmiştir. Daha sonra tüketim mallarının üretimine odaklanılmıştır. Ayrıca sermayeye sahip olan tüccarlar ve gonoların sanayiye desteklemeleri konusunda Meiji hükümeti tarafından ikna edilmeye çalışılmıştır. Bu süreçte sanayileşmenin finansmanını toprak vergisi sağlamıştır. Ayrıca dış borçları minimum seviyede tutarak Avrupalıların politik

baskılarından kurutulmak istenmiş ve genellikle iç borçlanmaya gidilmiştir. Dış borçlar restorasyonun ilk yıllarına demiryollarının finansmanında kullanılmıştır. İç borçlar ise 1880'li yıllarda para politikalarında ve sanayi teşviklerinde kullanılmıştır. (Esenbel, 2012, s. 142, 143). İlk on yılın sonunda devlet özel sektöre yatırım kararı almıştır. Sermaye sahiplerinin de katılımı ile kısa sürede büyük Japon şirketleri zaibatsular ortaya çıkmıştır. Japonya 20. yüzyılın başında işgücü kapsamında üretim tarımdan sanayiye kaymaya başlamış ve %53 tarım, %21 sanayi, %26'sı hizmet sektöründe çalışan bir toplum meydana gelmiştir (Ozankaya, 1965, s. 307). Japon ekonomisinin taşıyıcıları konumuna yükselen bu şirketler Japonya'nın uluslararası bir güç haline gelmesine öncülük etmiştir. Teknoloji noktasında Japonya Tokugawa Döneminden beri Batı bilim ve tekniğine aşina olduğundan kısa bir uyum sürecinden sonra Avrupalıların teknolojisini uygulamaya başlamıştır. Askeri teknolojiler de Uzak Doğu'nun en güçlü devleti konumuna gelmiştir ve Japon eğitim politikalarının sanayileşmeyi destekleyen bir güç olması Japonya'yı endüstriyel bir toplum olmasını sağlamıştır.

Ekonomik açıdan Japon modernleşmesi Rostow'un Aşamalar Teorisi'ne oldukça uymaktadır. Rostow birinci aşamada tarıma dayalı, ilkel teknoloji, itaate dayalı ve sınıflı toplum yapısı ile geleneksel toplumu tanımlar. Bu tanım, Edo dönemi Japonya'sına teknoloji hariç uymaktadır. İkinci aşama hazırlık aşamasıdır. Bu aşamada modern bilimden yararlanma, sermaye birikimlerinin başlaması ve eğitime önem verilmesi dikkatle vurgulanmaktadır. Tüccar ve gonoların sermaye birikimlerine başladığı Edo dönemi hazırlık aşamasından sayılabilir. Ayrıca Rangaku öğretileri teknolojiyi ilkel seviyeden yukarılara taşımıştır. Edo Dönemi Japon eğitimi oldukça fazla insanı okulla tanıştırmıştır. Üçüncü aşama ise Ekonomik Kalkış Aşamasıdır. Bu aşamada ülke belirli bir yatırım seviyesine geldiğinde büyümeye odaklanan siyasi, sosyal ve kurumsal yapıların kurulması beklenmektedir. Bu durum söz konusu olursa yüksek büyüme oranları ve sanayileşmeye adım atmış bir ülke ortaya çıkar. Meiji Dönemi de ekonomik kalkış aşaması ile büyük benzerlikler kurulabilir. Bu aşama İkinci Dünya Savaşı sonrası Japonya için de geçerli olabilir (Kartal, 2015, s. 237, 238).

Sonuç olarak, ekonomi Osmanlı ve Japon modernleşme serüvenlerinde önemli bir yer tutmaktadır. Osmanlı Devlet dış ve iç tehditleri karşısında çaresiz kalarak siyasi istikrarsızlık sürüklenmiştir. Bu nedenle iktisadi reformların başarıya ulaşması engellenmiştir. Alınan dış borçlar iktisadi kalkınmaya yönelik kullanılmamış ve sürekli biriken borçlar ekonomiyi reformlara cevap veremeyecek hale getirmiştir. Ülkedeki sermayenin büyük bölümü gayrimüslimlerin eline geçmiş ve milli burjuvazinin oluşturulamaması ekonomiyi canlandıramamıştır. Bunlarla birlikte eğitimin sanayileşmeye yönelik değil bürokrat ve asker yetiştirmeye odaklanılmıştır. Bunun sonucunda Osmanlı Devleti'nde sanayileşmeyi getiren şartlar oluşmamıştır. Sanayileşme ancak cumhuriyet döneminde daha etkin bir şekilde hareket edilmiştir. Japonya ise Batı tekniğini uygulamaya koymuş ve Tokugawa Dönemi'nde elde edilen sermaye birikimi sayesinde yatırımlarını gerçekleştirebilmiştir. Özellikle 1880'lerden sonra artan sanayileşme yönelik eğitim ile vasıflı işçi ihtiyacı karşılayan Japonya, 20. yüzyılda dünya büyük güçleri arasında yerini hazırlamıştır.

3. XIX. YÜZYILDA JAPONYA VE OSMANLI EĞİTİM MODERNLEŞMESİ

3.1. JAPONYA EĞİTİM MODERNLEŞMESİ

3.1.1. Edo Döneminde Eğitim

Tokugawa hanesinin Edo Dönemi'nde oluşturduğu barışçıl ortam, eğitim alanında da etkisini gösterdi. 17. yüzyılda Tokugawa Bakufu'nun da desteklediği bir okullaşma hareketi başladı. Bu yıllar da Neo-Konfüçyüs düşüncesi Tokugawa Japonya'sının bilim ve düşünce dünyasını büyük ölçüde etkilediğini görmekteyiz. Tokugawa Şogunları ve Bakufu Konfüçyüs prensiplerini devlet yönetiminde benimseyerek devlet ideolojisi olarak kullandı. Konfüçyüs düşüncesi eğitim hayatını da etkisi altına aldı (Tsutsui, 2007, s. 109) (Shields, 1995, s. 74). Tokugawa öncesi Japonya'da sistemli bir eğitimden söz edemeyiz. Ancak Tokugawa Japonya'sında eğitim kurumlarının çeşitlendiğini ve ülke geneline yayıldığını görmekteyiz. Daimyoların etki alanları olan hanlarda Hango adı verilen yerel okulları mevcuttu. Bu okullar samuray sınıfının eğitimi içindi. Hango, Hayashi Razan'ın Edo'da kurduğu Shoheiko'ya benzer kurumlardı. Shoheiko Bakufu'nun resmi eğitim kurumuydu. Hango ile Tokugawa ideolojisi olan Neo-Konfüçyüsçü eğitim verilebilmesi için bu kurumlar hanlarda yaygınlaştırıldı. Diğer yandan halkın eğitimine odaklanan Terakoya bulunurdu. Terakoyalar ülke genelinde oldukça yaygın bir eğitim kurumu oldular ve 19. yüzyıla kadar sürekli artış gösterdiler. Ayrıca bağımsız ve özel akademiler (juku) ortaya çıkmıştı. Bu okullar çalışma alanlarına göre isimlerini almışlar ve uzmanlaşmışlardı. İleriki bölümlerde daha ayrıntılı bahsedeceğiz (Anderson, 1975, s. 15) (Jansen & Rozman, 1986, s. 196). Bu okullarda tüm sınıftan insanlar eğitim alabilirdi. Eğitimde dinlerin bir hâkimiyeti söz konusu değildi. Budizm ve Şintoizm dinlerine ait eğitim kurumları mevcut değildi. Eğitim müfredatında dini derslerin yeri oldukça azdır. Japon modern öncesi eğitimde seküler bir yapının olduğu görmekteyiz (JICA, 2004, s. 13). Hango, terakoyalar ve özel akademilerde yazma (buna kaligrafi dememiz daha uygun), Çin çalışmaları, temel aritmetik, resmi saygı kuralları öğretilirdi. Bunlara ek olarak özel akademilerde

tıp, astronomi, matematik, mekanik gibi çeşitli alanlarda eğitim verilmekteydi. Ayrıca samurayların klasik eğitimlerini aldıktan sonra askeri sanatlar üzerinde ustalaşması beklenirdi. Çin çalışmalarından kastedilen Konfüçyüsçü ahlak eğitimi idi (Shields, 1995, s. 226) (Beasley, 1972, s. 36).

Japon yazı sisteminin temelleri Çin'e dayanmaktadır. Günümüz Japonca Kanji (漢字), Hiragana (ひらがな), Katakana (カタカナ) gibi üç farklı alfabeden oluşmaktadır. Modern süreçten sonra Latin harflerinin kullanıldığı romaji de kullanılmaya başlamıştır. Bu üç farklı alfabe aynı cümlede kullanılabilir. İlk olarak Kanji Çin kökenli karakterlerden oluşan bir alfabedir. Her karakter bir anlam içermektedir. Önce Japonya'da kanjilerin Çince anlamları bulunsada sonra karakterlere Japonca sözcükler atayarak kanjilerin okunuşlarında farklılık yaşandı. Çince okunuşlar (onyomi) ve Japonca okunuş (kunyomi) olarak kanjilerin iki farklı okunma geleneği yerleşmiştir. 9. yüzyılda kanjilerin basitleştirilmesi sonucunda hiragana ve katakana adında 46 harften oluşan iki alfabe oluşmuştur. Hiragana ilk önce saray kadınları tarafından kullanılırken, zamanla erkekler tarafından da benimsenmiştir. Günümüzde sıfatlar, eylemler, isimler ve ekler hiraganayla yazılmaktadır. Katakana ise yabancı dillerden gelen sözcüklerin yazımında ve anlamı kuvvetlendirmek için vurgulamalarda kullanılmaktadır (Tekmen & Takano, 2007, s. 20-22).

Tokugawa Dönemi temel özelliği halkı büyük bölümü eğitim almaktaydı. En azından temel Japonca'yı yazıp okuyacak seviyeye gelen bir köylü, esnaf ve tüccar sınıfı vardı. Samuraylar ise daha akademik bir eğitimden geçerdiler. Hanko veya Shoheiko'dan mezun olan bir samurayın Konfüçyüs'ün temeli niteliğindeki dört kitap ve beş klasiği bitirmiş olması gerekmektedir. Değişiklikler Kitabı (Yi King), Tarih Kitabı (Şu King), Şiirler Kitabı (Şi King), Ayınlar Kitabı (Li King) ve İlkbahar ve Sonbahar Vekayinameleri (Ch'un Ch'iu) Beş Kitabı oluşturmaktadır. Dört Kitap ise Konfüçyüs'ün Konuşmaları (Lun Yü), Mensiyüs'ün Kitabı (The book of Meng-tse), Orta Yol Doktrini (Chung Yung) ve Büyük Bilgi (Ta Hsiah veya Ta Hsüeh)'tan oluşmaktadır (Güç, 2001) (Shields, 1995, s. 226). Ancak Edo Dönemi Japon eğitimine modern eğitimin kendine has özelliklerini yükleyemeyiz. Her ne kadar halkın temel eğitim aldığını söylesek de genel bir eğitim sistemi olmadığı ortadadır.

Bir eğitim politikası ve eğitim programı yoktur. Ülke genelindeki terakoyalar da bu okullardaki öğretmenler tarafından belirlenen bir eğitim programı söz konusudur. Bu durum ise halk eğitiminde bir standart oluşturulmamaktadır. Tabii bu durum samuray eğitiminde de geçerlidir. Eğitimdeki bu sistemsizliğin feodal yapıdan kaynakladığı düşünülmektedir. Bu yüzden bir ulus devletin ortaya koyduğu merkezi bir eğitim politikasından söz edilememektedir.

3.1.1.1. Terakoya

Samuray olmayan halk için açılmış okullardı. Bu okullar da çocuklar okuma, yazma, temel aritmetik öğrenirlerdi. Edo dönemi öncesindeki tenarai (手習い-てならい) adındaki yazı okulları terakoyaların (寺子屋 -てらこや) oluşmasında büyük etki etti (Dore, 1965, s. 252, 253). Terakoyalar gün geçtikçe ülkeye yayıldı. 1722 yılında 800'den fazla terakoya olduğu bildirilmektedir. 1752 yılında Osaka'da ise 2500 terakoya olduğu ve 75.000 öğrenci olduğu söylenmektedir ki bu tarihte Osaka'nın nüfusunun dörtte birinin okula gittiği ortaya çıkmaktadır. Bu yüzden konunun uzman olan Ronald P. Dore (1965, s. 253) bu bilgileri pek gerçekçi saymamaktadır. Yine de terakoyalar popüler bir kurum haline geldi ve Tokugawa sisteminin önemli bir parçasını oluşturdu. Terakoyalar eğitimin yerelde en yaygın hali olarak görülmekteydi. Ayrıca sosyal hayatın önemli kültür merkezlerinden biri olarak yerini alır. Bu durum Japonya'yı diğer tüm ülkelerden farklı bir yere getirecektir. Edo Döneminin sonralarına doğru 20.000'i bulduğu söylenen terakoyalar okur-yazarlığın gelişimine büyük katkıda bulundu. Yine de merkezi bir eğitim programından söz edilemezdi. Öğretmen tapınaklardaki rahiplerdi ve resmi bir pedagoji yoktu. Bu rahiplerin öğretme yetenekleri hakkında büyük eleştiriler vardı. Öğrenim araçları genellikle yazışma örnekleri ve günlüklerdi. Rahipler daha farklı öğretim yöntemi bilmiyorlardı. Temel aritmetik ile okuma ve yazma öğrenen çocuklara bu metinler dikte ediliyordu. Böylece Çince karakterler (kanji) öğretilmeye çalışılıyordu (Anderson, 1975, s. 18) (Esenbel, 2012, s. 172).

Zengin çiftçiler kendi çocuklarının eğitimleri için endişelenmektedirler. Okullaşmanın fazla olması kırsalda yaşayan aileleri eğitim konusunda teşvik etmiştir. Terakoyalar ile köyler arasında bir dayanışma hâkimdir. Öğretmenlerin gelirleri

köylülerin birikimlerinden veya eğitim fonlarından temin edilmektedir. Öğretmenlerin maaşları düşük seviye bir samurayla eşdeğer ancak bir piyade askerinin maaşına göre biraz fazladır (Dore, 1965, s. 260). Yine de sabit bir gelirleri yoktur. Bu yüzden gerçek gelirleri belirsizdir. Öğrenciler ile ailelerin öğretmenlere bakış açısı Konfüçyüs anlayışına bağlıdır. Bir çocuğu eğitmek saygı duyulacak bir erdemdir. Çoğu okul öğretmen, öğretmenin eşi ve birkaç kıdemli öğrenci tarafından oluşan bir işletmedir. Daha büyük okullarda öğrencilerden sağlanan paralarla kiralık yerlerde eğitim yapılır. Bu okullar öğretmenlerin evleri de olabilir (Dore, 1965, s. 264).

3.1.1.2. Han Okulları

Hankolar, samuray çocuklarının resmi eğitim aldıkları yerlerdi. Samurayların çoğu yaklaşık 260 yıl boyunca bu okullarda eğitildiler. Japonya da bu okullar yeni değildi. İmparatorluk döneminden beri aristokrat aileler tarafından kurulan okullarda aristokrat sınıfın eğitim ihtiyacı karşılanmıştır. Ancak Tokugawa idaresine kadar sürdürülebilir bir eğitim olmadığı açıktı. Diğer birçok okul gibi han okulları da Tokugawa döneminde gösterişli hale geldi. Samurayların ahlakını geliştirmeye yönelik bir eğitim vardı. Örneğin Kaibare Ekken bir daimyoya yazdığı mektubunda hankolarda sadece samuraylara sadakat ve ekonomik ilişkileri sürdürmeyi öğretmediklerini belirtir. Aynı zamanda askeri kabiliyetlerini uygulayacağı eğitim programı da bulunmaktadır. 18. yüzyılın sonlarından itibaren skolastik eğitim almış samurayların daha iyi yönetici oldukları fikri ortaya atıldı. Han okullarına başlayacak çocukların yaşı 8 ile 10 arasında değişmekteydi. Okulların çoğu yatılıydı. 1870'lerde en az 170 okul yatılı olarak hizmet vermekteydi (Dore, 1965, s. 99) (Beasley, 1972, s. 36).

Konfüçyüs düşüncesi, Tokugawa yönetiminin felsefi zeminini oluşturmaktaydı. Hankolar jusha adı verilen Konfüçyüsçü âlimler tarafından yönetilmekteydi. Ayrıca bu âlimler daimyolara danışmanlık hizmeti vermekteydi. Bu dönemin en önemli Konfüçyüsçü âlimlerinden Hayashi Razan, 1630'larda bu tip okulların kurulmasına öncü oldu. Tokugawa yönetimi tarafından da desteklenen Hayashi Razan'ın kurduğu Shoheiko, yönetimin resmi kurumu oldu. Konfüçyüs metinlerinin de yer aldığı Çin

çalışmaları hankoların temel müfredatıydı. Tokugawa yönetimi tarafından düzenlenen müfredat ile düzenli öğrenci alımları başladı. Öğretmenlerin atanması bile Bakufu tarafından kontrol edilmekteydi. Bakufu 1792'ye kadar gönüllü olarak ilgilense de daha sonra hankoları kendi denetimi altına aldı. Bakufu'nun düzenlediği bir sınav sistemi de mevcuttu. Her yıl yapılan sınavlar 15 yaşından küçük öğrenciler için yapılır. "Dört Kitap" ve "Beş Klasik" ten sözlü sınav ile öğrencilerin bilgileri ölçülür. Ayrıca her üç yılda bir yazılı sınavlar yapılırdı. Yazılı sınavlar dört bölümden oluşmaktaydı. Bu bölümler acemilik seviyesi, klasikler, tarih ve düzyazı kompozisyon bölümleri vardı (Dore, 1965, s. 86, 87) (Schirokauer, Brown, Lurie, & Gay, 2013, s. 340).

Hankolarda özellikle askeri eğitim aksatılmamaktaydı. Önceleri askeri eğitim ile klasik eğitim birbirinden ayrıydı. Daha sonra samurayların tüm eğitimleri han okulları çatısı altında birleştirildi. Her öğretmenin kendi eğitim alanı bulunmaktaydı. Askeri eğitim veren öğretmenler öğrencileri okçuluk, binicilik ve yüzme alanlarında eğitirdi. Ayrıca samuray orduları için çok önemli olan mızrak ve kılıç eğitimlerine büyük önem verilirdi. Bunun yanında askeri taktik dersleri de gösterilirdi (Dore, 1965, s. 96).

Hankoların, finansmanını öğrenciler tarafından sağlanmamaktadır. Bazı durumlarda küçük miktarlar alındığı olsa da genellikle okulların mali yüklerini daimyolar üstlenirdi. Okullara ayrılan ödenekler genellikle pirinç üzerinden yapılırdı. Bazı daimyolar hâkim oldukları hanlardaki tımarlarından okullarının giderlerini karşılaması için tımarlar tahsis edilmiştir. Diğer bir yandan bazı daimyolarında gümüş para ile okullara yardım ettikleri bilinmektedir (Dore, 1965, s. 106-108)..

3.1.1.3. Özel Okullar

Hankolar ve terakoyalar dışında çeşitli eğitim kurumları mevcuttu. Özel akademik eğitim veren bu kurumlar genellikle Çin tarzı eğitim, tıp eğitimi, Japon kültürü ağırlıklı eğitim ve Rangaku düşüncesinin oluşturduğu Batı bilimlerini de içeren eğitim verilmekteydi. Konfüçyüs ilimleri tüm ülke geneline yayılmışken, Rangaku akademileri ülkede belli başlı yerlerinden bulunmaktaydı. Genellikle Edo (Tokyo), Osaka, Kyoto gibi büyük şehirlerde ve Nagasaki gibi Hollandalılar ile

temas kurulan yerlerde kurulmaktaydı. Bu okullarda yüksek seviyede Batı bilimi ve tekniği üzerine çalışmaların yapıldığı bilinmektedir (Shields, 1995, s. 220) (Beasley, 1972, s. 37) . Tokugawa Dönemi'nin entelektüel anlamda gelişmesine katkı sağlayan özel okullar Japon toplumunu modernleşme çağına hazırlayan önemli faktörlerden biriydi. Bu okullar bir kurum olarak görmekten çok ziyade usta-çırak ilişkisi ile yürüyen sistemleri olduğunu dile getirmek daha doğru olacaktır. Bu tür okullar hakkında örnek vermek gerekirse, Hirose Tanso'nun Kyushu adasının Hita kasabasındaki okulunda Çin klasikleri üzerine eğitim vermektedir. Bu okullardan birçok öğrenci yetişmiştir (Jansen & Rozman, 1986, s. 197). Diğer bir çarpıcı örnek ise Bir Rangaku düşünürü olan Ogata Kouan idi. Ogata Kouan, Tekijuku (適塾) adında kurduğu tıp okulunun Japon Eğitimi'nde önemli bir yeri vardır. Diğer Rangaku okullarında da tıp biliminin yanında astronomi, gemicilik, deniz mimarisi, topçuluk, mühendislik gibi birçok alanda çalışmalar yapılmıştı (Jansen & Rozman, 1986, s. 201) (Shields, 1995, s. 225, 226). Böylece, Tekijuku Meiji döneminde açılan Osaka üniversitesi ve Keio Üniversitesine rol model olmuştur. Meiji Dönemi'nin önemli isimlerinden Fukuzawa Yukichi bu okuldan mezun olmuş ve restorasyon döneminde önemli katkıları sunmuştur (Jansen & Rozman, 1986, s. 205). Ayrıca Rangaku okullarının Çoşu, Satsuma ve Saga hanlarında yoğunlaşması ve gelecekte bu bölgelerin İmparator Meiji'yi iktidara taşıyacak olması önemlidir (Shields, 1995, s. 226).

Çoğunlukla alt seviye samurayların tercih ettikleri bu okullar han okullarına alternatif olmuşlardı. Birçok samuray, Tokugawa karşıtı Yoshida Shouin'nın okullarında eğitim alarak reformcu bir grup oluşmasına ön ayak oldu. Daimyo kaleleri ile kasaba arasındaki katı sınırları gevşetmeye çalıştılar ve feodal düzenin çıkmazına çözüm aradılar. Tüccar çocuklarının da gittiği okullarda mevcuttu. Hirose Tanso'nun Hita'daki Okulu ve Osaka'daki Nakai Okulu bunlara örneklerindedir. Kyuşu adası, Osaka ve Edo gibi tüccarların yoğun olduğu yerlerde çoğunluklardı. Çocuklar bu okullarda ticaret ile ilgili temel bilgileri öğrenirlerdi. Paketleme, tartma, risk anlayabilme, ticarete hile karıştırmama ve lonca anlaşmalarını bozmamaları yönünde eğitilirlerdi. Çiftçilerin çocuklarına bu okullarda bitki bilimi ve biyoloji öğretildi. Tarım aletlerinin kullanımını öğretildi. (Shields, 1995, s. 225).

3.1.2. Meiji Dönemi Japon Eğitimi

Tokugawa Şogunluğu ülke genelindeki kontrolünü 19. yüzyılın ikinci yarısında kaybetmeye başladı. Bu durum Bakufu'ya karşı bir ittifakın ortaya çıkmasını tetikledi ve 1866-1868 yılları arasında Bakumatsu olarak adlandırılan kargaşa ortamına dönüştü. 1868'de Bosshin Savaşı ile İmparatorluk güçleri Tokugawa güçleri üzerinde hâkimiyet sağladı ve İmparator Meiji'nin devri başladı. İmparator ve savaşta yanında olan yer alan genç samuraylardan oluşan oligarşik bir grup ile Batılılaşma amacıyla birçok reforma imza atıldı. Meiji Restorasyonu olarak adlandırılan bu siyasi programda eğitimde yerini aldı. 1870'den itibaren Konfüçyüs ağırlıklı eğitimin sona erdiği ve yerine Batılı eğitim getirildiğini görmekteyiz (Shields, 1995, s. 227).

1871 yılında restorasyonun önemli hamlelerinden biri olan bakanlıklar kuruldu. Bu bakanlıkların içinde Eğitim Bakanlığı da yerini aldı. Japon eğitimi merkezden yönetilmeye başlandı. 1872 yılında Eğitim Yasası ilan edildi ve ilk defa sistemli ve kanuna dayalı bir eğitim politikası uygulanmaya başlandı (Shields, 1995, s. 228). Japonya eğitimde Amerikan modelini benimsemişti. İlkokul, ortaokul ve üniversitelerden oluşan üç kademeli bir sistem oluşturuldu. Eğitim hiyerarşisi oluşturulurken Fransız modelinden yararlandı. Eğitim Yasası'na göre ülke 8 üniversite, 32 ortaokul, 210 ilkokul bölgesine ayrıldı. Japonya bu yönetmeliğe göre 8 üniversite, 250 ortaokul ve 50.000'i aşkın ilkokul kurulması hedeflendi. İlkokul 4 yıllık iki bölüm olarak belirlendi ve toplam 8 yıllık bir eğitim verilmesi kararlaştırıldı. Erkekler ve kızların arasında ayırım yapılmaksızın eğitimde eşitlik hedeflendiği görülmektedir (Anderson, 1975, s. 20, 21) (Esenbel, 2012, s. 166). Batı mimarisinden yararlanılarak modern okular açılmış, ayrıca terakoya ve özel akademi binaları da kullanıldı. Ancak en büyük sorun öğretmen sayısıydı ki bu öğretmenler eski Tokugawa okullarında çalışan öğretmen, âlim, samuray ve rahiplerden oluşmaktaydı. Birçok han okulu ortaokula dönüştürüldü. Büyük Neo-Konfüçyüsçü âlim Hayashi Razan tarafından kurulan Shoheiko kapatıldı. Bir dönem Batılı kitapların çevirisi için kurulan Kaisei-jo ve tıp okuluna dönüştürüldü. Bu okul Meiji Restorasyonundan sonra Tokyo Üniversitesi'nin öncülü olmuştu (Anderson, 1975, s. 21).

3.1.2.1. Amerikan Modeli

Modernleşme kapsamında Meiji hükümeti tarafından okullaşmanın yanında hızla Batılı eğitimi uygulamaya koymak, halkın entelektüel seviyesini arttırmak ve ileri akademik bilgiye ulaşmak için büyük çaba sarf edildi. Bu amaçla birçok yabancı uzman Japon modern okullarında eğitim verdi. Bu uzmanlar arasında David Murray ve Marion McCarrell Scott gibi eğitimciler görev aldı. İwakura Totomi ile başlayan Japon heyetlerinin verimli bir eğitim modeli arayışları sürdü ve Amerikan modeline yoğunlaşıldı. Meiji hükümeti Almanya, İngiltere, Fransa ve Amerika'ya gönderdiği birçok öğrenci Japonya'ya döndükten sonra okullarda öğretmen olarak görev alması amaçlandı. Yabancı uzmanların yönlendirmeleri ile 8 üniversite bölgesinde “Normal Okullar” kuruldu. Bu okullar hızlandırılmış eğitim programları ile eski terakoya öğretmenlerine 1 ila 3 ay arası eğitim vererek mezun etmekteydi. İlerleyen yıllarda her ile en az 1 veya 2 tane normal okul açarak öğretmen açığını kapatılmaya çalışıldı. Bu öğretmenler ilkokullara atanmaktaydılar (Anderson, 1975, s. 23, 25) (Duke, 2009, s. 230) (Hane & Perez, 2009, s. 102).

Bu okullaşma çabaları büyük masraflara neden oldu. Bu yüzden hükümet vergiler ile masrafların karşılayabileceğini düşünmüş, ancak halk tarafından vergileri iyi karşılanmamıştı. Ülkenin çoğunluğunun çiftçi olması ve çiftçilerin çocuklarını 8 yıllık okullara göndermesi ailelerin ekonomik durumlarını kötüleştirdi. Çiftçi aileleri çocuklarını okula kayıt ettirme konusunda endişe duymaya başladı. Ayrıca okullar için talep edilen vergiler de olumsuzluklar arasında yerini aldı. Köylülerin vergiler karşısında ayaklandığı ve okulları ateşe verdikleri bile görüldü (Shields, 1995, s. 230) (Esenbel, 2012, s. 166).

İmparator Meiji'nin beş maddelik yemininde “Geçmişte kullanılan saçma adetler ve uygulamalar kaldırılacaktır. Bilgi dünyanın dört bir yanından imparatorluk yönetimini güçlendirmek için aranıp, bulunacaktır” demektedir (Esenbel, 2012, s. 165) (Aksakal, 2012, s. 94). Öyle ki 1872 yılında ilan edilen Eğitim Yönetmeliği, Meiji hükümetinin eğitime verdiği önemi göstermektedir. 1872 Eğitim Yönetmeliği'nde eğitimin halkın her kademesinde yaygın bir hale gelmesi amaçlandığı anlatılmaktadır. Sınıf farklılıklarının olmadığı vurgulanır. Halkın

tamamen okuma ve yazma öğrenmesi gerektiğinden bahsedilir. Anne ve babaların çocuklarının iyi bir eğitim almaları için çaba serf etmelerini öğütlenmektedir (Esenbel, 2012, s. 165) (Anderson, 1975, s. 35).

Sonuç olarak, Eğitim Yönetmeliği'nin hedeflediği seviyeye (53.000 ilkokul, 250 ortaokul, 8 üniversite) ulaşamadı. 1880'lerin ortalarında yaklaşık 20.000 ilkokul açılabilirdi. 8 üniversite kurulması beklenirken sadece 1 üniversite açılmış ve bu üniversitede Tokyo Üniversitesi'ydi. 1868 ile 1880 yılları arasında Meiji oligarşinin temellerini kurduğu Japon eğitim sisteminde Japon geleneksel değerleri yer almamıştı. Edo Döneminin temel değerlerinden olan Konfüçyüs okulları kaldırılmıştı. Ülke geçmişi terk etmeye çalışarak tam anlamıyla Batı düşüncesine odaklanıldı. Özellikle Fukuzawa Yukichi gibi Batılı eğitim modelini destekleyen birçok aydın 1880'lere gelindiğinde güçlerini kaybetmeye başladılar. Fukuzawa Yukichi Japon Modernleşmesinde önemli bir yere sahiptir. Meiji Devri'nin samuray aydınını canlandıran Fukuzawa Yukichi Batının her yönüyle kabul edilmesi gerektiğini belirtmektedir. Batı uygarlığının sadece ahlak, edebiyat ve kuramlardan ibaret olmadığını savunan Fukuzawa Batı'da teknolojik gelişmelerin katı değerlere sahip toplumları yıkan bir değerler sistemi olduğunu belirtmektedir. Batı da iletişimi kolaylaştıran araçlar devletlerin liberalleşmesini sağlayan büyük etmenlerdendir. Fukuzawa aynı zamanda Batı gibi giyinmek, Batılılar ne yapıyorsa aynısını uygulanması gerektiğini savunmaktadır. Böylece Japonya Avrupalı devletler seviyesine ulaşacaktı. Bu nedendir ki hükümet yetkililerinin çoğunluğu köylülerden oluşan bir ülkede bu gibi bir eğitimin gerçekçi olmadığını düşünmüşler ve Fukuzawa'nın Batı'yı anlatan kitapları kaldırıldı. Batılılaşma politikalarını yürütenlerin Batı'ya karşı durdukları hayranlık ve toplumun geleneklerine karşı yeni bir olgu olan Batı düşüncesine karşı muhafazakâr grupların popülerliğini arttırdı (Hane & Perez, 2009, s. 101) (Esenbel, 2012, s. 164) .

3.1.2.2. Milli Eğitim

1885 yılında modern kabine sistemine geçildi. İlk başbakan Ito Hirobumi Prusya seyahatleri ve Otto von Bismark ile olan sohbetlerinden olsa gerek ideal demokrasi olarak görülen İngiltere ve Fransa yerine Prusya devlet sistemini

benimsendi. Almanya'nın da Japonya gibi birleşmesini geç tamamlaması, Ito Hirobumi'yi Prusya kanunlarının Japonya için örnek teşkil edebileceğini düşünmesine neden oldu. Ito Hirobumi, aynı zamanda Alman akademik ve teknolojik alanlarda güçlü oluşundan etkilenmişti (Duke, 2009, s. 314). Japon eğitimini büyük ölçüde etkileyen ilk Eğitim Bakanı Mori Arinori'di. Mori Arinori Amerika ve İngiltere'de diplomatik görevlerde bulunmuş bir diplomattı. Bu ülkelerden esinlenen bakan, Japon eğitiminin temelini oluşturacak bir sistem kurdu. Mori Arinori, eğitimin toplumsal kalkınmanın en önemli dinamiklerinden bir olduğunun farkındaydı. Aynı zamanda Batılılaşmak ve sömürülmemek için sanayileşmek şarttı. Geleneksel Konfüçyüs ahlakının yeniden eğitim müfredatına girmesine ön ayak oldu. Batılışmanın halkın ahlakını kötü etkilediği vurgusu yapıldı. Bu nedendir ki 1879 yılında Eğitimin Büyük Prensipleri Üzerine İmparatorluk İsteği adında bir ferman yayınlandı. İmparator tarafından yayınlanan ferman Konfüçyüs ilkelerine göre düzenlendi. Konfüçyüs temel ilkeleri olan sadakat, anne ve babaya saygı, vatanseverlik gibi konularda açıklık getirildi. Böylece restorasyon yanlısı olan hükümet bile bir zaman sonra Batı ağırlık müfredat yerini Japon değerleriyle harmanlanmış bir müfredata yerini aldı. İlköğretim eğitiminde ahlak dersleri öncelikli ders oldu. Okuma, yazma, matematik, tarih ve coğrafya gibi derslerin önüne geçti (Esenbel, 2012, s. 175) (JICA, 2004, s. 17). Okulların eğitim motivasyonları imparatorluğa sadakat, üretime katılım ve askeri eğitimidir. Bu yüzden eğitim sanayinin de itici bir faktörüydü. Bakan tarafından 1886 yılında yayınlanan yönetmeliğe göre İlkokul, Ortaokul, Normal Okul ve İmparatorluk Üniversiteleri olarak eğitim kademeleri düzenlendi. Tokyo İmparatorluk Üniversitesi ülkenin akademik ve sanatsal bir kurumu olacaktı ve bilgiyi arayan nesil yetiştirecekti. Diğer bakanlıkların da yetkisine bırakılan birçok meslek okulları kuruldu. Adalet Bakanlığı'nın Hukuk Fakültesi, Endüstri Bakanlığı'nın Endüstri Meslek Koleji, Ziraat ve Ticaret Bakanlığı'nın Tokyo Ormancılık Okulu ve Komaba Ziraat Okulu zamanla Tokyo İmparatorluk Üniversitesi ile birleştirildi. Ortaokullar öğrencileri İmparatorluk üniversitesine hazırlayan kurumlardı. İlkokullar ise İmparator ile özdeşleşerek çocukları eğitmek ve iyi ahlaka sahip olmasını amaçlayan kurumlar olarak düzenlendi. Ayrıca ilköğretim tüm vatandaşlar için zorunlu tutulmuştu. Bakan Mori ilköğretim öğretmenlerinin ulusal uyanışta ne kadar önemli

olduklarının farkındaydı. Normal Okullar bu kapsamda daha da ilgi gösterilen okullar oldu. Japonya'yı daha yayılcı bir politika izlediği yıllarda milliyetçi bir öğretmen ordu tarafından desteklenen bir eğitim programı vardı (JICA, 2004, s. 18) (Anderson, 1975, s. 27) (Tanaka, 2005 , s. 21, 22).

Restorasyonla birlikte Batı'nın ileri teknolojisine ulaşan Japonya, kendi ulusal işletmelerini kurarak sanayileşme yoluna girdi. 1890'lardan itibaren sanayileşmeye ayak uyduran Japonya hızla gelişti. Bu durum Japonlar için ilk sanayi devrimi niteliğindedir. Sanayi üzerine teknik eğitim almış işçilere olan ihtiyaç her geçen gün artmaktaydı. Meiji hükümeti tarafından vasıflı işçilerin önemli anlaşıldı. 1893 yılında Meslek Okulları Ek Yönetmeliği çıkarıldı. Ardından 1894'de Çırac Okulu Yönetmeliği yayınlandı. Endüstriyel eğitim için ilk adımlar atılmış oldu. Hükümet hızla 1899 yılında ortaokul seviyesinde meslek okullarını düzenlemeye başladı. Bu okullar içerisinde endüstri, ziraat, ticaret, gemi, pratik mesleki beceriler yer aldı. Ayrıca Kız Çocukları için de lise seviyesine okullar düzenlendi. Bu okullar ile birlikte orta öğretimde ortaokullar, meslek okulları ve kız liselerinden oluşan üçlü bir sistem ortaya çıktı. Orta öğretimdeki sayısal artış yükseköğretimi de tetiklemiş ve sadece Tokyo'da olan İmparatorluk Üniversitelerinin diğer şehirlerde açılmasına ön ayak olmuştur. 1903 yılında Meslek Yüksekokullarının açılması kararlaştırıldı. Meslek Yüksekokullarına ortaokul ve kız lisesi mezunları girebilirdi. Ayrıca üniversiteye giriş şartları gibi zor değildi. Böylece, hükümet tıp, eczacılık, hukuk, mühendislik ve ticaret alanın kısa zamanda uzmanlaşmış nitelikli insanlara sahip olacaktı. 1890'larda yeni İmparatorluk üniversiteleri açılmaya başladı. 1897'de Kyoto'da, 1907'de Sendai'de, 1910'da Fukuoka'da imparatorluk üniversiteleri açıldı (JICA, 2004, s. 19).

3.2. OSMANLI EĞİTİM MODERNLEŞMESİ

3.2.1. Osmanlı Klasik Dönem Eğitimi

Her devlette olduğu gibi Osmanlı Devleti de eğitim ve öğretime önem vermiştir. Kendi devlet ve toplum anlayışına uygun yetişmiş insan ihtiyacını sıbyan mektepleri, Enderun Mektebi, medreseler ve askeri okular gibi eğitim kurumları oluşturmaktaydı. Bu kurumlardan mezun olan öğrenciler devlet bürokrasisini oluştururdu. Bunun yanında yaygın eğitim kurumları olarak halka eğitim veren camiler, mescitler, tekke ve zaviyeler, ahi teşkilatları, loncalar, kütüphaneler ve kıraathaneler gelir. Buradaki eğitim daha düzensizdir. Ayrıca belirli bir eğitim programına sahip değildir. Osmanlı Devletinde eğitim dinsel amaçlı olmuştur. İslam dinine mensup olan Osmanlılar 'da her dinde olduğu gibi "mümin" bir toplum inşa etmek istemişlerdir. Osmanlıların fethettikleri yerler de özellikle padişah ve yakınları ile sosyo-ekonomik seviyeleri yüksek olan vatandaşların etkisiyle büyük bir okullaşma faaliyetine tanık oldu (Taşkın, 2008, s. 344).

3.2.1.1. Sıbyan Mektebi

Öncelikle günümüzdeki ilköğretim okullarının dönemdeki karşılığı olan sıbyan mekteplerini inceleyelim. Sıbyan mektepleri için mahalle mektebi, darüttalim, mektephane, muallimhane, darüilm, beytüttalim, küttap, mekteb-i ibtidaiyye gibi isimler de kullanılırdı (Müftüoğlu, 2013, s. 45) (Ergün, 2000, s. 735) (Ergin, 1977, s. 82,83) (Baltacı, 2004, s. 6,7). Padişahlar ve hanedan mensupları ile hayırsever kişileri tarafından yaptırılan sıbyan mektepleri genellikle cami ve mescitlerin çevresinde inşa edilirdi. Ünal Taşkın'ın (2008, s. 345) Halil İnalçık (2001, s. 227)'tan aktardığına göre İstanbul'da bu şekilde yapılan 219 camiden bahsedilir.

Sıbyan mekteplerinde isteğe bağlı olarak 5-7 yaşlarından 10-12 yaşlarına kadar değişen kız ve erkeklerin birlikte gittiği, temel dini bilgilerin öğretildiği yerlerdir. Kuran-ı Kerim ve ilmihal eğitimi önceliklidir. Ayrıca hocaların yeteneklerine göre okuma, yazma, temel düzeyde matematik ve başka ilimler de öğretilmiştir (Müftüoğlu, 2013, s. 46). Ancak bu eğitim belirli bir program dâhilinde yapılmamaktadır. Mekteplerde öğretmenlere "muallim" denilir. Muallimler

genellikle medrese okumuş, camilerde hocalık yapan kişilerdir. Kız çocukları ise temel dini bilgilere sahip kadınlardan eğitim alırlardı (Günyol, 1972, s. 658). Fatih Sultan Mehmet kendi mektebine yetim çocukların alınmasını, eğer yetim çocuk yoksa fakir çocukların alınmasını istemiştir. Okul çağına gelen çocukların mektebe katılacağı zaman halk arasında “amin alayı” olarak bilinen bir tören gerçekleştirilirdi. Bu törenlerle aileler çocuklarını mektebe gitme konusunda teşvik ederdi (Akyüz, 2007, s. 89).

Mustafa Gündüz (2013, s. 46), Muallim Cevdet (Cevdet, 1916, s. 181) 'den Fatih zamanında sıbyan mekteplerinde muallim (öğretmen) yetiştirilmesi için düzenleme yapıldığını aktarmaktadır. Bu düzenlemede tartışma metodu ve özel öğretim yöntemleri üzerine dersler verilmesi istenilmiştir. Arapça, Edebiyat, Mantık, Hendese, Coğrafya ve Tarih dersleri verilmiştir. Ancak öğretmen yetiştirme programının başarılı olduğu söylenemez. Genellikle medresede biraz eğitim görmüş kişiler mekteplere muallim oldular. (Akyüz, 2007, s. 92). Mektepler devlet eli ile yapılmadığı için yaptıran kişi bir müddet masrafları karşılar ve daha sonra mektebi bir vakfa bırakırdı. Bu vakıflar mekteplerin gerekli ihtiyaçlarının karşılar. Muallim ve halife adındaki yardımcısına vakıftan günlük yevmiyeleri verilirdi.

Mekteplerdeki eğitim dili konusunda çeşitli tartışmalar vardır. Sıbyan mekteplerinde çocuklara Kuran'ın okunuşu ve bazı duaların anlamları açıklanmadan öğretilmiş, ancak dini ve ahlaki bilgilerin Türkçe verildiği görülmüştür (Akyüz, 2007, s. 90). Muallimler tarafından temel dini bilgiler Türkçe olarak açıklanmış, Türkçe ilahiler ve dualar öğretilmiştir. Bu nedenle Sıbyan mekteplerindeki eğitim dilinin Arapça değil de Türkçe olduğu savunulmaktadır (Yoluk, 2010, s. 37).

3.2.1.2. Medreseler

Medreseler günümüzde yüksek okul ve üniversite seviyesine denk gelen İslam dünyasındaki eğitim ve öğretim kurumlarıdır. Osmanlı Devleti de temel eğitim kurumu olarak medreseyi benimsemiştir. İlmiye sınıfını oluşturan ulemanın yetiştirildiği yerlerdi. İlk Osmanlı Medresesi, İznik Orhaniyesi adıyla kurulmuştur. Bu medresenin başına Davud-i Kayseri'yi getirilmiştir (Uzunçarşılı, 1965, s. 1) (İpşirli, 2003, s. 327). Osmanlı Devleti genişledikçe medreselerin sayısı da arttı. Ülkenin Bursa, Konya, Üsküp, Filibe gibi şehirlerinde medreseler çoğaldı. Fatih'in

İstanbul'u fethiyle başlayan yeni dönem Osmanlı ilim hayatı ve medrese teşkilatı için önemli adımların atıldığı devreyi oluşturur (Uzunçarşılı, 1965, s. 5). Mısır, İran ve Türkistan'dan birçok âlim Osmanlı ülkesine davet edilip Osmanlı ilim hayatına etki etmiştir.

Osmanlı Devletinde medreseler temel olarak iki gruba ayrılır. Daha temel bilgilerin verildiği, bir bakıma Arapça ve fikri ilimlere hazırlık medreseleri olan Haric Medreseleri ilk grubu oluşturur. Bu grupta yer alan medreselerde mantık, kelim, astronomi, geometri ve belagat öğretilir. Bu medreseler en alt düzeydeki medreselerdir. Müderrisleri yirmi ile elli akçe arası bir maaş almaktadırlar. Bu gruptaki medreseler müderrislerinin aldıkları maaşa göre isimlendirilirler; yirmili medrese, otuzlu medrese, kırklı medrese, ellili medrese gibi. İstanbul, Edirne ve Bursa da kurulan kırklı ve ellili medreseler de Miftah'ın yorumlandığı bir giriş dersi, orta düzeyde kelim için Adudiddin'in Mevakıf'ını okuturken, ileri düzeyde fıkıh dersi için Merginani 'nin Hidaye'si okutulurdu. Diğer bir grup ise Dahil Medreseleridir. Bu grup içinde yer alan İbtida-yı dahil (ellili dahil) medreselerinde ise giriş düzeyinde Hidaye, Orta düzeyde Taftazani'nin Telvih'inden fıkıh ve ileri düzey Kuran tefsiri için ise Zemahşeri'nin Keşşaf'ı okutulurdu. Hiyerarşide en üstte bulunan Semaniye Medreselerinde İslam fıkıhı, Kuran tefsiri ya da kelim ile belagat konularında uzmanlık dersleri verilirdi (İnalçık, 2010, s. 176,177) (Baltacı, 1976, s. 41, 42). Ayrıca Fatih Sultan Mehmet'in kurmuş olduğu Sahn-ı Seman Medreseleri ile Tetimme Medresesi medrese hiyerarşisini değiştirmiştir (Uzunçarşılı, 1965, s. 5, 6). Ardından kurulan Süleymaniye Medreseleri ile medreseler arasındaki derecelendirme sırasıyla şu şekilde oldu. İbtidai Haric (kırklı haric), Hareketi Haric, İbtidai Dahil (ellili dahil), Hareket Dahil, Musile-i Sahn, Sahn-ı Seman, İbtidai Altmışlı, Hareket Altmışlı, Musile-i Süleymaniye, Hamise-i Süleymaniye, Süleymaniye ve son olarak Darül Hadis medreseleri şeklinde derecelenmiştir. Bu sistem devletin son yıllarına kadar devam etmiştir (Müftüoğlu, 2013, s. 354, 355). Fatih dönemindeki sistemin Kanuni dönem de değişmesinin en önemli nedeni Süleymaniye medreselerinde tıp ve matematik öğretimi için medrese kurulmasıydı. Tıp Medresesi ve Darüşşifa ordunun seferlerdeki hekim ihtiyacını karşılamak için kuruldu. Ayrıca matematik öğrenimi için kurulan dört medrese ordunun mühendis ihtiyacını karşılayabilmek içindi. (Taşkın, 2008, s. 353) (Taşdemirci, 1989, s. 526).

Medreselerin öğretim programlarının temelinde Fıkıh öğrenimi vardır. Fıkıh ilminden sonra ise medrese de verilen dersleri İslami, lisani ve akli bilimler olarak değerlendirebiliriz. İslami ilimlerde Kuran, Hadis, Tefsir ve Kelam dersleri bulunurken lisani ilimler de Nahiv, Sarf, Lugat, Ma'ani, Badi, Beyan ve Adap dersleri vardır. Akli ilimlerde ise Hesap, Hendese, Mantık, Hikmet, Tıp, Hey'et, Felsefe ilimleri ders olarak medreselerde okutulmuştur. Ayrıca medreselerde pozitif bilimler ikinci planda tutulmuştur. Pozitif bilimler genellikle özel kişiler tarafından veya rasathaneler ve hastanelerde öğretilmekteydi. Yine de Osmanlı medreselerini ayrı tutmak gerekir. Fatih zamanından itibaren pozitif bilimlerin önemi anlaşılmıştır. Lisani ilimler ile geometri, hesap, münazara ve mantık dersleri İslami dersler ile bir tutulmuştur. 17. yüzyıldan itibaren Osmanlı Medreseleri de dini ilimler pozitif ilimlerin önüne geçti. Bu dönemden sonra klasik bir din kurumuna dönüştü (Taşdemirci, 1989, s. 527, 528, 529). İlerleyen yıllarda Kelam, Tefsir ve Hadis ilimleri de Fıkıh ve Arapça karşısındaki gücünü kaybetmiş ve böylece düşünen ve araştıran bir nesil oluşturulamadı (Şanal, 2003, s. 153). Bu konu hakkında ilerleyen bölümlerde ayrıntıyla bahsedilecektir.

Osmanlı Medreselerinin öğretim dili Arapça idi. İlerleyen zamanlarda Farsça ve Türkçe de ikinci ve üçüncü dil olarak medreseye girmiştir. Ancak Farsça sanat ve edebiyat dili, Türkçe konuşma dili olarak kaldı. 15.yüzyılda medreselerde Türkçe şerhler yapıldığı bilinmektedir. Hatta medreselerde zaman zaman dersler Türkçe açıklanıyor ve tartışılıyordu. Ancak bu durum bilimsel eserlere yansımada (Unat, 1964, s. 3,5, 6). Ekmeleddin İhsanoğlu'nun Türkçe'nin korunması, gelişmesi, zenginleşmesi, medrese sayesinde mümkün olmuştur fikrini Mustafa Gündüz bize aktarmaktadır (Gündüz, 2013, s. 54).

Osmanlı Devleti'nde eğitim hizmetleri parasızdı. Vakıflar eğitim ve öğretimin yanında öğrencilerin yiyecek ve barınma ihtiyaçlarını da karşılıyordu. Bunların yanı sıra öğrencilerin günlük ihtiyaçları için belli bir miktar ücrette tayin edilirdi. Mesela Süleymaniye Medresesi öğrencileri günlük iki akçe ücret alıyordu (Taşkın, 2008, s. 358).

Medreselerden mezun olan öğrenciler Osmanlı Devleti İlmiye Teşkilatında görev almaktaydılar. İlmiye teşkilatı öğretim ve adalet olarak iki kısma ayrılmıştır. Öğretim kısmında müderrisler bulunurken, Adalet kısmında kadılar yer almaktadır.

Bu iki kısım arasında geçişler mümkündü. Müderrisler seviyesine göre bir kadılığa geçiş yapabilirlerdi. Tüm atamalar kazasker tarafından yapılırdı (Uzunçarşılı, 1965, s. 56-67) (Unat, 1964, s. 4).

3.2.1.3. Enderun Mektebi

Enderun mektebi, Osmanlı Devleti'nin gücünü korumak ve kendi elit zümresini oluşturmak için nitelikli insan yetiştirmek amacıyla kurulmuş bir eğitim merkezidir. Enderun II. Murat döneminde kurulmuş, Fatih dönemi ile tam bir eğitim kurumu haline gelmiştir. Enderun da devletin idari ve mülki işlerini yönetecek insanların eğitimine yönelmiştir. Bu yönetici kadro için Osmanlılar devşirme sisteminden yararlandılar (Taşkın, 2008, s. 361). Hristiyan çocuklar devşirilirdi. Önceleri Rumeli eyaletlerinden alınmış, daha sonra Anadolu'dan da alınmaya başlanmıştır. Devşirme olarak alınacaklar hakkında kesin hükümler vardır ve bunlar dışında devşirme alınmamaktadır. Mesela annesi ve babası ölmüş bir çocuk terbiyesi kıt olur diye devşirilmezdi. Sığırtmaç ve çoban çocukları, kel, köse, doğuştan sünnetli, Türkçe bilenler, ailenin tek oğlu olanlar, sanatkâr çocuklar ocağa alınmazdı. Devşirilecek çocukların 10-20 yaş arasında olanları öncelikle seçilirdi. Acemiler sürü denilen 100-200 kişilik kabileler halinde İstanbul'a nakledilir, burada kelime-i şahadet getirip Müslüman olurlardı. Acemi ocağında eğitim alan çocuklar, buradaki eğitimlerini tamamladıktan sonra yüksek eğitim için Enderun'a alınırdı. Acemi ocağında yedi, sekiz yıl eğitim aldıkları belirtilmektedir. Enderun'daki eğitim büyük ve küçük odalar, doğancı koğuşu, seferli odası, kiler odası, hazine odası ve has oda olarak ayrılmıştı. Enderun'un en yüksek bölümü Has Odadır. Bu bölümdeki öğrenciler idarecilik üzerine eğitim alır (Taşkın, 2008, s. 361, 362). Burada görülen dersler arasında Türkçe, Arapça, Farsça, Edebiyat, Tarih, dini ilimler ve Matematik dersleri bulunurdu. Türkçe, Farsça Edebiyat, Tarih ve Matematik medreselerde okutulmayan derslerdendir ve Enderun mektebinin eğitim programı daha gelişmiştir. En değerli müderrisler tarafından eğitim verilir. Saray Kütüphanesi oldukça zengindir. Ayrıca Enderun'daki öğrencilere beden ve sanat ile ilgili eğitimde verilmektedir. Ok ve cirit atma, ata binme ve güreş gibi sporlar yapılırdı. Müzik, şiir, hat, minyatür ve resim gibi sanat üzerine eğitim verilirdi (Akyüz, 2007, s. 97, 98). Ahmed Hikmet Müftüoğlu Tekkelerin dilinin Farsça, Medreselerin dilinin Arapça,

Enderun dilinin ise Türkçe olduğunu belirtmektedir. Ancak Arapça da dini derslerde görülmektedir (Müftüoğlu, 2013, s. 363). Enderun Mektebi 1850'lere kadar 79 sadrazam, 3 şeyhülislam, 36 kaptan-ı derya ve birçok devlet adamı çıkardı (Ergin, 1977, s. 17).

3.2.1.4. Askeri Mektepler

Osmanlı Devleti yıllar içinde Anadolu ve Rumeli illerini ele geçirince bu büyük ülkeyi kontrol etmek gün geçtikçe zorlaşmıştır. Devlet mekanizmasının sistemli bir memur ve asker topluluğuna ihtiyacı vardır. Osmanlı devleti memur ve asker yetiştirmek için Acemi Ocağı Mektebi'ni kurdu. Osmanlı padişahı bu mektepte kendisine bir "kul sınıfı" yarattı. Acemi Ocağı Mektebi Osmanlı askeri eğitiminin temel kurumudur. Enderun Mektebi bölümünde de açıkladığımız gibi devşirilen Hristiyan çocuklar ilk bu mektep de eğitim alırlar. Başarı seviyelerine göre devşirmeler Enderun Mektebi'ne ve Kapıkulu Ocakları'na geçerler. Kapıkulu Ocağı hükümdara en yakın olan askeri kurumdur. Ocak piyade ve süvari olmak üzere ikiye ayrılır. Kapıkulu Ocağı'nın piyade sınıfında Yeniçeri Ocağı, süvari sınıfında ise Sipahiler en önemli askeri birlikler olarak yer alırlar ve bu düzene göre eğitilirler.

3.2.1.5. Diğer Eğitim Kurumları

Diğer Eğitim kurumları olarak camiler, mescitler, kütüphaneler, sahaflar, kıraathaneler, ahi teşkilatları ve loncalar yer almaktadır. Bu grup içinde en önemlileri olan tekke ve zaviyeleri de unutmamak gerekir. Tekke ve zaviyelerde müzik, raks, beden, ahlak eğitimi verilerek insanların fikir seviyelerini geliştirmesi hedeflemektedir. Halk ve tasavvuf edebiyatı buralarda gelişme imkânı buldu. Osmanlı Devleti'nin kuruluş yıllarında yolcuları barındırmak, geçitlerin ve köprülerin güvenliğini sağlamak, fetih ve yerleşme hareketlerinde öncü olmak gibi çeşitli alanlarda faaliyet gösterecekleri de devletin son yıllarında tembellerin ve asker kaçaklarının merkezi haline geldi (Akyüz, 2007, s. 108). Tekkelerde ahlak eğitim ön plandadır. Medreselerde olduğu gibi tefsir, hadis, peygamberin hayatı, Türkçe, Arapça ve Farsça gibi birçok ilim ve dil öğretilmekteydi (Taşkın, 2008). Tekke ve zaviyeler düşüncenin ve tasavvufun merkezlerinden biridir. Buralar beden ve

düşüncenin terbiye edildiği yer, halka yardımların yapıldığı ve hastaların tedavi edildiği yerlerdir (Ergin, 1977, s. 226, 229, 234, 235).

3.2.2. Osmanlı Modern Dönem Eğitimi

3.2.2.1. Osmanlı Eğitim Sistemindeki Sorunlar

3.2.2.1.1. Medreselerin Bozulması

Osmanlı Devletinde eğitim sistemindeki sorunlar söz konusu olduğunda genellikle sıbyan mektepleri ve Enderun Mektebi'nden çok medreseler ön plana çıkmaktadır. Birçok düşünür medreselerin Osmanlı'nın çöküşünün nedenlerinden biri olduğunu dile getirmektedir. Bazı düşünürler ise Osmanlı'nın gücünü kaybettiği dönemlerde devletin ülkede tam bir hâkimiyet sağlayamadığı gibi medreselere de bir etkisi olmadığını savunmaktadır. Bazen de Osmanlı devletindeki dine dayalı eğitim sistemi eleştirilmiştir. Açıkçası İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Cahit Baltacı, Hüseyin Atay, Şehabettin Tekindağ, Yahya Akyüz, Zeki Salih Zengin genel olarak medreselerde pozitif bilimlerin çıkarılması ile eğitim gerilediğini belirtmektedirler. Rüşvet, adam kayırma, eğitimde yapılan ihmaller çöküşün temel sebepleri olarak görülmektedir.

Pozitif bilimler medreselerden her ne kadar ikinci planda okutulsa da öğrencileri tartışma, sorgulama ve düşünmeye sevk etmesi nedeniyle büyük bir önemi vardır. Bir önceki bölümde Felsefe, Fen ve Matematik bilimleri büyük ölçüde medreselerden çıkarıldığını söylemiştik. Bunun yanında Kelam, Tefsir ve Hadis ilimleri de ihmal edilmiştir. Sadece Fıkıh ilimi medreselerde öğretilir olmuştur. Medreselerde Aristo mantığına göre yorumlanan ve çevrilen kitaplar ile anlamdan çok lafa önem verilmiştir (Şanal, 2003, s. 152, 153). Kâtip Çelebi'de durumu şu sözler ile özetlemektedir:

“Lakin nice boş kafalı kimseler İslamlığın başlangıcında bir maslahat için ortaya konan rivayetleri görüp cansız taş gibi akıllarını kullanmadan salt taklit ile donup kaldılar. Aslını sorup düşünmeden ret ve inkâr eylediler. Felsefi ilimleri kötüleyip yeri-göğü bilmez cahil iken bilgin

geçindiler. Onlar Allah'ın göklerdeki ve yerdeki o muazzam mülk-i saltanatına, Allah'ın yarattığı herhangi bir şeye belki ecellerinin yaklaşmış olduğuna da bakmadılar. Yere ve göğe bakmayı öküz gibi göz ile bakmak sandılar.” (Zengin, 1997, s. 404).

Aynı dönemde Avrupa'da Rönesans ve Reform Hareketlerinin etkisi sonucunda kilisede yapılan dini eğitim çöktü. Günümüzdeki modern eğitim bu tarihlerden sonra şekillenmeye başladı. Eğitimin bir bilim olarak algılandığını görmekteyiz. Özgür düşünme ve bilimsel metot sayesinde yeni bilimler ve gerçekler, analitik geometri, genel çekim kanunu, kan dolaşımı bulunmuş, kimya ve tıp alanında da büyük ilerlemeler sağlanmıştı (Şanal, 2003, s. 153). Kâtip Çelebi'nin “Keşfü'z-zünun” adlı eseri, Osmanlılar döneminde yazılan eserlerin açıklamalı bir dökümünü vermektedir. 17. yüzyılda yazılan bu esere göre, eserlerin %95'i tasavvuf, din, tarih ve edebiyata; ancak %5'i pozitif bilimlere aittir. 16. Yüzyıl sonlarına kadar astronomide Kadızâde Rumî ve Takiyeddin Efendi gibi bilginlerle az çok Batı düzeyinde bir bilgi var olabilmiştir. Ancak 17. yüzyılda böyle bir şey yoktur. Coğrafya alanında da 15 ve 16. yüzyıllarda denizciler dolayısıyla çağdaş bilgi seviyesine sahiptir. Ancak 17. yüzyıllarda bu bilimin de yüzüstü bırakıldığı ortaya çıkmıştır. Bu gerileme bütün alanlarda görülmektedir (Ergün, 2000, s. 748).

Hüseyin Atay (1981) diğer bir problemi eğitimin merkezde toplanmasında görmektedir. Eğitimin taşrada yaygınlaşmaması ile ülkedeki insanların yeterince eğitilememesi bir zaman sonra nitelikli müderris ve öğrencilerin bulunamamasına yol açacaktır. İstanbul, Bursa, Edirne ve Konya gibi merkezlerde medreselerin toplanması ve diğer şehirlere yaygınlaşmaması ilmi rekabeti etkiledi. Ayrıca bu merkezlere gelen ilim adamları merkezden uzaklaşmak istemedikleri için taşradaki medreselerde müderris kadroları boş kaldı. Bu kadrolar çeşitli usulsüzlükler ile dolduruldu.

Kimileri 16. yüzyılın ortalarında kimileri de 16. yüzyılında sonlarında Osmanlı devletinin birçok alanda düşüşe geçtiğini söylemektedirler. Bu yüzyılda baş gösteren isyanlar, rüşvet, iltimas, toprak düzeninin bozulması eğitimi de etkilemiştir. Medreselerdeki kadroların rüşvet ve iltimasla doldurulmasının Kanuni döneminde başladığını görüyoruz. Ulema içinde güçlü ailelerin ortaya çıkmasıyla beraber müderrisleri ve kadıları atayan kazasker ve şeyhülislam kararlarını etkilemektedir.

Hocazadeler, Fenarizadeler gibi aileler ulemeda etkin rol oynamışlardır. Bu ailelerden rüşvet ve iltimas ile kadılık ve müderrislik makamları dağıtılmıştır. Böyle müderris olanlar ders veremiyorlardı ve ders verecek kabiliyetlerden yoksundu. Kadıların oğulları belli bir yaşa geldiklerinde müderris yapılmakta idi. Zaman geçtikçe bu durum adet olmuştur. Paşaların oğulları medreselerden mezun sayıldılar (Ergün, 2000, s. 745, 746). Böyle bir ortamda medreselerde eğitim yapıldığından bahsedemeyiz. Bu da medreseleri niteliksizleştirdi. Bu durum karşısında dönemin önemli isimleri Gelibolulu Mustafa Ali ve Koçi Bey de rüşvet ve iltimasın devlete yerleştiğinden şikâyetçiydiler. Koçi Bey, Padişah IV. Murat'a sunduğu çözüm önerisinde herkesin rüşvet ve iltimas ile müderrisliğe geçebildiğini açıklar ve Osmanlı ilim dünyasının cahillerle dolduğunu, bilgili ile cahil arasında bir fark gözetilmediğini vurgular (Akyüz, 2007, s. 84).

Devlet düzeninde disiplin bozulduğu gibi eğitimde de disiplin kalmamıştır. Yahya Akyüz eğitimdeki disiplinsizliği öğrencilerin ve müderrislerin disiplini bozması olarak ikiye ayırarak incelemektedir. Medreselerde eğitim görmeden rüşvet ve kayırma yoluyla yüksek mevkilere gelmek isteyen öğrencilerin istediklerini alamaması huzursuzluk yaratmıştır. Öğrenciler dersleri bırakışlar ve eşkıyalık yapmaya başlamışlardır (Uzunçarşılı, 1965, s. 71, 74). 16. yüzyılın ortasından itibaren artan nüfus, toprak kazandırmayan savaşlar, vergi yükünün giderek artması, köylerden kentlere ve zengin bölgelere nüfusun kayması gibi sosyal olaylar sonucunda gençlerin eşkıyalığa başladığı görülmüştür. Birçok aile çocuklarının eşkıya olmaması için medreselere gönderdi. Birçok genç medreselere sığındı. Böylece medreselerde öğrenciler birikti. Ancak bu kargaşa döneminde medrese öğrencileri köyleri, kasabaları basmaya ve halkı soymaya başladılar. Edirne, Bursa, Balıkesir, Manisa, Isparta, Muğla, Bolu, Kastamonu, Tokat, Amasya gibi Anadolu'nun önemli şehirlerinde öğrenci isyanları görülmekteydi. Zaman zaman müderris ve kadılardan da destek alan isyancılar, Osmanlı toplum yapısının bozulmasına büyük etki yapmıştır. Öğrenci isyanları 17. yüzyılın başlarında azalsa da III. Selim döneminde bile görülmektedir (Akyüz, 2007, s. 84, 85). Müderrislerin görevlerini yerine getirmemeye veya hiç görev yapmadıklarından bahsetmiştik. Bazı müderrisler dört-beş ay bazılarını iki yıl medreseye hiç gitmemişlerdir. Müderrislerin

ekonomik durumlarının kötüleşmesi nedeniyle disiplinlerinin bozulduğu fikri de savunulabilir.

Medreselerin ıslahı zaman zaman söz konusu olmuştur. Kanuni zamanındaki Kanunname de müderrislerin öğrenciler ile ciddi bir şekilde ilgilenmeleri ve kitapları eksiksiz okutmaları yönünde uyarı vardır. III. Murat döneminde rüşvet ve iltimasa karşı önlemler alınmaya çalışılmıştır. Koçi Bey ve Kâtip Çelebi de medreselerin ıslahı desteklemişler ancak bu durum değişmemiştir. Sadece eğitim alanında değil devletin tüm kademeleri ciddi oranda sarsılmıştır.

3.2.2.1.2. Avrupa'daki Gelişmeler

Avrupa da gerçekleşen Rönesans ve Reform Hareketlerini takip eden Aydınlanma Çağı, modern eğitimin de temellerini atmıştır. Avrupa'da bilim değişim ve gelişimin en önemli faktörü olarak görülmüş ve 16. yüzyıldan sonra Avrupa bu yönde ilerlemiştir. Böylece, Avrupa devletleri birçok yönden geliştirdiği gibi zamanla Osmanlı Devleti karşısındaki güç seviyesini de önemli ölçüde değiştirdi. Osmanlı Devleti'nin var olanı koruma politikası Avrupalıların ilerleyici politikalarını engelleyemedi. Avrupa kısa zamanda kendini savaş alanlarında Osmanlı'ya kanıtladı. Bu durum Osmanlı için bazı soruların sorulmasını kolaylaştırdı. İlk olarak Osmanlılar sorununun askeri olduğundan yola çıkarak çözmeye çalıştı. Genellikle dile getirildiği üzere Osmanlı Devleti 17. yüzyıl askeri teknolojisini yeteri kadar takip edemedi ve yapılan savaşlar uzun sürmeye başladı. Buna en iyi örnek 25 yıl süren Girit'in fethidir. Venedik kale savunma sistemleri ve donanma gücü karşında çaresiz kalan Osmanlı Girit adasının fethini ancak 25 yılda tamamlayabildi. Ardından gelen II. Viyana Kuşatmasından sonra gelişen büyük savaşlardaki yenilgiler Osmanlı'yı askeri konuda reform yapması gerektiğine ikna etti. 18. yüzyıla gelindiğinde Osmanlı Devleti'nin Avrupa'nın üstünlüğünü kabul ettiği görüldü. Eğitimi de askeri anlamda yorumlayan Osmanlı çözümlerini yeniçerilerin ve sipahilerin ıslahı ve eğitmesinde buldu. Batı tarzı eğitim ilk defa orduda resmi olarak görülmüştür. Batı eğitim tarzı içinden siyasi yakınlıktan dolayı Fransız modeli tercih edildi. Fransızların Osmanlı ülkesinde öğretmen olarak görev aldıkları görüldü.

Niyazi Berkes'in Hammer'den aktardığına göre Fransız bir subay olan Rochefort zamanın sadaret kaymakamı olan İbrahim Paşa'ya önerisinde Bab-ı Ali

hizmetinde bir fen kıtası kurulması gerektiğini belirtmiştir (Berkes, 2014, s. 47). 18. yüzyılda aynı zamanda Humbaracı Ahmet Paşa olarak tanıyacağımız Comte de Bonneval'in Osmanlı'nın askeri eğitiminde büyük emekleri vardır. İlk önce Humbaracılar (havan topu) ocağının modernleşmesinde yer almıştır. Ayrıca 1733 yılında "Hendesehane" adında ilk askeri fen ve tatbikat okulu açıldı. Bu okul humbaracıların eğitimi için kurulmuştu. Humbaracı Ahmet Paşa askerlere Fransız ve Alman savaş teknikleri üzerinde eğitim vermiştir. Ancak ölümünden sonra Hendesehane'nin kendi öğrencileri tarafından kapatıldığı söylenmektedir (Berkes, 2014, s. 64, 65, 66). Osmanlı'nın bilgisinden yararlandığı diğer bir askeri uzman ise Baron de Tott idi. Baron de Tott da askeri eğitim yönünde öneriler sunmuştur. Top dökümü yapılması ve topçu sınıfı yetiştirilmesi gerektiğini bildirmiştir. Ayrıca tersane, istihkâm ve topçuluk alanında eğitim yapılması ve ders kitaplarının basılması gerektiğini önermektedir. Bunun gibi bir takım askeri eğitime faaliyetleri güdülse de başarıya ulaşamamıştır. Ancak 19. yüzyılda III. Selim'in iktidarı ile başlayan ve her alanda kesin olarak Batı eğitimini hayata geçirmeye çalışan bir Osmanlı Devleti göreceğiz.

3.2.2.2. Osmanlı Devletinde Batı Tarzı Eğitim

3.2.2.2.1. Tanzimat Fermanı Öncesi Eğitim

III. Selim'in tahta çıkması ile Batı tarzı bir siyasete odaklanıldı. En büyük sorun olduğu düşünülen yer olan orduda Batı tarzı eğitim çalışmaları başladı. Nizam-ı Cedid hareketiyle ilk sistemli askeri yenilikler yapılmaya çalışıldı. Ancak bu çabalar III. Selim tahtan indirilmesi ile sonuçsuz kaldı. III. Selim tahttan indirilmesine rağmen Osmanlı eğitiminde bir kapı açarak kendinden sonra tahta gelen II. Mahmut'un reform hareketlerinin de öncüsü olacaktır. II. Mahmut, III.Selim'in hayata geçiremediklerinin bir çoğunu gerçekleştirecektir. Askeri eğitim alanında II. Mahmut'tan önce I. Mahmut zamanında Hendesehane askerlere teknik eğitim vermesi için kurulmuş, yeniçerilerin karşı tutumları yüzünden kısa sürede kapatılmıştır. Tanzimat Fermanına kadar Mühendishane-i Bahr-i Humayun ve Mühendishane-i Berr-i Humayun kurulurken, Tanzimat Fermanı'nın ilanı ile

Osmanlı eğitim sistemi Batı tarzı eğitim kurumlarının çoğaldığını görmekteyiz. Osmanlı Devleti sadece askeri eğitime ihtiyacı olmadığını anlamış sıbyan mektepleri, rüştiye mektepleri, idadiler, sultaniler ve yüksekokullar kurarak modern eğitim sistemine klasik eğitim kurumlarını da muhafaza ederek adımını attı. Ayrıca klasik eğitim kurumlarının merkezindeki medreseleri de reform programına alındı. 19. yüzyıl Osmanlı Eğitim sisteminde çift başlılık ortaya çıkacaktı. Böylece gelenek ve modern tartışması eğitim alanında önemini korumaktadır. Şimdi Osmanlı eğitim sisteminin askeri, idari ve diğer okullarını inceleyelim.

3.2.2.1.1. Mühendishane-i Bahr-i Humayun

Baron de Tott'un önerisiyle ve Cezayirli Gazi Hasan Paşa'nın desteğiyle Mühendishane-i Bahri-i Hümayun (Deniz Mühendishanesi) açıldı. 1773 yılında açılan okulda Arapça, Türkçe dışında Fransızca, İngilizce ve İtalyanca gibi batı dilleri de eğitime girmiştir. Fransız subaylar öğretmen olarak ders verdi. Sonya, Monnier ve Lafitte Clave tabyacılık üzerine, Truguet ve Tando ise diğer mesleki dersleri vermişlerdir (Ergün & Duman, 1996, s. 2). Diğer dersler için de Fransızlardan yararlanıldı. Ders kitaplarının çoğu Fransızcaydı Coğrafya dersi için Eynard, inşaat mühendis olarak da Rua ve Saint-Remy bulunuyordu. Matematik ve tahkimat derslerine önem verilmektedir. Matematik derslerini Türk öğretmenler vermekteydiler. Ayrıca Geometri derslerini Gelenbevi İsmail Efendi ve Kasapbaşızade İbrahim Efendi gibi Türk hocalar vermekteydi. Pratik eğitim veren Fransız subaylar Monier ve Lafitte Clave Aytabya, Gizli Yollar, Şevler ve Kaponier'ler gibi istihkâm modellerini Türk askerlerine öğretmekteydiler. Ancak eğitimli bir Osmanlı Ordusundan çekinen Rusya ve Avusturya, Fransız subayların geri çekilmesi için Fransa'ya başvurdu. 1788 yılında bu subaylar geri döndüler. III. Selim tahta çıkınca Fransa ile ilişkiler tekrar kurularak birçok Fransız subay Osmanlı Ordusunu eğitmek için İstanbul'a geldi. Hatta bu subaylar arasında Napolyon Bonapart da gelmek istemiş ancak Fransa tarafında başka bir görev verildi (Avcı, 1963, s. 5, 6). III. Selim zamanında Mühendishane-i Berr-i Hümayun (Kara Mühendishanesi) kurulması ile hem kara hem deniz ordusu için teknik okullar açılmış oldu. Kurulan bu iki okul da mühendislik okuluydu. III. Selim, eğitimin üzerinde ciddiyetle durmaktaydı. Osmanlı Devleti 18. yüzyılda en çok askeri

eğitimde ve başta mühendislik olmak üzere fen bilimlerinde sıkıntı çekmekteydi. III. Selim ve devlet adamları ordunun bu hastalığını tedavi etmeye çabaladılar. (Kenan, 2010, s. 130). Deniz Mühendishanesi ile Kara Mühendishanesi bir ara birleştirilse de daha sonra ayrıldılar. Osmanlı Devleti sadece Fransız subaylardan yararlanmayarak, İsveç ve İngiltere’den de birçok mühendis, subay ve teknisyen getirtti (Avcı, 1963, s. 6, 7). 1794’ten itibaren İsveçli mühendislerin yardımıyla İstanbul’daki Tersane’de, zamanın gemi teknolojisini aratmayacak seviyede, dayanıklı ve uzun ömürlü gemilerin yapımını sağlayacak büyük bir havuzun inşasına girişildi (Kenan, 2010, s. 136). Deniz Mühendishanesinde bir de matbaa kurulmuştur. Matbaanın ilk baskısı 1838 tarihli “Marmara Denizi ve Boğazlar Haritası”dır. Ayrıca

- Akdeniz Haritası (1843),
- Karadeniz Haritası (1843),
- Fransızca’dan tercüme Firmend Dide’nin Logaritması (1852),
- Hüseyin Rıfkı ve Selim Beyler tarafından İngilizce’den tercüme Usul-ü Hendese (1852),
- Esseyit Mehmet Eşref tarafından Fransızca’dan tercüme İlm-i Cerr-i Eskal (1861),
- Hüseyin Rıfkı Bey tarafından yazılmış Mecmuat-ül Mühendisin (1856),
- Nuri Bey’in tercümesi el yazısı ile Coğrafya (1856),
- Esbaki Halil Bey tarafından Navigation (1855),
- Rehberi Bahriyun (1865),
- Kastıra tarafından yazılmış, Yakovaki tarafından çevirilmif Tarih-i Katerine (1861),
- Mehmet şükrü Bey tarafından Tarih-i Umumi (1895) basılmıştır (Avcı, 1963, s. 8).

III. Selim zamanında istenen etkiyi gösteremeyen Deniz Mühendishanesi zamanla daha da modernleştirildi. II. Mahmut dönemi ve sonrasında kurumsallaşmasını tamamladığını görmekteyiz.

3.2.2.1.2. Mühendishane-i Berr-i Humayun

Deniz Mühendishanesi'den sonra açılan ikinci askeri okuldan Kara Mühendishanesi'nin en eski hali Humbarahane olup son şekli de Topçu Okuluydu. Osmanlı Ordusu için topçuluk çok önemlidir ki bu sayede imparatorluk kısa sürede genişlediği dile getirilir. Zamanla Osmanlı tekniğinin gerilediğini söylemiştik. III. Selim döneminde tekrar Avrupa seviyesinde askeri tekniğe sahip olunması arzu edilmektedir. İlk olarak 1791 yılında Mühendishane-i Sultani kuruldu. Daha sonra 1795 yılında Mühendishane-i Berri-i Hümayun ismiyle açıldı. Bu okul Humbarahane ve Mühendishanede bulunanların çocukları ve Enderun'dan alınan gençlerle eğitime başlandı. Deniz Mühendishanesi gibi Kara Mühendishanesinde Fransız askeri eğitim programı kabul edildi (Avcı, 1963, s. 11, 12). Kara Mühendishanesinde İstihkâm, Topçu ve İnşaat Mühendisleri grupları vardı. Eğitim süresi 4 yıl olarak belirlendi. İnşaat Mühendisleri hesap, istihkamat, savaş tarihi, geometri ve hikmet dersleri gösterildi.

Açıkçası Sultan III. Selim döneminde ulaşılmak istenen modernleşme seviyesi her zaman sınırlı kaldı. Bu yüzden ki Yeniçeriler III. Selim'i ihtilal ile tahttan indirmiştir. II. Mahmut tahta çıktığı zaman modernleşmenin karşısındaki en büyük engelin Yeniçeriler olduğunun farkındadır. Yeniçeri Ocağının kaldırılması Türk-Osmanlı modernleşmesinde çok önemli bir yeri vardır ki 1826 yılından sonra padişah rahatlıkla reformlarını gerçekleştirebilecek bir zemin bulabilecektir. Yeniçeri Ocağının kaldırılması (1826) ile kurulan Asakir-i Mansure Ordusu için Kara Mühendishanesi'nin önemi daha da arttı. Osmanlı Devleti, II. Mahmut döneminde askeri okulların kurumsallaşma evresinde büyük bir yol kat edecektir.

3.2.2.1.3. Mekteb-i Tıbbiye

Osmanlıların Avrupa'dan etkilenecek açtığı üçüncü okuldur. II. Mahmut dönemi 1826 veya 1827 yılında hekimbaşı Mustafa Behçet Efendi'nin girişimleri ile Tıphane-i Amire ve Cerrahhane-i Mamure adında kuruldu. Mektep Asakir-i Mansure Ordusuna doktor yetiştirmek üzere askeri okul niteliğinde bir kurumdur (Ergün, 2000, s. 751). İlerleyen zamanda okulun adı Mekteb-i Tıbbiye oldu. Okulun kuruluşundan itibaren eğitim Fransızca yapılmaktaydı. II. Mahmut tıp öğrencilerine

yaptığı konuşmada Öğrencilerin tıp bilimini Fransızca olarak öğrenmesi gerektiğini ve daha sonra tıp bilimini kendi dilimiz olan Türkçeye kazandırmalarını öğütlemektedir. Mektep daha sonra Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye-i Şahane adını alarak Galatasaray’da eğitime devam etti. Viyana’dan Dr. Bernard getirildi. Eğitim süresi dört yıl olarak kararlaştırıldı. 1845 yılında Mekteb-i Tıbbiye’nin İdadi (Lise seviyesi) kısmı açılması ile eğitim süresi altı yıla çıkarıldı (Avcı, 1963, s. 16,17,18). Dört yıllık yüksek eğitimde öğrenciler Arapça, Türkçe, Fransızca, Sarf ve Nahiv, İmla, Kitabet, İlaçların, bitkilerin ve hastalıkların Arapça ve Türkçe isimlerini, boş zamanlarda Din dersleri, Cerrahlık uygulaması, Anatomi ve Tıp bilime giriş derslerini görmekteydiler (Akyüz, 2007, s. 146).

Tanzimat Fermanının ilanından sonra birçok tıp kitabı Türkçeye çevrildi. 1866 yılında Türkçe eğitim veren Tıbbiye-i Mülkiye açıldı. Ayrıca Cemiyet-i Tıbbiye-i Osmaniye ismiyle bir Tıp Akademisi kuruldu. 1870 yılından itibaren Türkçe Mekteb-i Tıbbiye’de Fransızca’nın yerini aldı. Aynı yıl Haydarpaşa Askeri Hastanesi “Ameliyat ve Tatbikat Mektebi ”ne dönüştürüldü. Mekteb-i Tıbbiye’den mezun olanlar bu okulda iki yıl pratik eğitim alırlar ve hastanelere tayin edilirdiler. Ameliyat ve Tatbikat Mektebi’nde eğitim dili Türkçedir. Birçok öğrenci Paris ve Viyana’ya gönderilerek eğitimlerini tamamlamaları sağlandı.

II. Abdülhamit döneminde tıp okullarının ıslahı gündeme geldi. Almanya’dan gelen Dr. Rieder ve Dr. Deycke Mekteb-i Tıbbiye’i yetersiz görmüşlerdir. Dr. Rieder’in yönlendirmesi ile 1898 yılında Gülhane Askeri Rüştüye binasında Gülhane Tababet-i Askeriye Tatbikat-ı Mektep ve Seririyatı adında ikinci pratik eğitim okulu kuruldu. Günümüzdeki Gülhane Askeri Tıp Akademisi’nin temelini oluşturmaktadır.

3.2.2.2.1.4. Mekteb-i Harbiye

Mekteb-i Harbiye II. Mahmut döneminde 1834 yılında kurulmuştur. II. Mahmut Mısır Valisi Kavalalı Mehmet Ali Paşa’nın Fransız subaylar tarafından eğitilen ordusundan etkilendiği aşikârdır. Hatta II. Mahmut’un diğer ıslahatlarında Mehmet Ali Paşa’nın etkisi büyüktür. Kara ve Deniz Mühendishanesi’nde yetişen subayları sayısının sınırlı olması nedeniyle daha sistemli eğitim verecek bir kuruma ihtiyaç vardır. Ayrıca Kavalalı Mehmet Ali Paşa Mısır’da Harp Okulu’nu kurmuş ve modern ordusuyla Osmanlı Ordularını yenmişti. Mısır Ordusu’nun kabiliyeti II.

Mahmut için örnek oldu. Gelecekte Almanya Genelkurmay Başkanı olan Moltke II. Mahmut'a Avrupa'ya asker göndermesini önerir. Miralay Namık Paşa ise askeri bir okul açmanın zorunlu olduğunu padişaha belirtir. Bu yönlendirmeler sonucunda Mekteb-i Harbiye Namık Paşa ve Ahmet Fevzi Paşa tarafından Maçka Kışlasında kuruldu. Okul kütüphanesi ve okulda ders kitaplarının basımı için basmahane de kuruldu (Avcı, 1963, s. 25). Mekteb-i Harbiye iki kısım olarak kararlaştırılmıştı. Birinci kısımda sekiz hazırlık sınıfı bulunurdu. Başarılı olanlar ikinci kısımda mesleki bilgileri geçmektedir.

1847 yılından itibaren yeni dersler eklenerek çağa uygun bir eğitime geçilmiştir. Birçok öğrenci Viyana, Paris ve Londra gibi önemli Avrupa başkentlerine gönderilmiştir. Ayrıca Mekteb-i Harbiye'den mezun subayların fen bilimlerini de öğrenen ender sınıflardan biri olduğundan sivil okullarda da ders verebilmekteydiler. Aynı zamanda bir öğretmen okulu gibi kullanılmıştır (Akyüz, 2007, s. 147).

Mekteb-i Harbiye'nin kurulduğu yıllardaki eğitim düzeyi hakkında en önemli bilgileri İngiliz kadın seyyah Ms. Pardoe'nin gözlemlerinden öğrenmekteyiz. Mis Pardoe öğrencilerin eğitim gördükleri sınıfları görmüş, özellikle matematik derslerinin verildiği sınıfta Adalar denizi, Marmara, Boğaziçi ve hatta Amerika'nın haritasını görmüş ve ülkedeki en güzel yer olarak belirtmiştir. Devletin okuldaki eğitimin sürmesi için hiçbir maliyetten kaçınmadığını söylemektedir. Öğrencilerin eğitime aç oldukları üzerinde durur. Ayrıca II. Mahmut'un mekteplerin geliştirilmesinde çok hevesli olduğunu belirtmektedir. Ancak bir endişesi vardır. Okuldaki öğretmenlerin yetersizliğinden şikâyet etmektedir. Öğretmenlerin yeteri kadar çağa uygun ve fen bilimlerinde usta olmadıklarını belirtir. En önemlisi de "Elli sene sonra acaba bir seyyah Türkiye'de bir harbiye mektebi vardır diyebilecek midir? Heyhat, hiç zannetmiyorum." diyerek mektebin kalıcı olacağına dair güvensizliğini belirtmektedir (Ergin, 1977, s. 359, 362) (Avcı, 1963, s. 26, 27).

3.2.2.2.1.5. Tanzimat Öncesi Sivil Okullar

Tanzimat öncesinde 1838 yılında ilk sivil okul olarak rüştiye mektepleri kuruldu. Deniz ve Kara Mühendishanesi ile birlikte Harbiye ve Tıbbiye 'ye alınan çocuklar okuma yazma bilmemekteydi. Bu yüzden önce Türkçe okuma yazma

öğretilmeydi. Bu okulların ilk seneleri temel eğitime harcanmaktaydı. Subayların yetişme süreleri uzamaktaydı. Bu nedenle bu okullara girecek çocukların yetiştirilmesi ve hazırlanması için rüştiye mekteplerinin kurulması kararlaştırılmıştır (Ergin, 1977, s. 383).

Rüştiyelerde Arapça, Sarf ve Nahiv, Nuhbe-i Vehbi, Farsça ve Tuhfe-i Vehbi, Türkçe, Hat, Lügat, Ahlak dersleri ilk eğitim ve öğretim programı olarak yer almıştır. Rüştiye seviyesindeki ilk okullar *Mekteb-i Maarif-i Adliye* ve *Mekteb-i Ulum-i Edebiye*'dir. *Mekteb-i Maarif-i Adliye* sivil memur yetiştirmeyi amaçlamıştır. Genel Rüştiyelerdeki dersler ek olarak Fransızca Gramer, Hendese, Coğrafya, Tarih ve Politika kitaplarının okutulduğu dersler de yer almıştır. *Mekteb-i Ulum-i Edebiye* ise halka ve memurlara hatasız yazma eğitimi veren bir kurumdur (Akyüz, 2007, s. 148, 149).

3.2.2.2.2. Tanzimat Sonrası Osmanlı Eğitimi

Tanzimat Fermanı Osmanlı Devleti'nin çehresini değiştirmiştir. Osmanlı Devleti Tanzimat Fermanı ile seküler eğitimi büyük ölçüde kabullendi. Eski eğitim kurumları olan medreseler sürekli itibar kaybetti. Bu dönemde devletin sadece askeri eğitime ihtiyacı olmadığı anlaşıldı. Devletin idari kademelerine memur yetiştirmek için sivil okullar açıldı. Ayrıca mesleki ve teknik okulların önemi keşfedilmiş, özellikle öğretmen yetiştirilmeye çalışılmıştır. Kız çocukların eğitimi için ortaokul seviyesinde rüştiyeler açılmıştır. 19. yüzyıl Osmanlı Padişahları her ne kadar istekli olsalar da eğitim ve öğretimde istenen etkiyi gerçekleştirememişlerdir. Eğitim, çağın en önemli anahtarı olan sanayileşmeyi tetikleyememiş ve Osmanlı Devleti ekonomik bir gelişim yaşayamamıştır. Osmanlı Devleti'nin açtığı Batı tarzı okullar arasında en başarılı olarak sayabileceklerimiz askeri okullardır. Askeri okullarda yetişen subay ülkenin en münevver sınıfını oluşturmuş ve Osmanlı Devleti'nin ancak yaşam süresini uzatıldı.

3.2.2.2.2.1. Tanzimat Sonrası Modern Eğitim Kurumları

III. Selim'in Nizam-ı Cedid ıslahatları ile başlayan modern eğitimin Tanzimat Fermanı'na kadar yetersiz kaldığı anlaşılmaktadır. Kara ve Deniz

Mühendishanelerine, Tıbbiye ve Harbiye'ye gelen öğrencilerin çoğunu okuma yazma bile bilmemesi hem eğitimin süresini uzatmakta hem de yeni ordunun gelişmesini engellemektedir. Böylece uzun vadede Osmanlı Devleti kurduğu okullardan verim alamadı. Bu yüzden eğitimde ilk, orta ve lise kademelerini oluşturma ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Bu okullar ile Kara ve Deniz Mühendishanelerine, Tıbbiye ve Harbiye'ye temel eğitimini almış ve yetişmiş öğrenciler kazandırılmak istenmiştir. Tanzimat Fermanından önce ilk sivil okulların kurulmaya başlandığından bahsetmiştik. Tanzimat Fermanından sonra sıbyan mektepleri, rüştiyeler, idadiler ve sultaniler yaygınlaştırılmaya çalışılmıştır.

Tanzimat Fermanı'ndan sonra asker okullarda yeni düzenlemeler yapıldı. Askeri rüştiyeler ve idadiler kurularak daha önce belirttiğimiz gibi yetişmiş öğrencilerin Harbiye Mektebine devam etmeleri kararlaştırıldı. 1845 yılında askeri idadiler İstanbul, İzmir, Bursa gibi büyük şehirlerde kuruldu. Askeri İdadilerin mezunları 1864 yılından itibaren Harbiye'ye girmeye başladılar. Böylece Harbiye bir yükseköğretim niteliği kazanmıştır (Ergün & Duman, 1996, s. 9). Kurmay subay ihtiyacından dolayı 1864 yılında Harbiye seviyesinin üstünde Erkan-ı Harbiye sınıfları kuruldu. Artık Harbiye, ülkedeki en ciddi kurumlardan biri haline geldi. Ordunun hayvanlarının sağlığı için Harbiye'de veterinerlik sınıfları açıldı. İlk açılan sınıfların 4 yıllık eğitim süreleri vardı. 1875 yılında askeri rüştiyelerin açılması ile askeri eğitim sisteminin hiyerarşisi oluştu. Osman Ergün rüştiyeleri ilk, idadileri orta, Harbiye'yi lise, Erkânı Harbiye'yi de yükseköğretim olarak sınıflandırmıştır (Ergin, 1977, s. 432). Topçu mektebi, Askeri Tıbbiye mektebi, Harbiye Mektebi ve Bahriye Mektebi ıslahatları gerçekleştirildi. Avrupa'ya öğrencilerin gönderilmesi devam etti. Okullardaki ders programları Avrupa'daki askeri okulların seviyesine yaklaştırılmaya çalışıldı.

Tanzimat Fermanı sonrasında sadece askeri okulların yeterli olmadığı anlaşıldı. Ayrıca devletin memur, hâkim, doktor, ebe gibi mesleklere ihtiyacının olması nedeniyle mesleki eğitim veren okulların kurulması kararlaştırıldı. Maarif Nezareti (Eğitim Bakanlığı)'nin direktifleriyle bu okulların en önemlilerinden biri 1859 yılında kurulan Mülkiye Mektebi'dir. Devletin mülki amir yetiştirmesi amacıyla kuruldu. Eğitim süresi birçok kez değiştirilirdi. II. Abdülhamid döneminde yükseköğretim niteliği kazandı. 1877 yılında çıkarılan Mülkiye Mektebi

Nizamnamesi ile okulun kuruluş amacı yeniden belirtildi. Ayrıca Mülkiye Mektebi idadi ve yüksek kısım olarak ikiye ayrıldı. (Atay, 1982, s. 25). 1864 yılında Lisan Mektebi kuruldu. Osmanlı tercüme odalarına hâkim millet Rumlardı. Yunanistan'ın bağımsız bir devlet haline gelmesi ile Osmanlı Devleti için tercüme odalarının güvenlik önemli bir konu haline geldi. Klasik Dönemde Babialı Tercüme Odası'nda dil eğitimi verilmekteydi. Ancak daha sistemli bir eğitime ve tercüman ordusuna ihtiyaç olduğu için bir dil okulu açıldı. Temel olarak Arapça, Farsça ve Fransızca ağırlıklı bir dil eğitim ortamı oluşturulmuştur. Böylece Hariciye Nezareti'nin geliyeceği de düşünülmekteydi. Lisan Mektebi birkaç kez kapatılıp, yeniden açıldı. Öğrencilerin dersleri takip etmedikleri anlaşıldı (Balçık S. , 2008, s. 85, 86, 90).

Maarif Nezareti (Eğitim Bakanlığı)'in ikinci önemli teşebbüsü 1874 yılında kurulan Hukuk Mektebidir. Tanzimat ve Islahat Fermanı'nın ilanı ile Osmanlı Devleti hukuk ve kanuna bağlı kalacağını belirtmiştir. Medresenin gözden düşmesi ve kadıya olan güvenin zayıflığı, nedeniyle her alanda Batı'yı takip etmeye çalışan devletin Batı hukukunu da benimsemeye çalıştığı görülür. III. Selim ile başlayan reformlar ancak 1878 yılında açılan Hukuk Mektebi ile modern hukuk eğitimi alanına girmiştir. Günümüzdeki hukuk fakültelerinde gösterilen çoğu dersler o tarihlerde de Hukuk Mektebinde müfredattadır (Atay, 1982, s. 33).

Batı tıbbi ile alakalı ilk okul askeri alanda kuruldu. Ancak sivil bir tıbbi eğitim kurumuna ihtiyaç vardır. Mektebi Tıbbiye-i Mülkiye 1866 yılında halkın sağlığını korumak üzere kurulmuştur. Osman Ergin'in belirttiğine göre Tıbbiye'den 1873 ile 1899 yılları arasında 584 doktor mezun oldu. 1899 yılında 142 öğrencisi bulunurken bu öğrencilerin 62'si Müslüman, 62'si Hristiyan ve 18'i Yahudi idi (Ergin, 1977, s. 649, 652). Ayrıca Mektebi Tıbbiye-i Mülkiye içerisinde Eczacılık Mektebi 1879 yılında açıldı. 1842 yılında ise Ebe Mektebi açıldı. Kadınların Ebe Mektebiyle iş hayatına girdiğini görüyoruz (Ergin, 1977, s. 540). Osmanlı Devleti'nin eğitim politikalarında başarısızlıklarının bir diğer nedeni de öğretmen yetersizliğidir. 19. yüzyılın başında çoğu öğretmen Avrupa'dan getirilmektedir. İlk, orta ve lise kademelerinde okulların açılması ile yerli öğretmene olan ihtiyaç arttı. 1848'de Darül Muallimin (Öğretmen Okulu) kuruldu. Osman Ergin'in aktardığına göre öğretmen adaylarının Arapça ve Matematik bilmesi yeterliydi. Bu okula da öğrenci bulmakta

zorluk çeken devlet medrese öğrencilerinden yaralanmak istemiştir. Ders programı açısından medreseden çok farklı bir kurum olmadığı söylenmektedir. Başarılı olamadığı aşikârdır. Sıbyan Mektepleri üzerinde bir reform politikası yapılamamaktadır. Çünkü sıbyan mektepleri, Eğitim Bakanlığı'na bağlı değildir. Ancak 1862 yılında ilköğretim niteliğinde İptidai Mektepleri kurulmuş ve sıbyan mekteplerinin yerini almaya çalışmışlardır. Ancak yeni bir sorun çıkmıştır ki bu da İptidai Mekteplerin öğretmen ihtiyacıdır. Bu yüzden Darulmuallimin-i Sıbyan açıldı. 1871 yılındaki Maarif Nezareti'nin nizamnamesinde şu derslerin okutulması kararlaştırılmıştır. İdadi programları şöyledir:

- Birinci sene: Hesap, Coğrafya-i Umumi, Kitabet, Muhtasar Tarihi Umumi, Kavaidi Osmaniye, Farsî.
- İkinci sene: Cebir, Hendese, Coğrafya-i Osmani, Resim, Fransızca.
- Üçüncü sene: Müsellesat, Hendese-i Mücesseme, Resim, Fransızca.
- Dördüncü sene: Mevalid-i Selase, Hendese-i Resmîye, Kozmografya, Resim, Fransızca, Hikmet, Kimya.
- Beşinci sene: Mevalid-i Selase, Tarama ve Cerri Eşkâl, Resim, Fransızca, Kimya.

Rüştiye programları şöyledir:

- Birinci sene: Arabî, Farsî, Coğrafya, Tarih, Eşya, Rika, Hesap, Resim.
- İkinci sene: Hikmet, Kimya, Arabî, Farsî, Tarih, Eşya, Rika, Resim, Cebir.
- Üçüncü sene: Hikmet, Kimya, Arabî, Farsî, Coğrafya, Tarih, Eşya, Rika, Resim, Cebir, Hendese, Usulü Defteri (Ergin, 1977, s. 581).

Telgraf Mektebi 1860 yılında açılmıştır. Ancak istenen başarıyı hiçbir zaman gösterememiştir. Osmanlı Devleti bir tarım ülkesi idi. Ancak devlet ve çiftçi arasında kopukluk vardır. Ülkede ekonomik değer taşıyan ürünlere ilgi neredeyse yoktu. Kalkınmanın önemli olduğu 19. yüzyılda Osmanlı da ziraatın, ormancılığın ve madenciliğin önemini anlamıştır. 1847 yılında Ziraat Mektebi, 1858'de Orman Mektebi ve 1872'de Maden Mektebi açılmıştır (Ergin, 1977, s. 564, 588). Çiftlikler kurulmaya çalışılmış, çeşitli tarım ürünlerinin en çok nerede verim alınacağı

kararlaştırılmaya çalışılmıştır. Ekonomik değeri olan madenler Avrupalıların hâkimiyetine girmiştir. Bu okullara yeterli kadar ğretmen bulunamamış ve Avrupa'dan ğretmen getirilmeye çalışılmıştır. Belki de bu okulların en önemli sorunları ğrenci bulunamamasıdır. Böylece Osmanlı gerekli gelişmeleri bir türlü sağlayamamıştır. Osmanlı Devleti sanayileşme sürecinde büyük sıkıntı yaşamaktadır. 1863 yılında İstanbul'da sanayi sergisi açıldı ve Osmanlı sanayisinin Avrupa sanayisi ile rekabet edecek gücü olmadığını ortaya ıktı. Mithat Paşa Tuna Valiliği yaptığı sırada sanayi mekteplerinin açılması üzerine düşünceler geliştirildi. Ordunun ihtiyaçlarını karşılayabilmek için halkı dokumacılığa teşvik etti. Teknik eleman yetişmesi için 1863'te Niş'te, 1864'te Rusçuk ve Sofya'da Islahhaneler açtı. Islahhanelerin başarılı olması için endüstriyel eğitimin yaygınlaştırılması kararı alındı. Ayrıca Rusçuk'ta ksz kız çocukları için de ıslahhaneler atırıldı. Mithat Paşa 1868 yılında Daniştay'a atanınca sanayi mektepleriyle özel olarak ilgilendi. Kasım 1868 yılında Mekteb-i Sanayi, İstanbul'da kuruldu. 11 Aralık 1868 tarihinde okulun kuruluş amacını, programını ve yönetim esaslarını belirleyen İstanbul Sanayi Mektebi Nizamnamesi hazırlandı. II. Abdülhamit döneminde sanayi mektebinde ıslahatlar yapılarak endüstriyel eğitim teşvik edilmeye çalışıldı. Ancak okullarda birçok eksik bulunmaktadır. II. Abdülhamit'e sunulan raporda ğretmen, alet ve edevat eksikliğinden ve sanayi mektebinde okutulmaması gereken derslerin okutulduğundan bahsedilmektedir. Ayrıca okula alınan öğrenciler için 13-15 yaş sınırı konulması gerektiği belirtilir (Semiz & Kuş, 2004, s. 278, 279,280, 282, 284). 1870 yılında Kız Sanayi Mektebi açılmıştır. Eğitim Bakanlığı daha sonraları Üsküdar ve İstanbul'da üç kız sanayi mektebi açtı. Ancak bu okulların günümüz sanayisi ile bağlantısı yoktur. Kız ğrenciler bu okullarda Kuran, ahlak, imla, hesap, tarih, coğrafya gibi ilimlerin yanında dikiş, nakış ve resim gibi sanatları öğreniyorlardı (Ergin, 1977, s. 686, 688).

3.2.2.2.2. Tanzimat Sonrası Klasik Eğitim Kurumları

Batı tarzı okulların açıldığı Tanzimat döneminde medreseler hala Osmanlı eğitiminde yerini almaktaydı. Devletin Batılı okulları medreselere tercih etmesi ulema için büyük bir sıkıntıdır. Ulema Türk-Osmanlı Modernleşmesi boyunca her zaman reformlara karşı çıkmıştır. Halk üzerinde de büyük etkisi olan ulema en güçlü

toplumsal sınıflardan biridir. Öyle ki medreseler kapatılmayarak Batılı okullar ile birlikte dini eğitim veren bir kurum olarak devam etti. Ancak Batı tarzı okullar medreselerin alanına kesinlikle giremezdi. Bu durumu gelenek ve modern arasındaki bir mücadele olarak görebiliriz. Ayrıca medreseler Batılı okullar karşısında her geçen gün toplumsal etkisinin kaybetmeye başlamıştır.

II. Abdülhamid dönemine kadar medreselerin ıslahına endişe ile bakılmıştır. Öyledir ki II. Abdülhamit kendinden önceki padişah Sultan Abdülaziz'in tahtan indirilmesinde medreselilerin etkisinin büyük olması nedeniyle bu okullara mesafelidir. Belki de bu yüzden II. Abdülhamid saltanatı sırasında batılı okulları ülke geneline yaymaya çalıştı. Ancak medreselerin üzerinde durmadığı vurgulandı (Balcı R. , 2011, s. 164). Şeyh Aliefendizade Muhyiddin tarafından II. Abdülhamid'e sunulan bir layihaya göre, padişahların medreseleri desteklemediğini bu yüzden medreselerin geri kaldığı aktarılmıştır. Devlet adamlarının fen bilimlerini medrese müfredatına eklemek istemedikleri için medreselerin geri kaldığı vurgulanmaktadır. Devlet adamları dinsizlikle suçlanmakta ve medrese düşman oldukları söylenmektedir. Buhar, telgraf, elektrik, balon, matbaa makineleri, fotoğraf gibi yeni icatların faydalarını sayan şeyh, yeni bilimlerin medreseler de okutulması talebinde bulunmuştur (Balcı R. , 2011, s. 165). Hüsrevbeyzade Celalettin Bey'in layihasında medrese öğrencilerinin itaatsizliğinden bahsedilmektedir. Öğrencilerin medreseye kabul edilmesindeki şartlara uyulmadığı ve mezun olanların devlet tarafından atanmadığı için geçimlerini sağlayamadıkları söz edilmektedir. Köylülerin medreseleri askerden kaçmak için kullandıklarına değinmiştir. Bu yüzden medreselere girmek için rüştiyelerin zorunlu tutulmaları istenilmekteydi (Balcı R. , 2011, s. 169). Ancak II. Abdülhamit medrese sorunları üzerine pek önem düşmemiştir. II. Abdülhamit'in bu tutumu eskiyi yıkmak olarak algılanmamaktadır. Daha ziyade seküler eğitim eğitime öncülük tanımaktadır.

II. Meşrutiyet Döneminde İttihat ve Terakki'nin eğitim reformlarına girişilmesi ile medreselerin durumu bir daha gündeme gelmiştir. Öncelikle medreselerin tek elden yönetilmesine karar verildi. Fen bilimleri de ders programına dâhil edildi. 26 Şubat 1910 yılında Medâris-i İlmiye Nizâm-nâmesi yayınlanarak ardından 1 Ekim 1914 yılında yayınlanan "Islah-ı Medâris Nizâm-nâmesi" ile bütün medreseler Darü'l-

Hilafetü'l-Aliye Medresesi adı altında birleştirildi. Medreseler her birinin öğretim süresi dörder yıl olan Tâli Kısım-1 Evvel, Tâli Kısım-1 Sâni, Kısım-1 Âli olarak üç kısma ayrıldı. Daha önceki programlarda olmayan özelliklerin bu programda yer alması ilgi çekicidir. Türkçe, Tarih, Coğrafya ve fen bilimlerine önem verilmiştir. Ayrıca ilk defa yabancı dil eğitimi medreseye girmiştir. Almanca, İngilizce, Fransızca, Rusça programdaki yabancı diller olarak belirlenmiştir. Ayrıca Beden eğitimi dersleri de ilk defa programa dâhil edilmiştir (Balcı R. , 2011, s. 175). Bu devirde taşradaki medreselerin merkezler de birleştirilmesi önerilmiştir. Ayrıca orta ve yüksek kademelere ayrılmaları gerektiği düşünülür (Sarıkaya, 2008, s. 43).

Son olarak Osmanlı Devleti'nin eğitim istatistiklerine değineceğiz. Aşağıdaki Tablolarda görüldüğü gibi Osmanlı Devleti yoğun okullaşma faaliyeti içinde olduğunu görmekteyiz. Mehmet Yakup tarafından aktarılan Tevfik Güran'ın "Osmanlı Devleti'nin İlk İstatistik Yıllığı 1897"'e göre Osmanlı Devleti'nde okuryazar oranının %13 olduğunu ortaya koymaktadır. Yaklaşık 32 milyon olan nüfusta yaklaşık 4 milyon kişinin okuryazar olduğunu ortaya konmaktadır. Ancak bu okur yazar nüfus cumhuriyet dönemine aktarılamamıştır. Özellikle Çanakkale Savaşı'nda cepheye giden lise öğrencilerinin şehit düşmesi ve 1911 yılında başlayıp 1922'ye kadar süren savaşların kısıtlı okuryazar nüfusu etkilediği ortadadır. Cumhuriyet Dönemi ilk sayımına (1927) göre okuryazarlık oranı %10,5'tur (<https://mehmetyakut.wordpress.com/2016/10/06/osmanli-devleti-ve-turkiyede-okuryazarlik-oranlari/>).

Tablo I: Osmanlı Devleti'nde 1897 yılı istatistiklerine göre okul sayısı

Okul Türü	Toplam	Müslüman	Gayrimüslim	Yabancı
Yüksek Okul	11	11	0	0
Lise	189	56	70	63
Ortaokul	1.187	426	687	74
İlkokul	34.843	28.615	5.982	246
Toplam	36.230	29.230	6.739	383

Kaynak: <https://mehmetyakut.wordpress.com/2016/10/06/osmanli-devleti-ve-turkiyede-okuryazarlik-oranlari/>

Tablo II: Osmanlı Devleti'nde 1897 yılı istatistiklerine göre öğrenci sayısı

Okul Türü	Okul Sayısı	Toplam Öğrenci	Müslüman Öğrenci	Gayrimüslim Öğrenci
Lise	55	5.419	4.892	527
Ortaokul	412	31.469	27.207	4.262
İlkokul	28.594	848.942	848.942	0
Gayrimüslimler	6.739	404.168	0	404.168
Yabancılar	383	31.541	0	31.541
Genel Toplam	38.230	1.331.243	894.070	437.173

Kaynak: <https://mehmetyakut.wordpress.com/2016/10/06/osmanli-devleti-ve-turkiyede-okuryazarlik-oranlari/>

3.3. XIX. YÜZYILDA JAPON VE OSMANLI EĞİTİMİNDE MODERNLEŞME ÇABALARININ KARŞILAŞTIRILMASI

Modern Avrupa 16. yüzyılda eğitimi kilisenin elinden kurtarıp seküler eğitimi geliştirerek idarede ulus devleti, ekonomide sanayiye, askerlikte teknolojiyi kullanarak büyük bir değişim geçirmişti. Eğitim ile Avrupalılar kanuna dayalı devlet sistemini korudular. Ekonomik refahları için şart olan sanayi için endüstriyel toplumu eğitim ile şekillendirdiler. Eğitimin yarattığı bilim ve teknolojiyi ordularıyla bütünleştirerek ekonomik güçlerinin kaynağı olan sömürgelerini korudular ve genişlettiler. Bu nedenle eğitim olmazsa modernleşme süreci kesilir. Örneğin; İngiltere ile İspanya 16. yüzyıldan sonra dünyanın büyük bölümünü sömürgeleştirmiştir. İngiltere eğitim seviyesi İspanya'dan üstündü. Ayrıca iki ülke de sanayileşme için gerekli olan sermaye birikim de vardı. Ancak İngiltere bilim ve teknolojisini geliştirmekteydi. Bu nedenle Sanayi Devrimi İngiltere'de yaşandı. İspanya ise elindeki serveti kullanamadı. Sonuç olarak İngiltere çağın en güçlü devletine sahipken, İspanya ise sömürgelerini kaybedip kendi kıtasına çekilmek zorunda kalan bir krallık haline gelmiştir.

Balkı Adın Şafak'ın (2001, s. 57) bahsettiği iki tür eğitim sürecine değinmek gerekir. İlki kurumsallaşmamış ve kendiliğinden eğitim, ikincisi kurumsallaşmış ve örgün eğitimidir. Okullaşma seviyesi, okuryazarlık, yazılı kültür ve örgün eğitim modernleşme özelliklerindedir. Diğer bir yandan, Selçuk Esenbel (2012, s. 161) devletin eğitim üzerindeki yoğun denetimi ile endüstriyel toplum yaratmaya çalışmasından bahsetmektedir. Bilim ve teknolojiye odaklanan kültürden uzaklaşan bir eğitim model ortaya çıkmıştır. Japonya ve Osmanlı'nın eğitim alanındaki modernleşme sürecini okullaşma, örgün eğitim, okuryazarlık ve mesleki eğitim açısından inceleyeceğiz.

Japonya ve Osmanlı eğitim konusunda çok farklı iki süreci yaşamaktaydı. Japonya modernleşme sürecinde Tokugawa mirasının büyük faydasını görmüştür. Tokugawa'nın sağladığı refah yılları ülkenin dört bir yanının okullarla dolmasını sağlamıştır. Terakoya adındaki köy okulları, hanko adındaki han okulları, juku adındaki özel akademiler ile ülkedeki okullaşma seviyesi oldukça çarpıcıdır. 1868 yılına gelindiğinde 20.000 terakoya bulunmaktadır. Başta temel eğitim verilen

terakoyalar olmak üzere ülkenin okuryazar oranı zamanına göre oldukça yüksektir. Erkeklerin %41'i okuryazardır. Ayrıca Juku adındaki özel akademilerde ise temel eğitimin yanında bilim ve teknoloji gelişmiştir. Japonya Kapalı Edo Döneminde kısıtlı etkileşimde olduğu Hollanda ile Avrupa'daki bilimsel ve teknolojik bilgi alışverişindedir. Rangaku olarak adlandırılan Batı veya Hollanda çalışmalarında tıp, fizik, kimya, biyoloji, mekanik ve elektronik bilimleri üzerine bilim adamları çalışmalar yaparak Japon toplumunu eğitim açısından modernleşmeye hazır hale getirmişlerdir. Tüm okullaşma faaliyeti Bakufu'nun kontrolünde değildir. Ayrıca okullarda dini eğitim verilmemektedir. Bu yüzden seküler bir eğitim tarzı Japonya'da yüzyıllar öncesinde var olmuştur. Osmanlı Devleti'nde ise eğitim din üzerine kurulmuştur. Sıbyan mektepleri ve medreselerin eğitim programları temel dini eğitim üzerinedir. Özellikle eğitim dili İslam dininin dili Arapçadır. Bu nedenle öğrenciler Arapça okuma yazma öğrenmektedir. Ancak, Osmanlı Devleti'nde halkın dili çoğunlukla Türkçe'ydı. Bu durumda halkın okuryazar olması beklenmemektedir. Türkçe okuyup yazamayan bir toplum meydana gelmiştir. Açıkçası, halk eğitimi söz konusu değildir. Halkın küçük bir kısmı medreselerde eğitim alırken, sıbyan mektepleri ise İstanbul'da yaygın olsa da ülkenin geri kalanında oldukça seyrek. Osmanlı Devleti'ndeki okuryazarlık yaklaşık %13 oranındadır ve oldukça düşüktür. Okulların yönetimi ve mali ihtiyaçları vakıflar ile karşılanmış ve Osmanlı'da eğitim devlet kontrolünde Tanzimat sonrasında kısmen geçmiştir. Devletin direkt eğitim kurumu Enderun Mektebidir. Enderun Mektebi devlet adamlarını yetiştiren bir kurumdur. Medreselerin aksine Enderun tüm ilimlerin öğretildiği ve Türkçe eğitim yapılan bir kurumdur. Medreselerde ise pozitif bilimler terk edilerek sadece din kurumu haline dönüştürülmüştür. Osmanlı modernleşme eğilimine girdiğinde ilk karşı çıkan yıpranmış ordu ve değersizleşmiş medreseler olmuştur. Hâkim pozisyonlarını kaybetmek istememişler ve sürekli reformlara karşı çıkmışlardır. Bu durumda Japonya ve Osmanlı arasındaki eğitimsel fark ortaya çıkmıştır. Japon halkı modern reformlara hazırlanırken, Osmanlı Devleti ise halkına dini eğitimden başka bir şey sunamamıştır.

Modernleşenin ekonomik gücü sanayileşmeden gelmektedir. Sanayileşmek isteyen toplumlar üretim için gerekli olan vasıflı insan faktörüne ihtiyaç duyar. Bu da eğitim ile karşılanması gerekmektedir. Osmanlı ve Japonya'nın modernleşmeye

bakış açılarının farkı da burada ortaya çıkmıştır. Osmanlı Devleti modernleşmenin önce orduda sonra idarede olması gerektiğini düşünmektedir. Japonya ise önce idari sonra ekonomik modernleşmeyi hedeflemekteydiler. Bu nedenlerle İki devlette hedefledikleri alanlarda eğitime odaklandılar. Osmanlı Devleti 18. yüzyılın sonlarından ilk modern okullarını askeri alanda açmaya başladı. Japonya ise modern okullarını 1868'den sonra açma başlamasına rağmen kısa süre de endüstriler bir toplum inşa edebildi. İki devlette eğitimi büyük önemdi. Yabancı öğretmen getirdiler. Ancak Osmanlı Devleti'nin ilk büyük sorunu ilköğretimin olmamasıydı. Örneğin, askeri okullara giren bir öğrencilerin birçoğu okuryazar değildi. Bu nedenle ilk aşama olarak öğrenciler ilköğretim eğitimi alırlardı. Daha sonra askeri ve teknik eğitim verilirdi. Böylece eğitim süresi uzamaktadır. Bu da ordunun gelişmesini engellemektedir. Bu durum diğer Osmanlı eğitim kurumlarında da yaşanmaktaydı. Bu durum bir diğer açıklaması modern ve gelenek arasındadır. Osmanlı'nın ilköğretim sayabileceğimiz kurumları sıbyan mektepleri idi. Ancak Eğitim Nazırlığı ile ulema arasında eğitimi kurumları paylaşmışlardı. Medreseler ve sıbyan mektepleri ulamanın kontrolündeki kurumlardı. Ulema itibar kaybetmemek için sıbyan mekteplerini kontrolünden çıkmasını istememektedir. Bu nedenle devlet idaresinin ilköğretim okulları açma girişimlerini sürekli engellemektedir. Selçuk Akşin Somel (2015, s. 20) Tanzimat dönemi reformcuların sıbyan mekteplerinde etkili reformlar yapma konusundan isteksiz olduklarını söylemektedirler. Tanzimat reformcuları ulemanın İslami tepkisinden tedirgin olduğu için reformları 1860'lı yıllara kadar ertelemesinin eğitimdeki ikiliği açıklamaktadır. Bu ikilik idare bölümündeki Jön Türkler ile II. Abdülhamit'in iktidar mücadelesi gibidir. Gelenek ve modern ikiliği Osmanlı-Türk Modernleşmesi süresince devam etmektedir. Bu nedenledir ki modern kurumlarda pozitif bilimler ile dini ilimler bir arada öğretildi. Osmanlı Devleti'nin kararsızlığı eğitim alanında da sürmektedir. Japonya ise İmparator Meiji ile eğitim modernleşmesine kararlı bir şekilde başladı. Tokugawa dönemindeki Neo-Konfüçyüsçü okullar kapatıldı. Öncelikle eğitimin idari planlanması Fransız modeline göre, eğitim programı da Amerikan modeline göre düzenlendi. Modern okullaşma dönemi başlatıldı ve ülkede ilköğretim, ortaöğretim ve yükseköğretim okulları kuruldu. Japon eğitimini Osmanlı'dan ayıran en büyük hamle ise öğretmen okullarının kurulmasıdır. Meiji Hükümeti öğretmen açığını kapatmaya çalıştı. Ancak

Osmanlı kurumları yeteri kadar öğretmen olmadığı için kapatılan okullar mevcuttu ve öğretmen okullarının açılması için geç kalınmaktadır. Türkiye Cumhuriyeti ise öğretmen ve vasıflı işçi açığını Köy Enstitüleri kurarak karşılamaya çalışmıştır. Japonya'nın diğer bir farkı meslek okullarını kurarak endüstriyel toplum inşa edilmesidir. Böyle Japonya'nın hızla sanayileşmesi ve vasıflı işçi nüfusu hedeflenmektedir. Japonya'nın eğitimde modernleşme çabalarının hızla sonuç alınmasının nedeni Tokugawa'dan miras kalan entelektüel seviyedir. Selçuk Esenbel (2012, s. 171,174) bu konu hakkında Tokugawa mirasının Japon Modernleşmesi üzerinde önemli etkileri olduğunu vurgulamaktadır. 1868 sonrası Japonya'nın siyasi değişimine ve ekonomik gelişimine Tokugawa Barışı'nın sağladığı eğitim seviyesidir. Japonya'nın eğitimdeki başarısı ilköğretimden gelmektedir ki 1880 'de %41, 1891'de %50, 1899'da %70, 1901'de %80, 1903'te %90 oranında ilköğretim mezunu bulunmaktadır. 20. yüzyılın başlarında 111 meslek okulu, 51 sanat okulu ve 32 özel liseye sahiptir. Bu temeller üzerine inşa edilen Japon eğitim sistemi halk eğitimini tamamlayabildi ve vasıflı bir işçi sınıfı oluşturmayı başarmıştır.

Modernleşme iki ülkede kültürel sorunlar ve kavram kargaşası yaratmıştır. Osmanlı Devleti bir İslam Devletiydi. İslam geleneği Osmanlılarda devletin idari, askeri ve ekonomik alanlarına nüfuz etmektedir. Bunu da klasik eğitim kurumları ile sağlamıştır. Enderun ve medreselerde yetişen kişiler devletin idari makamlarına gelmiştir. Ekonomik ilişkilerin öğretildiği yer ise loncalardır. Usta çırak ilişkisine göre İslami ve adil olan ekonomik yaşam hedeflenmiş ve düzenlenmiştir. İslam geleneğinin desteğiyle devlet yapısı adaleti sağlama, zamanla adaleti koruma durumuna gelmiştir. En son dönemde ise İslam geleneği adaleti sağlamak ve korumak ile ilgilenmediği gibi kendinin korumaya odaklanmıştır. Devlet yapısı ise klasik dönemde İslam geleneği ile aynı amaçları hedeflese de modernleşme döneminde devletin yıkılması önlemek üzerine bir sistem kurulmaya çalışıldı. Bu nedenle İslam geleneği ile özellikle Tanzimat aydınlarının mücadelelerine sahne olmuştur. Aslında iki düşünce koruma odaklıdır. Ancak Avrupa modernleşmesinin düşüncesi ise aydınlanmadır. Osmanlı eğitim kurumları İslami ve modern olarak birbirinden ayıramamıştır. Batı tarzında kurulan okullarda da dini eğitim verilmeye devam etmiştir. Açıkça Osmanlı Devleti geleneği ile modernleşmeye çalışmış ancak başaramamıştır. Geleneği de bünyesinde barındıran Osmanlı-Türk Modernleşmesi,

ancak cumhuriyet döneminde geleneğin terk edilmesi, Meiji eğitim reformları ile uyum sağlamaktadır. Japonya da durum daha farklıdır. Japonya'da İslam, Hristiyanlık ve Yahudilik gibi dinler mevcut değildir. Şintoizm, Budizm, Taoculuk ve Konfüçyüsçülük ise felsefi öğretiler olarak değer görmektedirler. Tokugawa Dönemi'ndeki eğitim faaliyetlerini destekleyen bir öğretiye sahip olan Konfüçyüsçü anlayış okullaşmayı en büyük destektir. Meiji ile birlikte tüm Tokugawa Eğitim kurumlarının kapatıldığını söylemiştik. Ancak Batı tarzı eğitim ağırlıklı olarak 1880'e kadar sürdü. 1880'lerin başında Mori Arinori'nin Eğitim Bakanlığı'na gelmesi ilk Japon eğitimde önemli değişiklikler meydana geldi. Mori Arinori ile birlikte Konfüçyüsçü ahlak eğitime yeniden girdi. Selçuk Esenbel (2012, s. 173) bu konu üzerine önemli durmaktadır ve Mori Arinori'nin çalışmalarını üç ilke ile açıklamıştır. İlk olarak 1868 yılında kurulan eğitim kurumlarını güçlendirmek ve milli bir ideoloji tüm kurumlarda yaymaktır. İkinci olarak eğitim kurumlarını endüstriyel ihtiyaçları karşılamaya yönelik eğitime odaklanmaktadır. Son olarak üniversitelerin ülkede yaygınlaştırılarak bilimsel araştırmalara öncülük eden bir ülke konumuna gelmesi hedeflenmiştir. Bir önceki paragrafta verdiğimiz istatistikler Mori Arinori'nin Eğitim Bakanlığı döneminde elde edilmiştir.

Sonuç olarak Osmanlı Devleti ile Japonya modernleşme kapsamında en büyük farkı eğitim alanda görülmektedir. Osmanlı Devleti halk eğitimini ihmal etmiş ve sadece bürokrat ve asker sınıfın eğitimine odaklanmıştır. Jön Türkler ile II. Abdülhamit arasındaki siyasi mücadeleler eğitimi siyasileştirdi ve ikili dönem ancak Cumhuriyet Döneminde Tevhidi Tedrisat Kanunu ile sona erdi. Japonya ise Tokugawa mirası ve Mori Aronori'nin milli eğitiminin harmanlanması sayesinde endüstriyel toplumu oluşturmuştur. Hızla sanayileşen Japonya, güçlü bir orduya ve böylece güçlü bir devlete sahip oldu. Bu sürecin sonunda Çin'i ve Rusya'yı yenen Japonya Uzak Doğu'da rakipsiz bir güç haline geldi.

SONUÇ

19. yüzyılda Japonya ve Osmanlı Devleti modernleşmeye çabalayan iki ülke olarak ortaya çıkmaktadır. Japonya'nın İkinci Dünya Savaşı sonrası gerçekleştirdiği ekonomik kalkınma, mucize olarak adlandırılmıştır. Ancak bu mucizenin gerçekleşmesi için Edo Dönemi ve Meiji Restorasyonun etkisi büyüktür. Japonya'nın mucizeleri ilk defa Edo Döneminde ekonomik ve eğitim alanında gerçekleştirmiştir. Bu sayede Meiji Restorasyonu başarılı reformlarıyla birleşince modern bir devlet haline gelmiştir. Osmanlı Devleti ise 15. yüzyıldan 18. yüzyıla kadar dünyanın en güçlü devletlerinden biriydi. Devlet, olgunluk döneminde dünyada gelişen siyasi ve ekonomik olaylardan oldukça etkilenmiştir. Japonya'nın Avrupa'ya uzak olması daha rahat korunabilmesine olanak sağlamaktadır. Oysa Osmanlı Devleti Avrupalı Devletler için potansiyel düşman olarak kabul edilmektedir ve yok edilmesi gerekmektedir. Askeri teknik ve bilimle gelişen Avrupa orduları başta Avusturya ve Rusya olmak üzere Osmanlı Devleti'nin dağılmasını hızlandıran savaşların baş aktörleri oldular. Osmanlı Devleti dış dinamiklerin yanında iç dinamiklerini de kontrol edemeyecek duruma düşmüştür. Bu durum modern reformların uygulanmaya başladığı II. Mahmut döneminden Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin saltanatı kaldırmasına kadar sürdü. Sürekli Avrupalı Devletlerin müdahale ettiği bir "hasta adam" pozisyonundan kurtulamamıştır. Türkiye Cumhuriyeti de Osmanlı Devleti'nin kaldığı yerden daha farklı bir anlayış ile modernleşmeyi sürdürmeye çalışmıştır.

Avrupa'da birbirlerini siyasi ve sosyal alanda takip eden Rönesans ve Reform Hareketleri, iktisadi alanda da coğrafi keşifler ile bütünleşmiştir. Önce Aydınlanma Çağı'nın sağladığı bilimsel gelişme ve refah, Sanayi Devrimini ortaya çıkarmış ve iktisadi yapıyı değiştirmiştir. Ulus devletlerin hâkim oldukları siyaset, hammaddeye ihtiyaç duyan sanayilerin ortak hareket etmesi, dünyayı hammadde deposu olarak görülmesine neden olmuştur. İngiltere, Fransa, Hollanda, Belçika, İspanya ve Portekiz büyük sömürge imparatorlukları olarak tarih sahnesinde yerlerini almışlardır. İktisadi refah yaşayan Avrupa'da tüccar sınıfı zenginleşmiş ve hak arayışına başlamıştır. Bu süreç sonunda demokrasi Avrupa'ya yayılmıştır. Anayasalar, meclisler ve hukukun üstünlüğü devletlerin temel kavramları haline

gelmiştir. Böylece modernleşme serüveni diğer devletlerinde ilgisini çekmeye başlamış veya kurtuluş umudu olmuştur. Japonya yabancılar karşı oldukça korumacı bir millettir. Bu durum Portekiz ve İspanya'nın Japonya ile ilgilenmesi ile daha artmıştır. Ayrıca Katolik Hristiyanların misyonerlik faaliyetleri Tokugawa Bakufu'yu rahatsız ederek ülkeyi dış dünyaya kapatması ile sonuçlandırmıştır. Japonya yaklaşık 250 yıl kapalı kalması normaldir. Osmanlı ise kapanamayacağı kadar büyük ve Avrupa ile yakın ilişkileri olan bir imparatorluktur. Birçok farklı din ve milletten insan yaşamaktadır. Osmanlı Devleti'nin anlayışı adil bir düzen inşasıdır ve bünyesindeki tüm halkları bir denge politikasıyla yönetmek arzudur. Bu nedenle Avrupa'nın Osmanlı Devleti'ni zayıflatabilmek Japonya'yı açmaya zorlamaktan daha kolaydır. Osmanlı Devleti'nin dış dinamikleri her zaman modernleşmenin önündeki ilk engel olmaktadır. Dış dinamikler iç dinamikleri hareketlendirerek modern reformları verimsiz kılmaktadır.

İmparator Meiji ve II. Mahmut idari reformları gündemlerine aldıklarında Japonya feodal bir yapıya, Osmanlı Devleti ise bozukmuş bir merkezi yönetime sahiptir. Tokugawa idari yapılanması feodalizmin sağladığı boşluğu ortadan kaldırmaktadır. Bu nedenle katı tedbir ile daimyolar baskı altına almaktadırlar. Ancak hiçbir zaman merkezi yönetimi ülke geneline yayamamıştır. Osmanlı Devleti merkezi bir devlet olmasına karşın taşrada ayanlara otoritesini kaybetmeye başladı. İki devlette idari modernleşme sürecine merkezi yönetimi oluşturmaya ve güçlendirmeye çalışarak girmiştir. Avrupa tarzı devlet yapısını ve kurumlarını inşa edilmiştir. İki ülkede anayasa, meclisler ve hukuki yapılar oluşturulmuştur. Ancak yapılar aynı olsa da uygulamalar farklılık göstermiştir. 1876 Kanuni Esasi ile 1889 Meiji Anayasası iktidarı güçlendiren muhafazakâr anayasalar olarak görmekteyiz. Ayrıca iki anayasa da halkı talebi üzerine değil padişah ve imparatorun lütfuyla yayınlanmıştır. Açıkçası iki ülkede de askeri elitler modernleşmenin öncüleri olmuşlardı. Japonya da reformlar imparator ile ortak yapılırken, Osmanlı Devleti'nde reformlar ya Jön Türklerin isteği üzerine ya da padişahın isteği üzerine yapılırdı. Böylece iki tarafta memnun olmaz ve siyasi rekabet ortaya çıkardı. Osmanlı'da reformlarını büyük ölçüde bu rekabet şekillendirmiştir. Avrupa kurumlarının aynıları kurulursa devletin hayatta kalacağı anlayışı hâkim olmuştur. Ancak halk anayasa, meclis, seçim ve hukuk konularında son derece bilgisizdir. Padişaha verilen yetkiler

meclisleri ve anayasayı güvence altına almıyor ve böylece hukukun üstünlüğü topluma yerleşmiyordu. Japonya’da da anayasa imparatora büyük yetkiler veriyordu. Ancak uygulama olarak bu yetkiler kullanılmıyordu. Özellikle Mithat Paşa ve grubu tarafından yapılan Kanuni Esasi, II. Abdülhamit tarafından rakip grubun gerçekleştiği bir metin olarak ilk fırsatta kaldırılmıştır. Böylece Jön Türklerin kurtuluşu sadece Batı’da araması iki grubun anlamsızca imparatorluğu çöküşe götürmesinden başka bir şey değildir. Açıkçası, iki devletinde askeri elitleri modernleşme sürecinde önemli rollere sahiptir. Japonya’da samurayların oluşturduğu Meiji Hükümeti’nde ve Osmanlı Devleti’nde II. Mahmut’un saltanatından başlayarak İttihat ve Terakki ile sonlanan siyasi ortamda askeri elitler ön planda yer almışlardır. Modernleşme sürecinin devamı sağlayanlar da askeri elitler olmuştur. Öyle ki Türkiye Cumhuriyeti’ni kuran kadrolar Osmanlı askeri elitlerinden başkası değildir.

Japonya ve Osmanlı Devleti iki farklı iktisadi geçmişi vardır. Bu iki devletin iktisadi modernleşmesini tamamlayabilmek için sanayileşmesi ve tarımın ticarileşmesi beklenmektedir. Ancak iki devlet arasında önemli bir fark bulunmaktadır. Japonya yeni bir başlangıç yapıp dışarıya açılan bir ülkedir. Oysa Osmanlı Devleti hayatının son zamanlarını yaşamaktadır. Japonya iktisadi reformlar ile iyi bir başlangıç yapmayı hedeflerken, Osmanlı Devleti tüm reformlarında olduğu gibi yıkılış süresini uzatmayı hedefliyordu. Japonya Edo Dönemi’nde Tokugawa’nın sunduğu sükûnet ortamında bir mucize gerçekleştirerek büyük bir tarımsal refaha sahip olmuştur. Kapalı bir ülke olması nedeniyle kendine yetme politikası Japon ekonomisinin temelini oluşturan pirincin olabildiğince yüksek bir verimle üretilmesine olanak sağlamıştır. Zirai tekniğin geliştirilmesi ve Edo Dönemi eğitiminin rehberliği berberinde çiftçilere refah ortamını hazırlamıştır. Aynı şekilde pirinçlerin Edo ve Osaka ulusal pazarlarına taşınmasında büyük rol oynayan tüccarların zenginleşmesi önemlidir. Çünkü zengin tüccarlar Japon sanayileşmesinin mali kaynağı olacaktır. Tokugawa hanesinden İmparator Meiji’ye kalan en önemli miras elde edilen sermaye birikimidir. Osmanlı Devleti’nin tüm iktisadi yapısı modern iktisat tarafından kabul görmemektedir. Osmanlı iktisat anlayışı tasarrufa veya birikime dayalı değildir. İslam geleneğinin de etkisi ile gelişen insanların refah içinde yaşamasına odaklanan anlayış tüketime odaklı ve servetin paylaşılmasını savunmaktadır. Lonca teşkilatı da bu anlayışın esnaf ve ticaret kısmını kapamaktadır.

Girişimciliğe olumlu bakmayan oldukça sistemli bir şekilde esnaf ilişkilerini düzenleyen bir yapıdır. Ayrıca Osmanlı tarım ülkesi olsa da tımar sistemi sermaye birikimini sağlayan bir yapı değildir. Bu nedenle Osmanlı Devleti sanayileşecek ise yeniden düzenlenen bir vergi sistemine sahip olması ve borçlanmayı göze alması gerekmektedir. Japonya ve Osmanlı Devleti Batılılar ile kapitülasyon anlaşmalarına imza atmışlardır. Bu durum ülke ekonomilerini her alanda etki altına alır. Batılı ülkeler ucuz ve hızlı ürettikleri mallarını Osmanlı ve Japon pazarlarında düşük gümrük vergileri satarak zenginleşmeye devam etmişlerdir. Bunu önlemenin yolu güçlü idari yapı ve askeri güçtü. Bu nedenle Osmanlı yüzyıllardır yıpranan ordusunu sürekli modernleştirmeye çalışmıştır. Ancak savaşlarda sürekli yenilen ordu reformlarının etkisini hissedememektedir. Oysaki Japonya askeri sanayiye önem vererek iktisadi açıdan güçlenmeye çalışmıştır. Meiji Döneminde tarımın ticarileşmesi uluslararası ticarete Japonya'nın yer almasını sağlamıştır. Özellikle ipek ihracatı Japon sanayisinin besleyici gücü olmuştur. 20. yüzyılın başında Japonya kurduğu güçlü ordu ve ekonomik güç ile kapitülasyonlardan kurtulmuştur. Ancak Osmanlı Devleti'nin ekonomik hamleleri sanayileşme açısından oldukça düşüktür. Alınan dış borçlar ekonomide teşvikler için kullanılması ve birçok israf edilmiştir. Japonya dış borçlanma yerine iç borçlanmaya giderek daha fazla Batılıların etkisine girmek istememiştir. İki devlette teşvikler ile işletmeleri desteklemişler ve Japon özel sektör şirketleri sermaye kaynakları, ileri teknolojileri ve eğitilmiş işçi sınıfı ile zaibatsularına dönüşmüştür. Zaibatsular Japon ekonomisinin öncüleri oldu. Osmanlı Devleti'nde desteklenen şirketler kısa bir süre sonra Avrupa'dan gelen ucuz mallar karşısında rekabet gücünü kaybetmiş ve yok olmuşlardır. Ayrıca Osmanlı Devleti'nde Japonya'daki gibi bir burjuvazi olmamıştır. Servet sahip olan gayrimüslimlerdir. Milli bir burjuva oluşturulamadan Osmanlı Devleti yıkılmıştır. Japonya gibi sanayileşme atılımlarını ancak 1930'lu yıllarda Türkiye Cumhuriyeti gerçekleştirebilmiştir. Japon sanayisi 19.yüzyılın sonlarında Avrupalı Devletler gibi hammadde ihtiyacı arttığı bir döneme girmiştir. Böylece Japonya sanayisini besleyebilmek için yayılma politikasına başvurmuştur.

Japonya ve Osmanlı Devleti'nde idari ve ekonomik reformların başarılı ve başarısız sonuçlanması eğitimden geçmektedir. İki ülke eğitim politikalarında tamamen zıt faaliyetlerde bulunmaktadır. Ayrıca her zaman belirttiğimiz gibi

Tokugawa Dönemi'nin eğitim seviyesini kendine miras alan İmparator Meiji, reformlara uyum sağlayabilecek ve modernleşmeye hazır bir toplumla karşılaşmıştır. Tokugawa Döneminin okullaşma faaliyetleri sayesinde erkek nüfusun yarısına yakını okuryazardır. Böylece sanayileşmek için ihtiyaç olunan vasıflı işçi ordusu oluşturulabilmektedir. Osmanlı Devleti modern okulları açana kadar küçük bir zümreyi eğitebilmiştir ve bu zümrenin çoğu dini ilimler üzerine eğitim almıştır. Osmanlı Devleti'nin elinde eğitimsiz bir köylü ordusu bulunmaktadır. Ancak kurulan modern eğitim kuruları halkın eğitimini değil küçük bir zümreyi eğitmeye devam etmiştir. Halkın eğitimi ihmal edilmiş ve özellikle ilköğretim eğitimi yeteri kadar verilememiştir. Ayrıca ülkenin genelinde yaygın olmayan bir eğitim sistemi vardır. Diğer bir yandan İslami ve seküler eğitim kurumları arasında mücadele söz konusudur. Bu durum sınırlı olan eğitiminde verimsizleşmesi ve siyasallaşmasına neden olmuştur. Osmanlı Devleti eğitim modernleşmesi genelinde başarısız görünse de askeri eğitimde başarısız sayamayız. Askerler Osmanlı Devleti'nde her zaman seçkin bir grup olmuştur. İmparatorluğun son döneminde bile yeni bir devlet kurabilecek ve modern reformları devam ettirecek bir kurmay subay sınıfı bulundurmaktadır. Japon eğitiminde ise Mori Arinori'nin temellerini attığı 1880'li yıllarda Batı bilimi ve Konfüçyüs ahlakının birlikte müfredatta yer aldığı milli bir ideoloji ortaya çıkmıştır. Bu sayede okullara kayıtların, okuryazarlığın ve teknik eğitimin artması sağlanmıştır. Ülkedeki eğitim seferberliği, diğer modern reformlarında itici gücü olmuştur.

Sonuç olarak, Japonya ve Osmanlı Devleti'nin idare, ekonomi ve eğitim alanlarındaki modernleşme süreçlerinde iki farklı örnekle karşılaştık. Japonya kısa sürede modern devlet kurumlarını, vergi ve toprak sistemini düzenleyerek merkeziyetçi yönetimin temellerini atmıştır. İmparator Meiji ve hükümeti reformların çalışmalarında uyum içinde çalışmaktadır. Osmanlı Devleti'nde ise yönetimde ikilik olması Tanzimat Fermanıyla halka verilen hakları ve sonrasındaki vergi ve toprak reformları, modern idari kurumların etkin çalışmasını engellemektedir. Dış kaynaklı tehditler devletin gücünü farklı alanlara bölmesine neden olarak reformlara gerekli özen gösterilememiştir. Osmanlı Devleti'nin ekonomik bağımsızlığını sağlayamaması diğer reformların gelişimini etkilemiştir. Oysaki Japonya sanayileşme ve tarımın ticarileşmesiyle kısa sürede ekonomik bağımsızlığını elde

etmiştir. Osmanlı ekonomik sisteminin sürekli çöken yapısı ve kapitülasyonların etkisi sanayileşmeyi etkisiz kılmaktadır. Ayrıca Osmanlı klasik dönem toprak sistemi, esnaf teşkilatları ve iktisadi anlayışı sermaye birikimini engelleyerek sanayileşmenin önüne geçmiştir. Japonya ise Osmanlı Devleti'ndeki iktisadi koşullar tam tersidir. Edo Dönemi'nde zenginleşen tüccar ve gonoların sermayeleri sayesinde Meiji Hükümeti'nin önemli bir yatırım gücü olmuştur. Mori Arinori'nin eğitim politikalarının sanayileşmeyi destekleyen ve yükselten hamleleri Japonya'yı ekonomik bir güç haline getirmiştir. Japon halkı Edo Dönemi eğitim kurumları sayesinde elde ettiği eğitim seviyesi modern reformların etkinliğini arttırmıştır. Osmanlı eğitimi kurumları ise askeri ve idari eleman yetiştirilmesi üzerine kurulmuştur. Bu nedenle eğitimin ekonomi üzerinde etkisi olmamıştır. Meiji Dönemi idari açıdan Tanzimat Dönemi reformları ile uyuşmaktadır. Ancak ekonomik ve eğitim reformları cumhuriyet dönemi reformları ile bağdaşmaktadır. Japonya modern bir devlet olarak Uzak Doğu'nun sömürge gücü olmuştur. Kısa sürede Çin ve Rusya'yı yenerek rakipsiz kalmıştır. İkinci Dünya Savaşı'nda yenilmesine rağmen toparlanarak yeniden eski gücüne kavuşmuştur. Osmanlı Devleti ise idari reformlarda Japonya ile aynı yolu takip etmesine rağmen ülkenin içinde bulunduğu siyasi kargaşa reformların başarıya ulaşmasını engellemiştir. Böylece Osmanlı Devleti'nin başlattığı modernleşme sürecini yerine kurulan Türkiye tarafından devam ettirilmiştir. Osmanlı Devleti'nin ekonomi ve eğitimde gerçekleştiremediği reformları Türkiye gerçekleştirmeye başlamıştır.

KAYNAKÇA

KİTAPLAR

- Acun, F. (2002). Klasik Dönem Eyalet İdare Tarzı Olarak Timar Sistemi ve Uygulaması. H. C. Güzel, K. Çiçek, & S. Koca içinde, *Türkler* (s. 899-908). Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Akdağ, M. (2014). *Türkiye'nin İktisadi ve İçtimai Tarihi* (2. b.). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Akyüz, Y. (2007). *Türk Eğitim Tarihi: M.Ö. 1000 - M. S. 2007*. Ankara: Pegem Yayıncılık.
- Allen, G. C. (1964). *A Short Economic History of Modern Japan, 1867-1937*. London: Unwin University Books.
- Anderson, R. S. (1975). *Education in Japan A Century of Modern Development*. Washington: U.S. Government Printing Office.
- Anderssen, C. (2002). *A Short History of Japan from Samurai to Sony*. Australia: Allen & Unwin.
- Avcı, A. (1963). *Türkiye'de Askeri Yüksek Okullar Tarihçesi Cumhuriyet Devrine Kadar*. Ankara: Genelkurmay Basımevi.
- Baltacı, C. (1976). *XV-XVI. Asırlarda Osmanlı Medreseleri*. İstanbul: İrfan Matbaası.
- Baltacı, C. (2004). Osmanlılarda Mektep. *İslam Ansiklopedisi*, 29, 6-7.
- Bary, W. T., Keene, D., Tanabe, G., & Varley, P. (2001). *Sources of Japanese Tradition: From Earliest Times To 1600* (2. b., Cilt I). New York: Columbia University Press.
- Beasley, W. G. (1963). *The Modern History of Japan*. New York&London: Frederick A. Praeger, Publisher.
- Beasley, W. G. (1972). *The Meiji Restoration*. Stanford, California: Stanford University Press.
- Berkes, N. (2014). *Türkiye'de Çağdaşlaşma*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Brown, P. C. (2007). Unification, Consolidation, and Tokugawa Rule. W. M. Tsutsui içinde, *A Companion to Japanese History* (s. 69-85). Malden, USA: Blackwell Publishing Ltd.

- Craig, A. M. (1986). The Central Government. M. B. Jansen, & G. Rozman içinde, *Japan in Transition: From Tokugawa to Meiji* (s. 36-97). Princeton: Princeton University Press.
- Doak, K. M. (2007). *A History of Nationalism in Modern Japan*. Leiden&Boston: Brill.
- Dore, R. P. (1965). *Education in Tokugawa Japan*. Berkeley, Los Angeles: University of California Press.
- Duke, B. (2009). *The History of Modern Japanese Education: Constructing the National School System, 1872-1890*. New Brunswick, New Jersey, London: Rutgers University Press.
- Duus, P. (1998). *Modern Japan* (2. b.). Belmont, California: Houghton Mifflin.
- Ergin, O. N. (1977). *Türkiye Maarif Tarihi I-II*. İstanbul: Eser Matbaası.
- Ergün, M. (2000). Medreselerden Mektebe Osmanlı Eğitim Sistemindeki Değişme. *Yeni Türkiye*(32), 735-753.
- Ergün, M., & Duman, T. (1996). 19. Yüzyılda Osmanlı Askeri Okullarının Ders Programları ve Ders Kitapları. *Yeni Türkiye*(7), 494-511.
- Esenbel, S. (2012). *Japon Modernleşmesi ve Osmanlı: Japonya 'nın Türk Dünyası ve İslam Politikaları*. İstanbul: İletişim Yayıncılık A.Ş. .
- Fairbank, J. K., Reischauer, E. O., & Craig, A. M. (1965). *East Asia The Transformation*. Boston: Houghton Mifflin Company.
- Fendoğlu, T. (2002). 1876 Anayasası veya Monarşik Modernleşme Dönemi (1876-1908). H. C. Güzel, K. Çiçek, & S. Koca içinde, *Türkler* (Cilt XIV, s. 739-750). Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Genç, M. (2012b). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Devlet ve Ekonomi*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Gordon, A. (2003). *A Modern History of Japan Tokugawa Times to the Present*. New York; Oxford: Oxford University Press.
- Gündüz, M. (2013). Türk/Osmanlı Eğitim Tarihinin Klasik Devrine Kısa Bir Bakış. M. Gündüz içinde, *Osmanlı Eğitim Mirası: Klasik ve Modern Dönem Üzerine Makaleler* (s. 40-57). Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Günyol, V. (1972). Mektep. *İslam Ansiklopedisi*, 7, 655-659.

- Güran, T. (2015). Tanzimat Döneminde Tarım Politikası. H. İncalcık, & M. Seyitdanlioğlu içinde, *Tanzimat: Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu* (s. 773-784). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Halaçoğlu, Y. (1991). *XIV.-XVII. Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilatı ve Sosyal Yapı*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Hane, M., & Perez, L. G. (2009). *Modern Japan: A Historical Survey* (4. b.). Philadelphia: Westview Press.
- Hayami, Y., & Yamada, S. (1998). Agricultural Research Organization in Economic Development. M. Smitka içinde, *Agriculture Growth and Japanese Economic Development* (s. 112-138). New York&London: Routledge.
- Henshall, K. G. (2004). *A History of Japan from Stone Age to Superpower* (2. b.). New York: Palgrave Macmillan.
- Holcombe, C. (2016). *Doğu Asya Tarihi: Çin, Japonya, Kore Medeniyetin Köklerinden 21. Yüzyıla Kadar*. (M. M. Özeren, Çev.) İstanbul: Dergah Yayınları.
- Huffman, J. L. (2004). *Modern Japan A History in Documents*. Oxford: Oxford University Press.
- İmbert, P. (1909). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Yenileşme: Türkiye'nin Meseleleri*. (A. Cemgil, Çev.) İstanbul: Engin Yayıncılık.
- İncalcık, H. (2001). İstanbul-Türk Devri. *İslam Ansiklopedisi*, 23, 220-239.
- İncalcık, H. (2006). Modern Avrupa'nın Gelişiminde Türk Etkisi. K. H. Karpat içinde, *Osmanlı ve Dünya: Osmanlı Devleti ve Dünya Tarihindeki Yeri* (s. 79-88). İstanbul: Ufuk Kitap.
- İncalcık, H. (2010). *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300-1600)*. (R. Sezer, Çev.) İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- İncalcık, H. (2016). *Devlet-i Aliyye: Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar IV - Ayanlar, Tanzimat, Meşrutiyet*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- İpşirli, M. (2003). Medrese. *İslam Ansiklopedisi*, 28, 327-333.
- Jansen, M. B. (1989). The Meiji Restoration. M. B. Jansen içinde, *The Cambridge History of Japan: Volume 5 The Nineteenth Century* (s. 308-366). New York: Cambridge University Press.

- Jansen, M. B. (2002). *The Making of Modern Japan*. London, England: The Belknap Press of Harvard University Press.
- Jansen, M. B., & Rozman, G. (1986). *Japan in Transition: From Tokugawa to Meiji*. Princeton, New Jersey: Princeton University Press.
- Karal, E. Z. (1988a). *Osmanlı Tarihi: Nizam-ı Cedid ve Tanzimat (1789-1856)* (5. b., Cilt V). Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Karal, E. Z. (1988b). *Osmanlı Tarihi Islahat Fermanı Devri 1856-1861* (4. b., Cilt VI.). Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Karal, E. Z. (1988c). *Osmanlı Tarihi Islahat Fermanı Devri 1861-1876* (4. b., Cilt VII.). Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Karal, E. Z. (1988d). *Osmanlı Tarihi: Birinci Meşrutiyet ve İstibdad Devirleri (1876-1907)* (Cilt VIII). Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Katō, E. (1991). The Age of the Great Voyages and Japan's "National Seclusion". N. C. Historians içinde, *Historical studies in Japan (VII)*. (s. 21-58). BRILL.
- Kenan, S. (2010). III. Selim Dönemi Eğitim Anlayışında Arayışlar. S. Kenan içinde, *Nizam-ı Kadim'den Nizam-ı Cedid'e III. Selim ve Dönemi* (s. 129-163). İstanbul: İslam Araştırmaları Merkezi .
- Laver, M. S. (2011). *The Sakoku Edicts and the Politics of Tokugawa Hegemony*. Amherst, New York: Cambria Press.
- Lehmbruch, G. (1997). From State of Authority to Network State: The German State in Development Perspective. M. Muramatsu, & F. Naschold içinde, *State and Administration in Japan and Germany: A Comparative Perspective on Continuity and Change* (s. 39-62). New York: Walter de Gruyter.
- Mantran, R. (1995). *XVI-XVIII. Yüzyıllarda Osmanlı İmparatorluğu*. (M. A. Kılıçbay, Çev.) Ankara: İmge Kitabevi.
- Mason, R., & Caiger, J. (1997). *A History of Japan* (Revised Edition b.). Tokyo: Tuttle Publishing.
- Müftüoğlu, A. H. (2013). On Birinci Asr-ı Hicride Türk Menabi-i İrfanı II - Medreseler. M. Gündüz içinde, *Osmanlı Eğitim Mirası: Klasik ve Modern Dönem Üzerine Makaleler* (M. Gündüz, Çev., s. 351-362). Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Nakai, N., & McClain, J. L. (2012). Commercial Change and Urban Growth in Early Modern Japan. M. Smitka içinde, *The Japanese Economy in the Tokugawa Era, 1600-1868* (Cilt VI, s. 131-207). New York: Routledge.

- Ng, W.-m. (2000). *The I Ching in Tokugawa Thought and Culture*. Honolulu: Association for Asian Studies University of Hawaii Press.
- Nishikawa, S., & Amano, M. (1989). *Shohan no Sangyo to Keizai Seisaku (Industries and Economic Policies of Hans)*. H. Shimbo, & O. Saito içinde, *Nihon Keizaishi 2: Kindai Seicho no Taido (Japanese Economic History vol. 2: The Dawn of Modern Development)*. Tokyo: Iwanami Shoten.
- Norman, E. H. (1940). *Japan's Emergence as a Modern State*. New York: International Secretariat Institute of Pacific Relations.
- Oda, H. (2009). *Japanese Law*. New York: Oxford University Press.
- Ohno, K. (2006). *The Economic Development of Japan: The Path Traveled by Japan as a Developing Country*. Tokyo: GRIPS Development Forum.
- Ortaylı, İ. (2012). *Türkiye Teşkilat ve İdare Tarihi*. Ankara: Cedit Neşriyat.
- Ortaylı, İ. (2014). *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı* (38. b.). İstanbul: Timaş Yayınları.
- Ortaylı, İ. (2017). *Osmanlı'da Milletler ve Diplomasi* (6. b.). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Ortaylı, İ. (Kasım 2015). *Osmanlı'da Değişim ve Anayasal Rejim Sorunu* (4. b.). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Önsoy, R. (1988). *Tanzimat Dönemi Osmanlı Sanayii ve Sanayileşme Politikası*. Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Özbilgen, E. (2010). *Bütün Yönleriyle Osmanlı Adab-ı Osmaniyye*. İstanbul: İz Yayıncılık.
- Pamuk, Ş. (2014). *Türkiye'nin 200 Yıllık İktisadi Tarihi* (3. b.). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Pamuk, Ş. (2015). *Osmanlı-Türkiye İktisadi Tarihi 1500-1914* (10. b.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Plaza, B. (1998). Market Integration and Exchange Rate: The Case of Japanese Cotton Goods (1880-1900). *Integration of Commodity Markets in History* (s. 91-102). Sevilla: Secretariado De Publicaciones dela Universidad Sevilla.
- Pratt, E. E. (1999). *Japan's Protoindustrial Elite: The Economic Foundations of the Gono*. Cambridge&London: Harvard University Press.

- Quataert, D. (2004). 19. Yüzyıla Genel Bir Bakış: Islahat Devri 1812-1914. H. İnalçık, & D. Quataert içinde, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi* (S. Andıç, Çev., s. 885-1051). İstanbul: Eren Yayıncılık.
- Sansom, G. (1990). *A History of Japan 1615-1867* (7. b.). Tokyo, Japan: Charles E. Tuttle Company.
- Sayar, A. G. (2008). *Osmanlı'dan 21.Yüzyıla: Ekonomik, Kültürel, Devlet Felsefesine ait Değişmeler*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Schirokauer, C., Brown, M., Lurie, D., & Gay, S. (2013). *A Brief History of Chinese and Japanese Civilizations* (4. b.). Boston, USA: Wadsworth Cengage Learning.
- Seyitdanlıoğlu, M. (2015). Divan-ı Hümayun'dan Meclis-i Mebusan'a Osmanlı İmparatorluğu'nda Yasama. H. İnalçık, & M. Seyitdanlıoğlu içinde, *Tanzimat: Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu* (s. 371-386). Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Seyitdanlıoğlu, M. (2015). Tanzimat Döneminde Osmanlı Sanayisi. H. İnalçık, & M. Seyitdanlıoğlu içinde, *Tanzimat Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu* (s. 711-728). İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Shields, J. J. (1995). *Japanese Schooling: Patterns of Socialization, Equality, and Political Control*. University Park, Pennsylvania: The Pennsylvania State University Press.
- Siemes, J. (1968). *Hermann Roesler and the Making of the Meiji State*. Tokyo: Tuttle Publishing.
- Smith, T. C. (1965). *The Agrarian Origins of Modern Japan*. Stanford, California: Stanford University Press.
- Smith, T. C. (1988). *Native Sources of Japanese Industrialization, 1750-1920*. Berkeley: University of California Press.
- Somel, S. A. (2015). *Osmanlı'da Eğitimin Modernleşmesi (1839-1908): İslamlaşma, Otokrasi ve Disiplin* (2. b.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Sumikawa, S. (1999). *The Meiji Restoration: Roots of Modern Japan*.
- Suzuki, T. M. (1989). *A History of Japanese Economic Thought*. London&New York: Routledge.
- Tanaka, M. (2005). *The Cross-cultural Transfer of Education Concepts and Practices: A Comparative Study*. Oxford: Symposium Books Ltd.

- Tekmen, A. N., & Takano, A. (2007). *Japonca Dilbilgisi* (2. b.). Ankara: Engin Yayınevi.
- Tipton, E. K. (2003). *Modern Japan A Social and Political History* . London&New York: Taylor & Francis e-Library.
- Totman, C. (1988). *Politics in the Tokugawa Bakufu*. Berkeley, Los Angeles : University of California Press.
- Tsutsui, W. M. (2007). *A Companion to Japanese History*. Malden,USA: Blackwell Publishing.
- Unat, F. R. (1964). *Türkiye Eğitim Sisteminin Gelişmesine Tarihi Bir Bakış* . Ankara: M.E.B. Yayınları.
- Uzunçarşılı, İ. H. (1965). *Osmanlı Devleti'nin İlmiye Teşkilatı*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Uzunçarşılı, İ. H. (1988a). *Osmanlı Devleti Teşkilâtına Medhal*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Uzunçarşılı, İ. H. (1988b). *Osmanlı Devleti'nin Merkez ve Bahriyet Teşkilatı*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Ünal, M. A. (2015). *Osmanlı Müesseseleri Tarihi* (11. b.). Isparta: Fakülte Kitabevi Yayınları.

DERGİLER

- Aksakal, H. (2012). Japon ve Türk Modernleşmelerinin Karşılaştırılmalı Tarihi Üzerine Bir Değerlendirme Gerçekten "Japon Mucizesi" vs "Türk Usulü" mü? *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*(27), 83-108.
- Atay, H. (1981). Medreselerin Gerilemesi. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi*, 24(1), 15-56.
- Atay, H. (1982). Medreselerin Islahatı. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1-43.
- Balcı, R. (2011). Medreselerin Islahı Konusunda Sultan II. Abdülhamid'in Hazırlattığı Bir Layihanın Tahlili. *Tarih Okulu*(7), 155-191.
- Balcı, S. (2008). Osmanlı Devleti'nde Modernleşme Girişimlerine Bir Örnek: Lisan Mektebi. *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 27(44), 77-98.

- Bayram, S. (2012). Loncalar, Osmanlı Devleti'nde Ekonomik Hayatın Yerel Yerel Unsurları: Ahilik Teşkilâtı ve Esnaf. *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*(21), 81-115.
- Birecikli, İ. B. (2008). Yüzüncü Yılında II. Meşrutiyet'in İlanı Üzerine Bir İnceleme. *Akademik Bakış Dergisi*, 2(3), 211-226.
- Cevdet, M. (1916). Darülmualimin'in Yetmişinci Sene-i Devriyesi Münasebetiyle Verilen Konferans. *Tedrisat Mecmuası*, 6(32), 176-200.
- Demir, K. (2016). Kadimden Moderne Osmanlı İktisat Düşüncesi. *The Journal of Academic Social Science Studies*(42), 205-223.
- Genç, M. (1999). 19. Yüzyılda Osmanlı İktisadi Dünya Görüşünün Temel İlkeleri. *Divan İlmi Araştırmalar*(6), 1-8.
- Genç, M. (2012a). Osmanlı İktisadi Dünya Görüşünün İlkeleri. *Sosyoloji Dergisi*, 3(1), 175-186.
- Güç, A. (2001). Konfüçyüsçülük'te Kutsal Metinler. *Uludağ Üniveristesi İlahiyat Fakültesi*, 10(1), 79-94.
- Kalyoncu, F., Sevim, C., & Sezgin, Z. (2013). Tanzimat Döneminden İkibinli Yıllara Türkiye Ekonomisinin Dışa Açıklık Serüveni. *KHO Bilim Dergisi*, 23(1), 39-60.
- Kartal, Z. (2015). Marxist Toplumsal Gelişme Aşamaları ile Rostow'un Gelişme Aşamaları Yaklaşımlarının Değerlendirilmesi. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 231-144.
- Kazuhiro, T. (2008). Meiji Anayasası: Japonların Batı Deneyimi ve Modern Devletin Oluşumu. (M. E. Baş, Dü.) *Divan: Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi*, 13(25), 149-174.
- Ortaylı, İ. (1976). Türkiye'de Taşra Yönetim ve Yöneticiliğinin Evrimi. K. Fişek içinde, *Türkiye'de Mülki İdare Amirliği*. Ankara: Türk İdareciler Derneği.
- Ozankaya, Ö. (1965). Japonya'nın Modernleşme Denemesi. *Ankara Üniversitesi Siyasal Biligiler Fakültesi Dergisi*, 293-306.
- Sarıkaya, Y. (2008). II. Meşrutiyet ve Medreseler: Geleneksel Bir Kurumun Modernleşme Sürecinde Var Olma Mücadelesi. *Divan Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi*, 13(25), 37-73.
- Semiz, Y., & Kuş, R. (2004). Osmanlı'da Mesleki Teknik Eğitim: İstanbul Sanayi Mektebi (1860-1930). *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*(15), 275-295.

- Şafak, B. A. (2001). Modernleşme ve Eğitim: İki Köy Karşılaştırması. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 18(2), 55-66.
- Şanal, M. (2003). Osmanlı Devleti'nde Medreselere Ders Programları, Öğretim Metodu, Ölçme ve Değerlendirme, İhtisaslaşma Bakımından Genel Bir Bakış. *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(14), 149-168.
- Şen, M. (2002a). Osmanlı Devleti'nde Sosyal Güvenlik: Ahi Birlikleri, Loncalar, Vakıflar. *Çimento İşveren Dergisi*, 16(6), 18-40.
- Şen, M. (2002b, Mayıs). Tanzimat Öncesi (Klasik Dönem) Osmanlı Devleti'nde Sosyal Güvenlik. *E-Akademi*(3).
- Taşdemirci, E. (1989). Osmanlı İmparatorluğunda Medreseler. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*(3), 519-532.
- Taşkın, Ü. (2008). Klasik Dönem Osmanlı Eğitim Kurumları. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 1(3), 343-366.
- Turan, N. S. (2010). Selçuklu ve Osmanlı Anadolu'sunda Ahiliğin Sosyo-Ekonomik Gelişim Süreci. *İstanbul Üniversitesi Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*(52), 151-187.
- Zengin, Z. S. (1997). Osmanlı Medreselerindeki Gerilemenin Sebep ve Sonuçları Üzerine Bir Değerlendirme. *Vakıf Dergisi*(26).

DİĞER

- Esenbel, S. (tarih yok). *Türk-Japon İlişkilerinin Tarihi*. Mayıs 29, 2017 tarihinde Tarih Tarih Yayınevi Web Sitesi:
<https://www.tarihtarih.com/?Syf=26&Syz=286947> adresinden alındı
- Hanover Historical Texts Project. (tarih yok). *The Constitution of the Empire of Japan*. Mayıs 15, 2017 tarihinde history.hanover.edu:
<https://history.hanover.edu/texts/1889con.html> adresinden alındı
- Howard, D. (1987). *The Ottoman Timar System and Its Transformation*. Indiana University: Basılmamış Doktora Tezi.
- <https://mehmetyakut.wordpress.com/2016/10/06/osmanli-devleti-ve-turkiyede-okuryazarlik-oranlari/>
- <http://dersimiztarih.net/unite-xx-yuzyil-baslarinda-dunya.html>
- <http://www.osmanlipadisahlari.gen.tr/17-yuzyilda-osmanli-devleti.html>

<http://www.tarihportali.org/tarih-2-genel-haritalari/225-1699-1913-osmanli-devleti-haritasi.html>

<http://www.timeturk.com/ertugrul-firkateyni-nin-tarihsel-seruveni/haber-9299>

<http://www.ulkemiz.com/ertugrul-firkateyninin-hikayesi-nedir>. *Ertuğrul Firkateyni*.

<http://yedikita.com.tr/wp-content/uploads/2015/12/hediyeler-768x536.png>

JICA. (2004). *The Modernization and Development of Education in Japan*.

Primary Sources with DBQs. (tarih yok). *The Meiji Constitution of 1889*. Mayıs 15, 2017 tarihinde Asia for Educators Columbia University: afe.easia.columbia.edu/ps/japan/meiji_constitution.pdf adresinden alındı

Yoluk, M. E. (2010). *18. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nde Eğitim ve Öğretim Faaliyetleri*. Konya: Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

DİZİN

A

- Amerikalı Amiral Perry · 28
Anayasal İmparatorluk Partisi · 34
Anayasal Reform Partisi · 34
Arazi Kanunnamesi · 88
Aritomo Yamagata · 33, 35
Asakir-i Mansure-i Muhamediye
Ordusu · 45
Asya tipi üretim tarzı · 80
Aşikaga hanesi · 19
Aynalıkavak Tenkihnamesi · 38

B

- Bakuhan · 23, 29, 58
Bakumatsu · 28, 107
Baltalimanı Ticaret Antlaşması · 86,
88
Batılılaşma · 16, 53, 108, 110
bugyo · 26
Burjuvazi · 15

bürokratik · 24, 33, 57

C

- Celali İsyancıları · 80
Cizvit · 20, 25
Coğrafi keşifler · 15, 58, 142

Ç

- Çay · 70, 75, 95
Çiftçiler · 24, 68, 71, 76, 97, 104
Çin · 16, 20, 24, 28, 59, 65, 67, 68, 73,
79, 102, 105, 106, 141, 147, 151
Çin-Japon Savaşı · 65
Çoşu · 28, 29, 30, 74, 107

D

- Daijokan · 29
Daimyo · 19, 21, 22, 27, 32
Danışma Konseyi · 33
Dar ül-Harb · 37
Dar ül-İslam · 37
Dar-ı Şuray-ı Askeri · 45
Dar-ı Şurayı Babıali · 45, 47
Darulmuallimin-i Sıbyan · 132
Darül Muallimin · 132
Date Masamune · 19
defterdar · 40, 50
Dejima adası · 20
Delhi Sultanlığı · 38
Divan-ı Hümayun · 39, 40, 153

E

- Ebe Mektebi · 131
Eczacılık Mektebi · 131

Edo · viii, ix, x, 17, 18, 20, 22, 23, 24,
25, 26, 29, 59, 67, 68, 69, 70, 72,
97, 98, 100, 101, 103, 106, 107,
110, 137, 142, 144, 147
Edo Dönemi · viii, ix, 17, 18, 24, 59,
67, 69, 97, 100, 101, 103, 142, 144,
147
ekber ve erşad · 38
Endonezya · 16

F

Fatih Kanunnamesi · 37
Fatih Sultan Mehmet · 36, 37, 38, 39,
79, 113, 115
Felemenkçe · 20
Feodal · 15, 16, 18, 22, 27, 31, 43, 57,
59, 61, 72, 80, 103, 107, 143
Filipinler · 16
fiskalizm · 83, 84
Fransa · 28, 32, 50, 55, 59, 62, 84, 90,
94, 95, 109, 110, 124, 143
Fransız İhtilali · 34, 58, 84, 94, 95
Fransiskan · 20
Fudai Daimyo · 22
Fukuzawa Yukichi · 107, 110

G

Gedik usulü · 90
gelenekçilik · 83
Gelibolulu Mustafa Ali · 42, 121
Girit · 42, 54, 122

gonolar · 70, 72, 75

H

han · 22, 23, 29, 69, 72, 73, 105, 107,
108, 137
Hanko · 102, 103
Hayashi Razan · 24, 102, 105, 108
Hereke Fabrikası · 91
Heyet-i Vükela · 45, 48
Hirose Tanso · 106, 107
Hollanda · 19, 28, 67, 68, 84, 90, 137,
143
Humbaracı Ahmet Paşa · 122
Hyojosho · 27

I

II. Abdülhamit · ix, 50, 51, 53, 54, 61,
63, 99, 127, 133, 134, 139, 141, 144
II. Mahmut · iv, ix, 15, 39, 44, 45, 46,
47, 48, 49, 60, 62, 65, 87, 88, 123,
125, 126, 127, 128, 142, 143
II. Meşrutiyet · 54, 135, 155
III. Selim · ix, 15, 43, 44, 121, 123,
124, 125, 126, 130, 131, 152
Islahat · ix, 16, 46, 53, 131, 151, 153
Ito Hirobumi · 32, 110
IV. Mustafa · 44

İ

iaşecilik · 83
İkko-İkki · 24

imparator · 21, 25, 31, 33, 35, 57, 61,
62
İmparatorluk Diyeti · 33
İngiltere · 15, 28, 62, 65, 73, 84, 85,
86, 90, 91, 93, 94, 95, 109, 110,
125, 137, 143
ipek · 15, 71, 73, 74, 75, 78, 88, 89,
92, 94, 145
İptidai Mektepleri · 132
İslam · 37, 38, 53, 59, 79, 82, 98, 113,
114, 115, 138, 140, 145, 149, 150,
151, 152
İspanya · 19, 25, 58, 67, 85, 137, 143
İtagaki Taisuki · 31
İttihat ve Terakki Cemiyeti · 53
İwakura Tomomi · 30

J

Japonya · ii, iv, v, xii, xiii, xiv, 15, 16,
17, 18, 19, 21, 22, 23, 24, 25, 27,
28, 29, 32, 35, 57, 58, 59, 61, 62,
63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 72,
73, 74, 75, 76, 78, 80, 97, 98, 99,
100, 101, 102, 104, 108, 109, 110,
112, 137, 138, 140, 141, 142, 143,
144, 146, 150, 151, 156
Jön Türkler · 53, 99, 139, 141

K

Kabakçı Mustafa · 44
kadı · 41, 82

Kamakura Dönemi · 21
Kanagawa Anlaşması · 28
kanji · 104
Kapıkulu Ocağı · 118
kapitalizm · 85
kapitülasyon · 84, 145
Kâtip Çelebi · iv, 119, 120, 122
Kazasker · 40
Kılıç Avı (katanagiri) · 68
Kırım · 38, 41, 42, 89
Kız Sanayi Mektebi · 133
Kido Takayoshi · 30
Konfüçyüs · 24, 25, 30, 59, 68, 76, 79,
101, 103, 104, 105, 106, 108, 110,
111, 146
Kore · 19, 30, 59, 66, 67, 68, 151
Kōshū-kaidō · 72
Kurtuluş Savaşı · 55
Kyoto · 22, 23, 25, 26, 29, 68, 106,
112
Kyushu · 20, 25, 106

L

Liberal Parti · 34
lonca · 81, 83, 90, 107

M

Maarif Nezareti · 131, 132
Maden Mektebi · 133
Meclis-i Ali-i Tanzimat · 47
Meclis-i Ali-i Umumi · 47

Meclisi Vallayı Ahkâm-ı Adliye · 45
Medreseler · x, 114, 135, 139, 152,
156, 157
Mehmet Ali Paşa · 45, 46, 60, 85, 127
Meiji Dönemi · viii, x, 27, 100, 107,
147
Meiji hükümeti · 30, 35, 61, 74, 75,
77, 78, 99, 108, 112
Meiji Restorasyonu · v, 73, 98, 108,
142
Mekteb-i Harbiye · xi, 127, 128
Mekteb-i Sanayi · 133
Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye-i Şahane ·
127
meritokratik · 27, 57, 80
merkantilist · 15, 82, 96
Metsukeler · 26
Minamoto · 21
Mithat Paşa · 50, 53, 133, 144
Mitsubishi · 77, 78
Mori Aronori · 141
Mustafa Kemal Paşa · 55
Mustafa Reşit Paşa · 47, 48
Mühendishane-i Bahr-i Humayun · xi,
123, 124
Mühendishane-i Berr-i Humayun · xi,
123, 126

N

Nagasaki · 23, 26, 67, 68, 106
Nagazaki · 20
Nakasendō · 72

Nara Dönemi · 18, 59
Nijo Kalesi · 22
Nikkō-kaidō · 72
nişancı · 39
Nizam-ı Cedit · ix, 15, 43, 44, 123,
130

O

Oda Nobunaga · 19, 21, 24
Ogata Kouan · 106
Okubo Toshimichi · 30, 76
Okuma Shigenobu · 32, 34
Orman Mektebi · 133
Osaka · 22, 23, 26, 68, 71, 73, 98, 104,
106, 107, 144
Ōshū-kaidō · 72
Osmanlı Devleti · ii, iv, v, xii, xiii,
xiv, 15, 16, 17, 35, 36, 37, 39, 41,
42, 45, 49, 53, 55, 57, 58, 59, 60,
62, 63, 65, 79, 81, 83, 84, 85, 86,
88, 90, 91, 93, 94, 95, 96, 97, 98,
99, 101, 112, 114, 116, 118, 122,
123, 124, 126, 129, 130, 131, 132,
133, 135, 136, 138, 140, 141, 142,
143, 144, 146, 151, 155, 156, 157

P

pamuk · 15, 71, 73, 77, 86, 92, 94
Pax Ottomana · 37, 60
pirinç · 23, 60, 67, 68, 69, 71, 74, 75,
86, 95, 106

Portekiz · 19, 25, 58, 67, 85, 143
Prusya · 32, 50, 62, 110

R

Rangaku · 20, 30, 97, 100, 106, 137
Reform Hareketleri · xiv, 142
Reisülküttap · 40
Risshisha · 31
Roju · 26
Rönesans · xiv, 120, 122, 142
Rus-Japon Savaşı · 66
Rusya · 28, 38, 39, 42, 43, 45, 58, 66,
79, 99, 124, 141, 142, 147
Ryukyu Adaları · 20

S

Saigo Takamori · 30
Sake · 70
Sakoku Fermanı · 20, 25
Samuraylar · 24, 25, 30, 60, 68, 70,
75, 98
Sanayi Devrimi · 15, 85, 94, 96, 137
Sankin koutai · 23
Satsuma · 22, 28, 29, 30, 73, 77, 107
Sekigahara Savaşı · 19
Seraskerlik · 49
sermaye birikimi · 15, 76, 90, 98, 101,
145, 147
Shizuoka · 22
Shoheiko · 102, 103, 105, 108
Soylular Meclisi · 34

Subaşı · 41

Ş

Şeker · 73
Şimpan · 22
Şintoizm · 25, 59, 102, 141
Şogun · 21, 22, 23, 25, 28, 58, 72
Şura-yı Devlet · 47

T

Tairo · 26
Takeda Şingen · 19
Tanzimat · v, ix, xi, 16, 45, 46, 47, 48,
49, 53, 61, 87, 88, 90, 91, 92, 99,
123, 127, 129, 130, 131, 134, 138,
139, 140, 147, 150, 151, 153, 154,
156
Tarım ve Ticaret Bakanlığı · 74
Tekijuku · 107
Tekke · 118
Temsilciler Meclisi · 34
teokratik · 37
Tepedelenli Ali Paşa · 44, 46, 60
Terakoya · x, 102, 103, 137
Tevhidi Tedrisat Kanunu · 141
Tımar sistemi · 46, 80
Tökaidō · 72
Tokugawa Bakufu · v, vii, 17, 18, 19,
21, 23, 27, 28, 29, 58, 59, 62, 67,
68, 71, 99, 101, 143, 154

Tokugawa Barışı · 18, 24, 28, 60, 67,
140
Tokugawa Hidetada · 21
Tokugawa Iemitsu · 21
Tokugawa İemitsu · 19
Tokugawa İeyasu · 19, 21, 24, 26, 67
Tokyo · 29, 63, 77, 106, 108, 110,
111, 112, 152, 153, 154
Tophane · 91
Tosa · 28, 29, 77
Totoyomi Hideyoşi · 19, 21, 26
Tozama Daimyo · 22
Trablusgarp · 41, 54
tüccarlar · 24, 60, 68, 70, 72, 73, 76,
79, 86, 97, 98, 99, 145
Türkiye Büyük Millete Meclisi · 65
Türkiye Cumhuriyeti · iv, xiii, 16, 55,
139, 142, 144, 146

U

Uesugi Kenşin · 19

V

Vilayet Nizamnamesi · 49

W

Wakadoshiyori · 26

Y

Yamaga Soko · 24

Yeniçeri Ocağı · 45, 46, 49, 60, 65,
118

Yıldırım Beyazid · 36, 41

Yokohama · 77, 78

Yunan Bağımsızlık Hareketi · 45

Yunanistan · 45, 54, 58, 131

Z

zanaatkârlar · 24, 68, 70

Ziraat Mektebi · 133